

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2024 02
év szám

KORTÁRS 2024 02

TAMUS ISTVÁN és FÁTYOL ZOLTÁN munkáival

TŐZSÉR ÁRPÁD versei

ÁCS MARGIT, GERZSENYI GABRIELLA prózája

ZALÁN TIBOR, LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ versei

SÜMEGI GYÖRGY, MAYER ERZSÉBET esszéi

MOSONYI KATA, BUDA ATTILA, BARÁTH TIBOR kritikái

9 770023 415006

24002

Ára: 998 Ft
Előfizetőknek: 9980 Ft/év
www.kortarsfolyoirat.hu

TAMUS ISTVÁN, Nemzedékek (Illusztráció Gulyás Imre Apáink a Donnál című eposzához), 1998, litográfia, papír, 42,5x31,5 cm

TAMUS ISTVÁN, In memoriam mama, 2013, varrógép, érem, újságclikk, 27x42x20 cm

TARTALOM

- 3** ZALÁN TIBOR: Murteri jegyzetlapok *(vers)*
- 5** ÁCS MARGIT: Harag – Remeték I. *(próza)*
- 20** LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ: Mese az emberről – Petőfi Az ember c. versének margójára *(vers)*
- 21** TŐZSÉR ÁRPÁD: Monsieur Teste – 2023; Növények esőben; Macska maccsban; A három testőr esete az Acélemberrel *(versek)*
- 24** GERZSENYI GABRIELLA: Hang, verseny *(próza)*
- 26** BIERNACZKY SZILÁRD: Bartók: Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára (1936); Ligeti György: Lontano (1967); Dodekafónia (Arnold Schönberg zongoradarabjára – Op. 33a – 1929/1931) *(versek)*
- 34** MIKÓ-BARÁTH GYÖRGY: A találkozás *(próza)*
- 39** HEGYMEGI FLÓRA: A hazugság a meg nem történt igazság; Legfeljebb *(versek)*
- 42** GERLE KISS ÉVA: Az apám; Az apám 2.0; Kise őse; Hologram *(versek)*
- 44** TOROCZKAY ANDRÁS: Hintaló *(vers)*
- 45** NOVOTNY TIHAMÉR: Határkor – Tamus István és Fátyol Zoltán kiállítása *(képzőművészet)*
- 65** MÁNYA KRISTÓF: hajnalban; amit magammal vihetek; panelekből *(versek)*
- 67** NÉMETH PÉTER MIKOLA 70: XX. századi álommaradék; Találkozás; Köszöntő; Az úr imája 2021-ben; „A tó reggel”; JIN – JANG & JANG – JIN; (helyzetjelentés); ARS POETICA *(versek)*
- 72** BENKŐ IMOLA ORSOLYA: Többismeretlenes egyenlet *(próza)*
- 77** SÜMEGI GYÖRGY: Csontváry-jegyzetek
- 84** MAYER ERZSÉBET: Csak másban moshatod meg arcodat – Gulácsy Lajos életművéről
- 87** ACSAI ROLAND: Vörösmarty Abonyban
- 89** MOSONYI KATA: A napló mint autofikciós önéletrajzi „regény”
(Tózsér Árpád: Akhilleusz beéri a teknőst)
- 95** BUDA ATTILA: Monostori Imre / Kéve és kereszt
- 97** BARÁTH TIBOR: Zalán Tibor / Reménytelenek
- 99** OLÁHNÉ KISPÁL ANITA: Lövétei Lázár László / Zákeus fügefája
- 101** KUZMA GRÉTA: „Nézzd a’ Magyart!” – Tanulmányok Kazinczy Ferenc Tübingai pályaművéről

E számunkat TAMUS ISTVÁN és FÁTYOL ZOLTÁN munkáival illusztráltuk.

A borítón: FÁTYOL ZOLTÁN, Erdő, 2006–22, olaj, vászon, rétegelt lemez, applikáció, 97,5x70 cm (részlet); Feljegyzések a Malom-gáton (Hajnali kirajzás), 1995–98, vegyes technika, farostlemez, 100x70 cm (részlet).

A reprodukciókat Vigh Levente (MODEM) és Novotny Tihamér készítette.

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, NEMZETI KULTURÁLIS ALAP, MAGYAR KULTÚRÁÉRT ALAPÍTVÁNY, PETŐFI KULTURÁLIS ÜGYNÖKSÉG, KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS MINISZTERIUM

Szerkesztőség:

Főszerkesztő: THIMÁR ATTILA (thimar.kortars@gmail.com)

Szerkesztőbizottság:

AMBRUS LAJOS (kemenesalja@gmail.com)

HLAVACSKA ANDRÁS (hlavacs kandras@gmail.com)

PÉCSI GYÖRGYI (pecsigy@freemail.hu)

STURM LÁSZLÓ (sturml67@gmail.com)

TÚRI JUDIT (turijudit.kortars@gmail.com)

Képzőművészeti rovat: NOVOTNY TIHAMÉR (prinotipa@gmail.com)

Tördelőszerkesztő: KOVÁCS NÓRA (babajaga1960@gmail.com)

Olvasószerkesztő: BORNEMISSZA ÁDÁM (bornemissza.adam@gmail.com)

Lapterv: LÁSZLÓ SZUSZI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT, MÁTÉ GABRIELLA (info.kortars@gmail.com);

1062 Budapest, Bajza u. 18. Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531

Szerda: 11–14 óráig

Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.

Nyomdai munkák: Prime Rate Kft. – www.primerate.hu

Előfizetési díj 1 évre 9980 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 130 €. (Az áthúzódo előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront/), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront/), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A Kortárs Online aktuális tartalmából:

Petri Flóra kritikája Áfra János Omlás című verseskötetéről

Bonivárt Ágnes kritikája Sándor Iván Tiltott terület című könyvéről

Rosznáky Emma előadás-ajánlója a 2024-es színházi évadra

www.kortarsonline.hu

A Kortárs folyóirat archívuma itt érhető el:

www.kortarsfolyoirat.hu

www.kortarsfolyoirat.hu

ZALÁN TIBOR

Murteri jegyzetlapok

A MEGFENEKLETT CSÓNAK

A megfeneklett csónak sorsa hosszú ideig
foglalkoztatta Nem az a baj hogy mi lesz vele
vagy szétrohadt vagy darabokban nyeli magába
az idő hanem az odáig való eljutás
A megállás pillanata és nem a tovább A
parton két kiszáradt fa Egymástól körülbelül
egyforma távolságra Talán egy kicsit messzebb

Egy kicsit messzebb Bár ugyanolyan távolságra
Körülbelül két fa állt a kiszáradt parton A
tovább már nem érdekelte csak a megállás és
a pillanata Az odáig való eljutás
Az idő szétrohasztja és magába nyeli a
darabokat Nem tartott attól hogy mi lesz vele
A megfeneklett csónak sorsa foglalkoztatta

NAGYSZÍV-SORS

Virág Zoltán kórházi ágyához

A nagyszívűek sorsa érte el gondolta De
bírja a szív mert a szívnek elbírnia kell Jár-
kel a szobájában és a hideg kórházi ágy
forog az agyában amely soha nem nyikorog
De a régi vérzések átütnek a matracon
Az elvesztés gondolata a fejében meg se
fordult A saját létét elviselni is gyáva

A saját létét is gyáva elviselni Meg se
fordul a fejében hogy elveszítheti Régi
vérzések ütnek át a kopott matracon Soha
nem nyikorognak Sodródnak sötét hullámokon
Hideg az ágya Kórház hidege ez ahogy jár-
kel a szívében a halott madár A nagyszívű
emberek sorsa ez Tűrni elbírni a halált

NYÁR, SÁRGADINNYÉKKEL

A rohadt életbe s a szaros sárgadinnyébe
gondolta de túl kemény lehetett a mondat mert
émelygés fogta el tőle mint aki túl édes
dinnyehúsba harapott s a poshadás illata
eltöltötte a szájpádlását Nem a dinnyére
haragudott Az túl egyszerű lett volna De ha
nem arra akkor miért dinnyeízű az undor

Mi ez a dinnyeízű undor bennem nyöszörgött
gyámoltalanul Nyilván túl egyszerű és mégis
beleszakadni készült a poshadás váratlan
illatába Szájpádlásából vér szivárgott A
saját húsának rohadt szaga émelyítette
Kemény szavak ezek a túléléshez tűnődött
Rabok fasza Sárgadinnye És kibaszott élet

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális számát az **Írók Boltjában**, valamint az alábbi helyeken biztosan megtalálja:

Budapest: Árkád (Relay és Inmedio), Blaha Lujza tér (Relay), Boráros tér (Relay), MOM Park (Inmedio), Nyugati téri aluljáró (Relay), Széll Kálmán tér (Relay)

Debrecen: Árkád Fórum (Inmedio), **Eger:** Széchenyi út (Inmedio), **Győr:** MÁV váróterem (Relay), **Miskolc:** Szinvapark (Inmedio), **Solymár:** Auchan (Inmedio), **Sopron:** Széchenyi tér (Inmedio), **Szeged:** Dugonics tér (Inmedio)

ÁCS MARGIT

Harag

Remeték I.

Itt, ezen a helyen láttam először. Éppen szusszantam egyet a kaptató után, mint most is, amikor egy nagydarab férfi csörtetett ki az alig észrevehető mellékösvényről a jelzett turistaútra. Maga előtt hordozott egy nagy fatáblát a nyakába akasztva, az oldalán többféle távcső himbálózott. A táblát hevederrel rögzítette a törzséhez, vízszintes állásban, a szélére apró műszereket csipentett. Nem vett tudomást rólam, a terepet pásztázta, és vonalakat firkantott a táblához rögzített papírlapra. Bricseszt, térdharisnyát és bakancsot viselt, hátán egy kisebb hátizsák. Térképet rajzolt. Ezt szempillantás alatt felmértem, amin azonban elidőzött a figyelmem, az a fickó szokatlanul nagy fejmérete volt. Fejenagy – ugrott be a név az egykori tananyagból, amelyet akkor persze rühelltem, azóta meg hányszor használtam kajánkodva a Szemérmetes Erzsók elnevezést bájolgó, éltés némberekre, a Lágyszívű Kántor, a Béke Barátja meg tutyimutyi, álszent kollégáimra és kisleányaimra passzolt, akik rettegtek minden konfrontációtól. Mi is volt az eposzi jelzője Fejenagynak? Szélestenyérű. A helység kalapácsa. Az én Fejenagyom rajzolt, tehát ez nem stimmelt, ormóttan kézzel nem bánhatott volna az apró műszereivel sem. Ellenben a Kalapács illet hozzá. Hatalmas, szögletes állát előreszegezve, a homloka alacsony, de nem csapott, hanem függőleges síkja törés nélkül folytatódott a sűrű, fekete kefefrizurában. Csakugyan akár egy kalapács. Ilyennek láttam, amikor ezen az útszakaszon először találkoztam vele. Innen számítva még hét kilométer áll előttem, a zsákom akkor a szokottnál is nehezebb volt, mert két hétig szándékoztam maradni az erdei házacskámban. A telepen nincs semmilyen üzlet, vinnem kell az élelmet, a háztartás egyéb kellékeit, és akkor történetesen egy vaskos kéziratot is, hogy kontrollszerkesszem egy hírhedetten gyenge műfordító után. Most csak három könyv van a zsákomban, mert pódiumbeszélgetésre kell felkészülnöm egy jeles norvég íróval, meg egy üveg pia, élelmiszer elég maradt a jégsekreányben, de így is húzza a vállamat. Kellett nekem az erdő mélyére visszavonulni! Buta, szédült tyúk, aki voltam! Most gyalogolhatok a buszvégállomástól nyolc kilométert a tanyáig. Szívet gyötrő emelkedők és bokaficamító köves lejtők. Meddig fogom bírni, hiszen máris érzem, hogy öregszem!

A hegyvonulat gerincei alatt kanyarog az út. Állítólag az orosz tankok számára vezették át az erdőségen Budapest felé. A faluban a régi helyi lakosok Tankcsapásnak hívják, az üdülőtelepek többsége új a környéken, nem hallott róla. Csak én használom, egyedül én járok föl a kis házamba gyalog, a telepen mindenki másnak kocsija van, s a másik falu felől, egy megviselt egysávos aszfaltúton közlekednek. Dzsippel ezen az erdei úton is el lehet boldogulni, amióta kiszélesítették, és feltöltötték a nagy tocsogókat a vaddisznók nagy bánatára. Kezdetben alig járható ösvény volt, az erdész is csak lóháton közlekedett rajta. Újabban viszont gyakran találkozom az erdészlet dzsipjével, néha hatalmas munkagépeivel is, meg hát van, hogy leragasztott rendszámmal kis teherautók pöfögnek el mellettem lopott fával megrakva. Haragszom a crossmotorosokra, felverik az erdőt, s még jobban utálom a kvadrókat, tönkreteszik a felázott utakat. Alig tudok beugrani előlük a fák közé a sűrű aljnövényzet miatt. A crossosok a félelmetes ufó-öltözékükben többnyire nyiszlett

kisfiúk, őket öklömmel fenyegetem, kihajolva a bokorból, de a kvadrósok kőgazdag playboyok, önelégült fapofájuk jobban felfingerel, mint a zaj, amit csapnak, rájuk csak gyilkos pillantásokat lövellek. Mountain bike-kal is elshannak mellettem fiatalemberek, mulatok rajta, hogy csalódást okozok nekik, mert messziről vagy éppenséggel hátulról közeledve az öltözékem alapján fiatalabb nőre számítanak, hát, sajnálom. Ez van.

Meg szokták kérdezni a városi létbe ragadt ismerőseim, hogy nem félek-e egyedül az erdőben. Általában nem félek. Ha vaddisznókkal találkozom, mozdulatlanul megvárom, míg végeznek a sárturkálással. Az őz, a róka, a nyuszi sajnos villámgyorsan elmenekül előlem. A borz állítólag a legveszélyesebb, a favágók legalábbis ezt mondták, de még nem találkoztam egyik példányával sem. Csak a kóbor kutyáktól félek. Előfordult, hogy három is hosszan követett, érezhették az ételszagot a zsákomból. Meg a félelem szagát a testemből. A verejtékezést nem lehet megfegyelmezni. Legfeljebb ha jógi lennék.

Az erdő minden évszakban és minden napszakban más. Ezzel nem tudok betelni. Nincs két egyforma utam, pedig évtizedek óta járom ezt a Tankcsapást. Más egy ködös téli napon a tejfehérségen áttetsző kusza ágak és fatörzsek satírozott rajzolatával, a talpam alatt pedig a friss, vékony hórétegen élesen metszett sok-sok rovásjel a madarak és a kisvadak, és persze egészen más májusi verőfényben, a zsenge levelek és füvek még teljesen egyárnyalattú zöldjével, amely aztán majd százféle zöldbe vált át a nyár folyamán. Az éleddő erdő is más, a kifakadt rügyek rózsás barnaságát épp csak megpettyezik a zsenge levelek, de lila és sárga virágok lepik el a lapályos részeket, mint a romantikus festményeken. Más tikkadtan, hőségben, a kővé száradt kerék- és bakancstalpnymokkal és az elhessegethetetlen apró legyekkel, amelyek a szem nedvességére pályáznak, és megint más az őszi szelíd esőjétől áztatott avar színpompájában, az erdő az évi agóniája alatt. És e sok változat mindegyike is egészen másnak mutatkozik, ha fúj a szél, mint amikor szélcsend van. De képes megváltozni az erdő egyik percről a másikra is, amikor egy felhő úszik a nap elé, amikor a lemenő nap sárgából pirosba, majd lilába, végül a maradék fény sötétkékbe vált. Volt, hogy rám esteledett az erdőben, és a lombok sötétje alól úgy látszott, mintha ott kívül, a fákon túl még világosság volna, a föld a horizont alól kapná a fényt, az éjszaka fluoreszkáló, hideg fényét. Kék reflektorokkal tompán megvilágított színpadon éreztem magam. Mindazonáltal nem szeretek sötétben kint maradni az erdőben, mert ez vadászterület, s látni szoktam a célzóvíztől fellelkesült puskásokat, amikor befelé húznak luxuszdsipjeiken az erdőbe. Elhiszem, hogy a vadgazdálkodás nemcsak hasznos, hanem egyenesen életfontosságú iparág, mégis utálkozom a vadetető helyek közelében felállított magaslesektől, jó rálátással az esőtető alá állított vályúra. Hiszen beetetett és puszkavégre fogott állampolgár voltam mindig, s talán az új demokráciában is az vagyok. Ha nem, csak azért nem, mert már értéktelen az irhám.

A Kalapácsfejű Geodéta, mint hamarosan kiderült, szintén az üdülőtelepen lakott, mégpedig állandó lakosként, pedig az itteniek többsége, ahogy most már én is, csak nyári szezonban és hétvégén használja a házat. Az övé nem esett messze az enyémtől, de elkerülte a figyelmemet a tulajdonosváltás. Család nem jött vele, a telepiek nem tudták, hogy vajon nincs-e neki, vagy csak nem mutatkozik. A telepen több elvált vagy özvegyen maradt asszony birtokában maradt üdülőház, de egyedülálló férfi, pláne épkezláb, nemigen akadt, így hát a facér Soós Tivadart ostrom alá vették ezek a magányos nők. Az öregebbje egyszerűen csak a társaságára vágyott volna, hogy legyen kivel túrázni a környéken, hiszen mindenki láthatta, hogy napjait úton tölti, kora reggel beveti magát a fák közé, és többnyire észre se lehet venni, mikor keveredik elő. Amikor végzett a környék feltérképezésével, és nem munka-

eszközeivel eredt útnak, csak egy fokost vagy egy nagy husángot vitt magával, akkor is az erdőben bolyongott, és nem engedett maga mellé senkit, pláne nem nőt.

A faluból, vásárlásból caplattam fölfelé azon a bizonyos megviselt, aszfaltozott bekötőúton, amelyen az autósok jártak a telepre, és hosszú lépteivel beért ez a Soós Tivadar. Csatlakozott hozzám, holott én lassabban haladtam, mint ő. Ő is vásárolt, egy nagy oldaltáska tömötten átvetve a törzsén, mégis felajánlotta, hogy átveszi az egyik szatyromat. Nem fogadtam el a segítséget, nem tudom, miért nem. Általában senkitől, semmilyen segítséget nem vagyok képes lazán elfogadni, erőszakkal rám kell tukmálni, és bármennyire jól jön, nem tudok tiszta szívvel örülni neki. Ez most is így van, pár évvel ezelőtt még igényből volt. Nem kell pszichológushoz mennem, hogy tudjam: a düh nem engedi, hogy elfogadjam a segítséget. Dühös vagyok azokra, akik nem segítettek, amikor kellett volna. Ha akkor nem kaptam, most sem kell – valami ilyesmi forttyog bennem. Vicces, hogy mennyire tehetetlen vagyok saját görcseimmel szemben, hiszen tudván tudom, hogy ezzel az esztelen dacolással csak magamnak ártok, mégis az elutasítás az első reflexem.

Mindig csak magamra számíthattam, gyerekként is kétrét görnyedt, hátfájós nagymamám mellett, akinél letétbe helyeztek szüleim, amikor disszidáltak egy hivatalos kiküldetés során, s aztán nem tudták megszervezni, hogy valaki engem is utánuk vigyen. Magamra számíthattam a vidéki egyetem kolégiumában, ahol mindenki másnak volt családja, kaptak költpénzt, csomagot, hazalátogathattak, és sült hússal, habos süteményekkel jöttek vissza, én pedig irodaablakok és kirakatüvegek tisztításával kerestem valami kis pénzt, de annyi mindent kellett fizetnem belőle, hogy cukrászdai süteményre nem volt szívem kiadni, legfeljebb Albert kekszet vagy a még szálnalmasabb, cukrozott fűrészpör állagú háztartási kekszet vettem, ha rám tört az édesség-igény. De mindent megoldottam. Ott vidéken lehetett kártolt gyapjúfonalat kapni a heti piacon az őstermelőknél, szép színekre festettem a motringokat a kolesz alagsorában hányódó mosófazékban, aztán a nyugati filmekből kilesett minták és fazonok szerint kötöttem magamnak lezser pulóvert, földig érő kabátot, miniszoknyát, hogy ne én legyek a legrosszabbul öltözött lány az egyetemen. Cipőkellékesnél vásárolt bőrhulladékokból még táskákat is fabrikáltam, nyárra bokára kötözött sarut szíjakból, a csajok irigykedtek, senki nem tudta, hogy honnan szerezem be ezeket a különleges darabokat. Szóval volt abban jó is, hogy csak magamra számíthattam. Ha lett volna pénzem, sose tudom meg, mire vagyok képes.

Tulajdonképpen a házasságomban is rám maradtak az intéznivalók. Ma sem tudom, hogy Döme tényleg annyira híján volt-e a gyakorlati érzéknek, hogy egy villanyóracserét sem tudott elintézni, mert az első öt percben véresen összeveszett az ügyfélszolgálat alkalmazottjával, vagy egyszerűen csak lustaságból mindenre alkalmatlannak mutatta magát. Nekem kellett akarni a válást is, mert Döme elviselte inkább a folytonos marakodást, a boldogtalanságot, amelyet ő többször hangoztatott, mint én, csak ne kelljen belevetnie magát a bizonytalanságba. Így aztán sokáig elhúzódott a meggyőzése, ezalatt szintén nekem kellett kiharcolni ennek a hegyi házacsának a megvételét, hogy legyen hova költöznie valamelyikünknek – eleinte még nem dőlt el, hogy melyikünké marad a régi lakásunk. Nekem kellett lakhatóvá tenni ezt is, ahogy korábbi lakásainkat is. A tudásom már megvolt hozzá. Valaha beszereztem a műszaki bizományi boltból egy fűrógépet, hogy tiplik kerüljenek a falba, amelyekbe fel lehet csavarozni a polcokat, a szekrényeket, más egyebet. Megtanultam, hogy szőnyeget kell ügyeskednem a nehéz bútorok alá, hogy egyedül is a helyükre tolhassam őket. Új csak az volt, hogy az erdei ház kertjében nekem kellett elásnom az elpusztult vakondot, madártetemet, kidobnom a pin-

céből a sárgadinnye nagyságú varangyot, tüzet gyújtani nedves fával. Ezért lett enyém a váláskor a hegyi ház – Döme nem tudott volna vele mit kezdeni. Alighanem tehát még mindig Dömére voltam dühös, amikor nem adtam át Tivadarnak a szatyrot, arra hivatkozva, hogy jobb a gerincemnek, ha egyenlően terhelem mindkét oldalról.

Tivadar fatalpú klumpában csattogott az aszfalton. Hogy bírja? Ez nem hosszú gyalogláshoz való lábbeli – kezdtem meg a társalgást. Azonnal bezárult, mintha valami intimitásra kérdeztem volna rá: – Megvan az oka – mondta ridegen. De azért telefonszámot cseréltünk. Legalábbis valószínűleg, mert nem emlékszem a részletekre. Akkor már volt vezetékes telefon a telepen, és adtak hozzá egy kis regionális telefonkönyvet, amelyben én is szerepeltem, tehát lehetséges, hogy onnan nézte ki a telefonszámomat, amikor felhívott. Hogy túl sok lecsót főzött, nincs-e kedvem átmenni hozzá, és megenni a fölösleget. Nagy szó volt a telefon, de az üzemeltető vállalkozás alaposan ráfizethetett a telepítésére, hiszen nem sok idővel a mobiltelefonok elterjedése előtt építette ki a hálózatot, nagy oszlopokkal a falutól az üdülőtelig, s ott elég kevés előfizető akadt, mert a többség szegény nyugdíjas volt, a közeli bánya és szénüzem nyugdíjasai, akik egész életükben megvoltak telefon nélkül. Később az a kevés előfizető is lemorzsolódott, az oszlopok azonban ott csúfokodnak megdőlve ma is. A telep háztulajdonosai kicserélődtek, a nyugdíjasok meghaltak vagy eladták a dácsáikat, mert már nem tudták gondozni a kertet, megreparálni a reparálnivalókat, amik egy ház esetében szüntelenül előadódnak. Régóta egyetlen szomszédom sem él, aki a telefon nélküli időkben tanúja volt nagy-nagy ijedelmeknek. A telkemen óriási fák nőnek, már akkor is összeért a lombjuk, és némelyiké ráborult a háztetőre. Az utcán a telkem mellett egy szemétgyűjtő konténer állt, bánkódtam is miatta egy-két évig, mert a minden esti szellő az erdő felől egyenesen hozzám hozta a bűzt. Szerencsére hamar megszabadítottak tőle, máshova telepítették, amikor a közeli falu polgármesterének volt osztálytársa megvette a mellettem lévő telket. De az ijedelmekre még ottlétem első évében került sor, amikor a szemét meggyulladt, a láng átcsapott a konténer fölé hajló akácfára, amely érintkezett az öreg cseresznyefámmal, és a tűz végül a házamra is áttérjedhetett volna, amely még ki sem volt fizetve tulajdonképpen, hiszen adósságba vertem magam a megvételekor. És nem volt telefon, hogy tűzoltókat hívjak. Vödörben hordtam a vizet az akácfához, futás közben a fele kilócsogott, semmi esélyem nem lett volna, ha a szomszéd házakból a nyugdíjas bányászok nem jönnek segítségemre. Jöttek vasvillával, széthányini a tűzgócot, locsolócsővel, ami nekem akkor még nem volt, s csak az akácfa pusztult ki, más baj nem történt. Az első évek során máskor is megszenvedtem a telefon hiányát. Például beteg lettem, súlyos influenza vert le a lábamról, magas láz, éktelen köhögés, taknyosság. És be voltam szorulva a házba, gyógyszer nélkül. November volt, fűteni kellett, minden erőmet összeszedve vánszorogtam ki a hidegbe fáért, brikettért. Akkor bizony elfogadtam volna bárki segítségét, de telefon híján nem hívhattam fel senkit, a telepen pedig csak egy háznak volt állandó lakója, egy nyugdíjas rendőrezredes, aki a köztársasági elnök magántulajdonú vadászlakját őrizte, ám nem voltam vele beszélő viszonyban, mert a felesége eszelősen féltékenykedett, és sütött a szeméből a gyűlölet, ha elkaptam a pillantását. Ki kellett várni, hogy magamtól meggyógyuljak, s ez végül is megtörtént, elég szívós vagyok. Mindenesetre amikor megjelent a mobiltelefon, és sokan bunkófonnak nevezték, mert először pöffeszkedő üzletemberek villogtak vele, én nem használtam ezt a gúnynevet. Őrangyalomat hordom a zsebemben. Ma már hitetlenkedve gondolok vissza a teljes elszigeteltségre, amit pedig a telefon előtti időkben természetes állapotnak tartott az emberiség.

Tivadar lecsója a szokásos lecsó volt, semmi különös, a vele való beszélgetést viszont kellemesnek és érdekesnek tartottam. Az apja szolgabíró volt Békésben, emiatt Tivadart nem vették fel először a gimnáziumba sem, egy oldalági rokon protekciójával egy gépészeti technikumban sikerült érettségit szereznie, de teljesen esélytelenül pályázott egyetemi felvételre. Évekig próbálkozott, a pontszáma mindig bőven meglett volna, de ugye a helyhiány... – Legalább megírták volna egyenesen, hogy osztályellenséget nem taníttat a munkás-paraszt állam, de nem, ezekben a gyáva patkányokban még ennyi kurázi sem volt, sunnyogtak, hogy hát rajtuk nem múlik semmi, csak ez a helyhiány, ugye... – háborgott olyan indulattal, mintha nem telt volna el nagyjából fél évszázad azóta. Nem derült ki, tulajdonképpen mi szeretett volna lenni, bölcsész, orvos vagy mérnök, erről nem beszélt, csak hogy évekig küszködött, és tűrte, hogy megalázzák. Egyetlen lehetősége maradt: bevonult a hadsereghez. Nálánál stréberebb katonát nem hordott hátán a föld, meg is volt az eredménye: egyetemre küldték, geológia szakra, s az obsitig a hadseregben szolgált.

Valami késztetést érzek arra, hogy kesergő embereknek megpróbáljam kiemelni a velük történt szerencsétlenség, az őket sújtó hátrány pozitív következményét, szerencsés hozadékát. Nem tehetek róla, én a velem történt bajokat is igyekszem a jó oldalukról felfogni, s ahogy csak tudok, kievickélek a fojtogató vereségtudatból, önsajnálatba pedig bele se kezdek. Balgán azt hiszem, másnak is erre van szüksége, pedig korántsem, csak megharagítom, akit vigasztalni szeretnék. Tivadarnak is a vigasztalás szándékával mondtam, hogy lám, mégiscsak megszerette a szakmáját, amibe belekényszerült. – Honnan veszi? – nézett rám megrökönyödve. – Hát abból gondolom – magyarázkodtam zavartan –, hogy láttam magát néhány hónappal ezelőtt a sárga úton, térképet rajzolt, felteszem, teljesen magánszorgalomból. – Megvonta a vállát: – Ehhez értek. Nincs más dolgom itt. Unalmamban. – Jóval később, már a szomszédokról való pletykálkodás közben egyszer csak enyhültebb hangon visszatért a térképrajzolásra: – Tudja, kedves Erzsébet, vagy szólíthatom Zsókanak?, hallottam, hogy itt a telepen így emlegetik, szóval, kedves Zsóka asszony, még a munkatáborokban is vannak rabok, akik kivagyiságból elsőrangú munkát végeznek. Fene tudja, hogy van ez. Mindennél jobban rühelltem volna, ha alkalmat adok bárkinek arra, hogy lenézzen. Hálás voltam a parancsnokaimnak, akik egyetemre küldtek, de nem nekik akartam bizonyítani, mert hát vagy szörnyen buták voltak, vagy eszesek, de aliasok, pocsék alakok, anyagiassak vagy szadisták, és mind-mind öntelt barom, fűtyültem volna rá, hogyha csalódnak bennem, de hogy lenézzenek, ezek nézzenek le engem a rossz munkámért, na, azt már nem. Még az se zavart, hogy a komcsikat szolgálom olyan kitűnően. Úgysem dőlt volna össze a szocializmus, ha suttyomban szabotálok, de ilyen magyarázkodásra se volt szükségem, mert eszembe sem jutott, hogy elvileg, osztályidegen létemre, a passzív rezisztencia jegyében rosszul kéne dolgoznom. Az ember már csak olyan, hogy öröme telik egy jól megoldott feladatban.

Zavarban volt saját őszinteségétől, gyerekesen nyílt várakozással fűrkészte arcomat, de ez épp csak egy pillanatig tartott, aztán villámgyorsan újra bezárkózott. Nyilván azért, mert nem tudta mire vélni a mosolyomat. Ugyanis mosolyogtam, mert épp akkoriban olvastam egy közgazdasági szakíró tanulmányát arról, hogy nincs olyan rossz gazdasági rendszer, amely legalább ideig-óráig ne működné. A leggazdaságtalanabb, legrosszabbul szervezett struktúráját is fenntartja az, hogy a benne élő emberek a maguk praktikus zsenialitásával, az életösztönüktől hajtva korrigálják, áthidalják a rendszerhibákat, kimódolják, hogyan lehet élehetővé tenni az életre alkalmatlan feltételeket. Tivadar önérzettől fűtött munkaerkölcsé pontosan beleillett ebbe az el-

méletbe. Észbe kaptam, és sietve magyarázatot adtam nem odaillő mosolyomra. Tivadar megenyhült, s az idézett közgazdász elmélete fel is villanyozta. – Talál ez a szocialista tervgazdálkodásra is – mondta derűsen, aztán a derű gúnyra élesedett tekintetében. – Mindazonáltal a fennmaradásához mégiscsak kellett az ÁVH, a szovjet fegyverek, a besúgók meg a módos polgárok kirablása, nem volt elegendő a kisemberi zsenialitás. – Elismerően nevetgéltem, pedig érződött, hogy ezzel a tromffal az orromra is koppint az értelmiségi fellengzősségemért, de lehet, hogy a tudálékosságomért is.

Illett visszahívnom őt egy ebédre, persze komolyabb menüvel készültem, pedig a lecsóra paprikáskrumplicsuk volt. Ám háziasszonyi önérzetem tiltakozott efféle snassz megoldás ellen, lecaplattam hát a faluba karajért, egyéb finomságért. Meg vissza is caplattam, ami nagyobb áldozatot követelt tőlem: hegynek fel, nehéz hátizsákkal. Tivadar nem volt különösebben meghatva a háromfogásos, úgyszólván reprezentatív ebédől, látszott, hogy tulajdonképpen ehhez szokott hozzá régebbi életében, és hirtelen felfogtam, hogy magányosan kiköltözni egy isten háta mögötti, apró dácába állandó lakosnak egy Tivadar-féle ember számára életkudarcot jelent. Fokozatosan osztotta meg velem az idesodródása előzményeit.

Első házasságáról mindenki azt hitte, hogy érdekházasság, mert a laktnyaparancsnok lányát vette el, pedig igazi nagy szerelem volt az, legalábbis szerelemnek gondolta akkor a nagy sóvárgást egy rendes, biztonságos, tisztelettel övezett élet után. Tisztelet, ez a kulcsszó. A lányt mindenki tisztelte, és úgy is viselkedett. Látszott rajta, hogy elvárja, jár neki. Csinos volt, fesztelenül barátságos, mint az uralkodóházak nőtagjai, s amikor ő rádöbrent, hogy vele nem így barátságos, hanem évdőve-kötekedve provokálja, ami az érdeklődés csalthatatlan jele, akkor belezúgott feje búbjáig. A lányt meg az ő mogorvasága ragadhatta meg, a sok hódolatteljes arc között az ő kedvetlen lópofája. – Tivadart talán először láttam elmosolyodni, ahogy két kézzel mutatott szögletes, nagy arckoponyájára.

Az ebédmeghívásokat felfüggesztettük, lehet beszélgetni kávé, sör, pláne egy-két pohár vörösbor mellett is, ne sújtsuk magunkat a vendéglátás fáradsalmaival, erről megállapodtunk. Én mindig munkát is hozok ide a hegyre, és a kert burjánzása is épp elég feladatot ad, meglehetősen távol tartom magam a telepen csak nyaralगतó szomszédaimtól, alig-alig vagyok velük beszélő viszonyban, és nem csatlakozom a hol egyiküknél, hol másikuknál összeülő kompániákhoz. Tivadar tehát kivétel volt, de nem élt vissza az időmmel, és azt hiszem, ő is méltányolta, hogy nem járok a nyakára, hagyom, hogy ő kezdeményezze a viziteket. Nem sokszor találkoztunk, de az a néhány beszélgetés, amire többnyire nálam, a fáim lombja alatt vagy télidőben a kályhám mellett került sor, kellően tartalmas volt, nem éreztem időpocsékolásnak, holott csak fecsegtünk. Tivadar meglehetősen tájékozottnak bizonyult a napi politika eseményeiről, pedig akkoriban még nem volt a hegyen internet, és újságért le kellett menni a faluba. Rádiót ugyan láttam nála, de hát ideje nagy részét erdőjárással töltötte, legfeljebb a híreket hallgathatta meg. Láttam egy luxus kategóriájú lemezlejátszót is, amiből kiderült, hogy zeneértő, erről nem beszélt, pedig az úgynevezett művelt nőknek, amilyennek engem is mondani szoktak, a nem szellemi foglalkozású férfiak bizonyítási kényszerből el szoktak hencegni a művészeti ágak valamelyikéhez való kötődésükkel. Zenerajongónak lenni egészen menő dolog. Tivadar azonban ezt is magánügyének tekintette, nem volt benne sznobizmus. Később parabolaantennát is láttam a háza tetején, akkor már nem lepődtem meg informáltságán. A politikai történekek tekintetében is szkeptikus, szélsőségesen bizalmatlan volt.

A közszereplők majd mindegyikéről tudta, hogy az előző rendszerben mi volt, számon tartotta, ki fia-borja, kinek a szeretője. – Ennek a főszernek van

képe itt hinteni a rizsát, hogy tizenötmillió magyar, meg ezeréves történelmünk, amikor a minap még főcenzor volt a Pártközpontban. De ez hagyján! Attól még lehetett volna nemzetiszínű a lelke. Csakhogy a gyereke osztálytársa volt a fiamnak, tőle hallottam, hogy a srác nem tudott válaszolni arra kérdésre, hogy milyen nyelven beszélnek a székelyek. Ennyire hazafias nevelést kapott a papától. – Tivadar szögletes álla ilyen közlések alkalmával a szokottnál is jobban előremeredt összepréselt ajkai alatt. Vagy: – Most az USA-ban képezik ki magyar miniszterelnököket, mert hát legalábbis miniszterelnököknek szánják ezt a kis pimasz hülyegyereket, a kedves papa pedig a Kaukázusban szokott vadászni a szovjet elvtársakkal, lehet, hogy még mostanság is meghívják. De hát a malaszttal teljes emberi jogok sérülnének meg, ha ezt a furcsaságot megszelleztetném a nyilvánosság előtt. – Keserű ember volt Tivadar, zsigerből gyűlölte a kommunistákat, de az új rendszer iránt is mélységesen bizalmatlan volt, mert belepetézett – ahogy mondta – a komcsi siserahad. Szerinte a III/III-asok beszögték az országot, minden harmadik ember ügynök volt, most ugyan mindegyik azt mondja, hogy őt zsarolással kényszerítette az ügyosztály a jelentések írására, meg hogy ő ügyelt arra, hogy ne ártson senkinek, valójában azonban szolgáltak rendesen, épp olyan szorgalmasan, mint ahogy most nyomják a pocskondiázó kampányszövegeket sajtóban, orvosi rendelő várójában, sorban állva a pénztárnál, vagy strandöltözőben. Buzgó demokraták lettek időközben, a piacgazdaság lelkes hívei, tősgyökeres európaiak, mi pedig, magyarkodó magyarok, csak kussoljunk, mert nálunk soha nem volt igazi demokrácia, nincsenek demokratikus hagyományaink, bezzeg a cseheknek, mi pedig beleragadtunk a feudális hagyományainkba. – Nem figyelte meg, kedves Zsóka – kérdezte –, hogy ezek a hangosan elégedetlenkedő fazonok mind-mind ugyanazokat a szlogeneket használják? Még a szóhasználatuk is azonos. Csak arra tudok gondolni, hogy brosúrában kapják a direktívát. Vagy pártgyűlésen rágják a szájukba? Ne higgye, hogy ezek mind-mind ártatlan bumburnyákok, akik csak visszasírják a Kádár-rendszert, a gulyáskommunizmust. Többségük az apparátusból való, és retteg az elszámoltatástól. Mindenütt ott vannak, mindenütt. Érti? Az a kisebbik baj, hogy pofáznak, kampányolnak az utcán. A nagyobb baj, hogy minden pártvezetésben, minden parlamenti frakcióban ott sürgölődnek. Vajon miért maradt el az ígért nagytakarítás? Na, vajon miért? Ne legyenek illúziói, Zsóka asszony.

A rendszerváltozás elején voltak illúzióim, de nem sok maradt belőlük, mégis hagytam, hogy Tivadar naívnak állítson be. Így könnyebben megnyílt előttem. Ahogyan az én öntudatlan reakciómban ott lappangott a Döme iránt érzett, megkövült harag, Tivadar igényében a fölényben lévő férfi szerepére az első házassága traumáját lehetett tetten érni. Ugyanis a laktanyaparancsnok hercegnőként viselkedő lánya valóságos hárpia lehetett mint feleség. Tivadar szerint ő az asszonyt csak addig érdekelte, míg el nem vette. Mihelyt megbizonyosodott róla, hogy a morc és az ő bájának látszólag ellenálló férfi meg van hódítva, úgy kezdte kezelni, mint szolgálatára rendelt személyzetet. Nemhogy férfiként, emberként is semmibe vette. Tivadar sokáig azt hitte, hogy valamit ő csinál rosszul, nem elég jó szerető, nem illik bele az asszony által megszokott jobb társaságba, bunkó maradt, hiába szerzett diplomát, emiatt megzavarodva eltúrta a felesége hatalmaskodását. Ráadásul gyors egymásutánban egy fiuk és egy lányuk született, őmiattuk boldogan szolgált, és ha valaki megkérdezte volna, simán boldognak is mondta volna magát. De amikor a gyerekek kinőttek a pelenkából, és ők is úgy kezdtek el vele szemben viselkedni, ahogyan az anyjuktól látták, lekezelő hangon parancsolgattak, ha hibázott valamiben, vagy félreértett valamit, vagy nem volt ideje a feladatot teljesíteni, utálkozva kigúnyolták, akkor egy villámcsapásszerű pillanatban ráébredt, hogy pokolian rosszul érzi magát, nem szeret élni, egy rakás

szerencsétlenség, ami maradt belőle. Épp attól fosztotta meg ez a házasság, amire sóvárgott, amikor egy hercegkisasszonyba lett szerelmes: a tisztelettel övezett élettől. Az önbecsüléstől. Egyetlen pillanat alatt történt ez a ráébredés, nem is emlékszik, hogy konkrétan mi nyitotta fel a szemét ilyen hirtelen. Visszavonhatatlanul megutálta a feleségét, csak őt, a gyerekei beleragadtak a szívébe, eltávolodott tőlük is, de ez fájdalmas volt, mintha a távolodással tépnék, szaggatná a szívét, vagyis mintha tényleg karmokkal kapaszkodna abba a kis húsdarabba az irántuk való szeretet. – Ez szép. Milyen szépen fogalmaz – szóltam akkor közbe, megint ügyetlenül, mert Tivadar lehorgasztotta a fejét, és hosszú hallgatás után felnézett, és nyersen odavetette: – Szépen fogalmaztam? Hát akkor fogalmazzak inkább pontosan. Inni kezdtem. Keményen. Mint az állat... – Elhallgatott, de ott volt a levegőben a visszanyelt folytatás. Az arcára kiült az emlékezés kínja. Ijedten sejtettem meg, hogy mi az, amire emlékezik. Csak nézett rám, a gúny eltűnt a tekintetéből, üres lett, sötét.

Egyszer én hívtam fel telefonon, ráadásul elég késő este. Ez a házam bővítései, teljes átépítései történt. A kőművesek, szerelők levonultak, csak a festés-mázolás maradt hátra, de pénz már nem jutott rá. Magam láttam neki a mázolásnak, muszáj volt a tél előtt az új és kezeletlen fa nyílászárókat lekenni, mielőtt kikezdi őket a nedvesség. Napokig gyűlt bennem a fáradtság, már sajgott a hátam, a vállam, és azon az estén nem tudtam visszahelyezni a zsanérba az egyik ablaktáblát. Nem esett kézre, mindig megbillent, lecsúszott egyre fáradtabb, egyre remegőbb kezemből. Éjszakára mínusz öt-hét fokot jósoltak, nem lett volna szerencsés nyitott ablak alatt lefeküdnöm, felhívtam hát Tivadart, hogy szükségem lenne a segítségére, ha tud, jöjjön át. Jött, az ablakot seperc alatt visszarakta, meggusztálta munkámat. Naná, hogy észrevette és szóvá is tette a mázolás hibáit, kioktatott, hogy létezik védőszalag, amivel az üveget védik a félrefutó ecsettől, s nekem lesz még dolgom a sok pacni levakargatásával, hiába, látszik, hogy járatlan vagyok ebben a szakmában. De ahhoz képest elég rendes munkát végeztem, az ajtókat például szó nélkül átvinné tőlem, ha nála lenné alkalmazásban. Elfogadtam a kritikát, de részvétre vágyva szidni kezdtem az építési vállalkozómat, aki átpasszolta a munkát egy alvállalkozó csapatnak, akikkel nekem eszembe sem jutott volna szerződni. Kovásznai fiúk voltak, csak az egyiküknek volt némi képesítése az építőiparban: a vízvezeték-szereléshez tényleg értett, a többi fiú azonban eredetileg fodrásznak, pincérnek, cukrásznak tanult. Isteni csoda, hogy nem a villanykapcsolóból folyik a meleg víz, hogy a kémény áll, mint a cövek, s bár a tetőgerincen a kúpcserepek nem fedik elég mélyen az alattuk levő cserépsort, így sincs beázás – több nagyobb hibát nem észleltem eddig. – No, akkor szerencséje volt – csóválta nagy fejét Tivadar. – Néha rájuk néztem. Tudja, Zsóka, amikor leszereltem a seregtől, vagy hát inkább kitétték a szűrőmet onnan, építési vállalkozásba fogtam. Beletanultam valamennyire. Magamnak is építettem egy többszintes házat, már szinte Budán van, de persze az agglomerációban, mert Budán a telek többbe került volna, mint végül az egész ház. Az most a második feleségemé. Jól járt vele. – Erről a második feleségről még nem volt szó, de abban a pillanatban jobban érdekelt, hogy mit látott, amikor elnézegette a kovásznai legényeket, akik egyébként helyesek, csinosak voltak, egy darabig kimondottan kedveltem őket. Rákérdeztem a véleményére. – Hát, tudja, aggódtam. Ne haragudjon, de maga, Zsóka asszony, tipikus viktimológiai alany, könnyű préda a bűnözők számára, és ezek között a fiúk között volt, talán nem is egy, aki a börtönt is megjárta. – Jaj, Tivadar, melyik? És honnan veszi ezt? – Én ezt meglátom az embereken. Higgye el. Az a kis izompacsirta. A legfiatalabb, ő biztosan – válaszolt csöndesen, és folytatta: – Azt is láttam, hogy kontárok. Mennyibe került ez a hozzáépítés magának? – Megmondtam. Elhúzta a száját, nem szólt. – Na, mondja már, nagyon átver-

tek engem? – Épp azt számolgom. Tetőcsere is volt. Kicsit megnyomták a ceruzát, de nem csapták be nagyon.

Kárhoztattam magamat, hogy jobban a körmükre kellett volna nézni, mindig szó nélkül kifizettem, ha számlát hoztak, de hát utálok kukacoskodni. – Hiába is kukacoskodott volna – nyugtatgatott Tivadar. – Ha egy iparos be akarja magát csapni, akármit csinál, be fogja csapni. Én korrekt voltam a megrendelőimhez, fene tudja, miért, ilyen az ízlésem, de egy megrendelőmet szántsándékkal átvágtam. Ez nagyon okos akart lenni. Kukacoskodott, ugye, így mondta. Na, az istenfádat, elszámolok neked minden fillérrel, de úgy átváglak, mint szart a palánkon. Bocsánat. Így szokták mondani. A pasas máig nem tudja, hogy húsz-huszonöt százalékkal többbe került a háza, mint másnak került volna. Magát csak úgy öt-hat százalékkal vágták meg. Az semmi az építőiparban.

Az ablaktábla a helyén, én megnyugodhattam, hogy született áldozat létemre megúsztam baj nélkül az építkezést, rátérhettem hát a második feleség kilétére, mert ez is érdekelt, ha a házam ügyét előbbre soroltam is. – Maga még egyszer megnősült? Az előbb említette. – Hagyjuk ezt most – intett le Tivadar. – Késő van. Maga fáradt. Hosszú történet – és elment.

A következő beszélgetésünkre nála került sor. A szokott sétám közben a kapuja előtt is elhaladtam, és behívott. Meg akarta mutatni a maga által épített ház fényképét. Úgy látszik, erre a házra nagyon büszke volt. Kicsit meglepett, hogy ennyire dicsekszik vele, semmi másban nem mutatkozott hiúnak. Persze, az elvárását sejdítve lelkendeztem, hogy milyen formás, és milyen nagy, és az arányai, és szép a tetőcserep, hol lehet ilyet kapni... Tivadar végül barátságosan leállított: – Na de Zsóka, ez csak egy ház, olyan, mint a többi. Ami miatt fontos nekem, nem látszik rajta. Ennek a háznak az építése alatt hagytam abba a mértéktelen ivást. A seregből a pia miatt rúgtak ki, meg is hurcolhattak volna, de simán csak szóltak, hogy adjam be a leszerelési kérelmet. Szerencsém volt, de öröme nem volt okom, mert mi várt rám? Valamilyik vidéki földhivatalba mehettem volna földmérőnek, de világos volt, hogy egy iszákos munkaerőt nem tűrnek meg sehol sokáig. Volt egy haverom, minőségi ellenőr építési osztályon, őmiatta támadt az ötletem, hogy egyéni vállalkozó leszek. Csakhogy ahhoz elengedhetetlen, hogy kocsija legyen az embernek, meg hogy józanul üljön a volánhoz. Emiatt lecsökkent az alkoholfogyasztásom, kezdtem formába jönni. Megismertem Natáliát, egy építőanyag-kereskedésben volt adminisztrátor, ahol gyakran vásároltam. Nagyon fiatal volt, tizenkilenc évvel fiatalabb, mint én. Csak kellemes kalandnak ígyeztem felfogni a viszonyunkat, hiszen ha a korban hozzám illő nővel pórul jártam, akkor mi jót várhattam egy szexis, kapós leányzótól? Ekkor már épült a házam, mert megelégteltem, hogy egy vagyon elfolyik lakásbérletre, meg rémálmodom volt, hogy végül homelessz leszek, és ez nem is volt irreális perspektíva. De gyanút keltően nagyobbra terveztem a lakteret, mint amekkorára nekem szükségem volt, még ha a gyerekeimnek szánt két vendégszobát is hozzáveszem. Jogosan gyanakodtam magamra, mert amikor Natália kibökte, hogy hozzám szeretne költözni, repestem az örömtől. Nem voltam bele olyan elvakultan szerelmes, mint a hercegkisasszonyba annak idején. Nem mertem szerelmes lenni. De bolondultam a fiatal testéért, a fiúsan rekedt hangocskájáért, jó volt vele együtt enni, figyelni, ahogy élvezi a jó ételeket, ruhát venni neki, szóval tipikus öregedő farok voltam, ez a ruhavétel például minden nyálas filmben szerepel, ahol öreg férfi szeret fiatal csajt. Láthatja, még ezt a szálnalmas öregszerető-szindrómát is kontrolláltam, vagyis keresztülláttam magamon, de ez se segített. Mert volt egy házam és egy dédelgethető asszonyom. El tudja képzelni, Zsóka, mit jelentett ez nekem?

Könny futotta el a szememet. El tudtam képzelni.

Natália annyira fiatal volt, hogy egyetemre akart menni. Egészségügyi szakközépiskolában érettségizett, utána kis ideig ápolónőként is dolgozott, tehát az orvosi egyetemet vette célba. Tivadar korrepetitorokat fizetett, hogy felkészítsék a felvételire, a lány felmondott a munkahelyén, és teljes energiával vetette bele magát a tanulásba. Felvették, és a megfeszített tanulást később sem hagyta abba, így aztán a vizsgáit is sorra letette, bár barát nők, barátok vették körül, akikkel eleget utazhatott, bulizhatott is. Ez utóbbit Tivadar nem jól viselte, de megmagyarázta magának, hogy természetellenes volna, ha Natáliát eltiltaná a generációjától, és az a fő, hogy hozzá tér vissza mindenhol. Még házasságot is kötöttek Natáliával a kórházi gyakorló évek megkezdése előtt. Reumatológus lett. A mozgásszervi betegségek népbetegségnek számítanak, de nem halálosak, Natália jól választott szakterületet, keresett orvos lehetett, mégsem nehezedett rá akkora felelősség, hogy ne élhette volna tovább vidám életét. Csakhogy a kórházi kollégák, a befutott orvosok egészen más társaságot jelentettek, mint az évfolyamtársak, a korosztálybeli ifjancok. Ha Natáliát meghívták egy összejövetelre, illett volna magával vinnie férjét, Tivadart is. De Tivadar nem való az orvosok, főorvosok, professzorok közé. Nem is érezte jól magát közöttük. Natália szégyenkezett miatta. Tivadar végül elengedte egyedül ezekre esti vagy hétvégi programokra, sokszor még a helyszínre is odaszállította, vagy érte ment az éjszaka közepén. Aztán Natália lebeszélte arról, hogy ilyen áldozatokat hozzon érte, van taxi is a világon, mondta, és jött egy időszak, amikor Tivadar már alig találkozott ifjú feleségével. A számlákat azonban továbbra is ő fizette, születésnapra, évfordulóra, karácsonyra méregdrága ajándékokat vett, de Natália ágyából ki lett tiltva, az életéről semmit sem tudott. Újra nagyon csábítani kezdte az alkohol, szerencsére idejében észbe kapott, és közölte válási szándékát Natáliával. Natália zokogott, mi lesz vele Tivadar nélkül, és a házukat is imádja, ő innen nem megy el, neki soha nem lesz még egyszer ilyen otthona, nem, nem akar válni. Tivadar megértette, hogy a házat oda kell ajándékozni Natáliának. Maradék pénzéből vette ezt a kis dácsát itt a telepen, mert már nincs kedve építkezni, a vállalkozását is feladta, amikor kiderült, hogy súlyos cukorbeteg. Az a jó az egészben, hogy amióta itt él, kiépült valami kapcsolata a lányával, amíg Natália mellette volt, a lánya nem állt vele szóba. A fiáról nem sokat tud, kiment tanulni Hollandiába, aztán munkát kapott az USA-ban, s ottmaradt. Az anyja néha meglátogatja, Tivadar ezt is csak a lányától tudja, mert az első feleségével nincs kapcsolata, így aztán a fiával még annyi sincs. – És még az is jó – a pillantásába visszaköltözött a megszokott kedvetlen gúny –, hogy végül is nem lettem alkoholista, pedig a diszpozícióm megvolt hozzá.

Nagyon nem tetszett nekem a történet befejezése, de mi jogon kritizáltam volna Tivadar döntését, így hát tréfálkozó hangnemben megjegyeztem, hogy őhózzá érdemes férjhez menni, mert lakást ajándékoz minden volt feleségének. – Maga, Zsóka, ugye, helyteleníti, hogy odaadtam a házat Natáliának – Tivadar ezt inkább megállapította, mint kérdezte, vagyis pontosan dekódolta tartózkodó reakciómat a történetére. Nem is várt választ, folytatta: – Maga szerint Natália számító és hálátlan nőszemély, én meg balek vagyok, hogy nemcsak kitanítottam, hanem ki is stafíroztam, és elkotródtam az útjából. Ugye, így gondolja? – Nagyjából így gondoltam, de azért tiltakoztam, nem, nem, ám az még sincsen rendjén, hogy valaki annyira kihasználjon egy embert, mint Natália Tivadart, s az sincs rendjén, hogy Natália rühelleni kezdte Tivadart a menő orvosbarátai előtt. Egy fikarcnyi jóérzés sem volt benne az iránt a férfi iránt, akinek mindent köszönhetett. – Jóérzés? – ismételte meg Tivadar. – Úgy érti, hogy hála? De hát el tudja képzelni, milyen megalázó egy férfinak, ha csak hálából marad vele az asszony? – Hosszasan rázta a fejét, szó nélkül, láthatóan borzadva még a hála fogalmától is.

– Na, de a házért mégiscsak kivívta Natália háláját, nem kerülhette el – böktem oda, mert felgyűlt bennem valami homályos indulat. Tivadar elnézően fogadta szurkálódásomat, szelíden közölte, hogy Natáliában nincs túl nagy érzelmi készlet, a hálára való hajlam teljességgel hiányzik belőle. – Tudja, Zsóka, miért adtam neki a házat? Mert ő az egyetlen eredménye az életemnek. Őt én teremtettem, egy kis lótifuti libácskából egy kitűnő orvosnőt. Semmi más eredményt nem tudok felmutatni, a gyerekeim nagyjából nélkülem nőttek fel, a munkámnak nem maradt nyoma. Natália viszont pompás nő lett. Csakhogy nem volt biztonságban, amikor magára hagytam. A pasijai mind házasság, családos férfiak voltak, s akkorra már nem maradt annyira fiatal, hogy könnyen elkeljen a húspiacon abban a sznob körben. Világos volt, hogy hányódni fog a rövid lejáratú szerelmek között, s biztos pont nélkül tönkremegy, elzúllik. Ő is tisztában volt ezzel. Az első mondata az volt, hogy jaj, istenem, mi lesz vele nélkülem. Vagyis ha nem lesz, akihez mindig hazamehet. Magam helyett adtam oda neki a házat. Ez kellett még ahhoz, hogy Natália, hogy úgy mondjam, befejezett mű legyen.

– Még szereti... – én is inkább állítottam, mint kérdeztem ezt. Tivadar határozott nemmel felelt. Hittem neki, de tudom, hogy a szeretet emléke kitörölhetetlen az emberből, azt még a feltámadó jogos gyűlölet sem tudja elemészteni. – Gyűlöli? – ezt már valóban kérdeztem. Tivadar erre csak sokára válaszolt: – Nem is tudom. – Nincs magában bosszúvágy? – Miféle bosszút állhatnék rajta? – kérdezett vissza, majd bizonytalankodva hozzátette: – Az a ház. Az én vagyok. Ő, ha úgy vesszük, egy életen át bennem fog lakni. Bennem kénytelen lakni! Ez bosszúnak is megteszi.

Hála Istennek semmi erotikus vonzalmat nem éreztem Tivadar iránt, mert ha lett volna bennem bármi várakozás a közeledésre, csak csalódásban lett volna részem. Tivadar véglegesen szakított a női nemmel. Hozzám is azért volt bizalommal, mert észlelte közönyömet. Nem volt nőgyűlölő, sok gyengédség volt benne a női mivoltból következő esendőség, testi gyengeség iránt, boldogan segített férfierőt igénylő tevékenységekben, és leplezetlenül aggódott értem is, ha macsó férfitársaság tűnt fel a telepen, kérdezgette, nem inzultáltak-e. Egyszer meg is fogalmazódott bennem, hogy úgy viselkedik, mintha mi, nők mind a húgai lennénk. Egy jókedvű pillanatban ki is mondtam ezt neki. A jókedvnek vége lett, Tivadar elkomorodott, megint sikerült valahogy betörnöm féltett intimzónájába. Várnom kellett a következő látogatásáig az elkomorulás okának megismerésére – ámbár lehet, hogy ez a beszélgetés is nála esett meg, nem emlékszem pontosan, csak rémlik. Tivadarnak volt egy ikerhúga, aki öngyilkos lett. – Nem hasonlítottunk – mesélte –, ő igazi művész-lélek volt, kiskorunkban fantáziavilágban élt, elhitte a felnőttek meséit, és tovább bonyolította őket, nevet adott a fáknak, a kertünkbe tévedt madaraknak, számára minden olyan volt, mintha ember volna. Az emberekről meg azt gondolta, hogy olyanok, mint ő. Naiv volt, de nem buta. – Közbevettem: Na, de hát azt mondta, nem hasonlítottak. Ezek szerint mégis. – Miért, Zsóka asszony szerint én is naiv vagyok? – Tivadar őszintén elképedt. – Inkább idealistának mondanám – válaszoltam. – Téved. Hogyan lettem volna én idealista, amikor cinikus számításból jelentkeztem a seregbe, hogy elimináljam a rossz származásomat? A húgom nem lett volna képes ilyen megalkuvásra. Persze, ő festő volt, a művészeti főiskolákra rossz származással is be lehetett kerülni, ha valaki elég tehetséges volt hozzá. A húgom nagyon tehetséges volt. Ha egy kicsit is tudott volna alkalmazkodni a követelményekhez, karriert futhatott volna be. De velem ellentétben ő lepergetett magáról minden tisztátalant. Nem volt hajlandó hízelegni sem a politikának, sem pedig a művészeti közegnek, a megmondóembereknek, a kánoncsinálóknak. Márpedig a képzőművészetben ezektől függ minden, legfőképpen hogy eladható-e egy kép, és meny-

nyíért. A húgom a pálya szélére szorult. Egyre keserűbb lett, ami egy művésznél nem nagy ügy, de az már baj, hogy nem a jogos harag nőtt benne, hanem a saját magában való kételkedés. Nem voltak kiállításai, nem hívták meg a reprezentatív galériákba, kollektív bemutatkozásokra, és láttam az arcát, amikor ezeknek a híre eljutott hozzá, és böngészte a névsorokat. Az az igazság, hogy az utolsó éveiben nem is festett. Igaz, pénze se volt akkor már festékre, vászonra, a keze is remegett, hiába tompították el nyugtatókkal, de ha szóba hoztam, hogy szarjon a világra, fessen, fessen a saját kedvére, hisztériás rohamot kapott, nincs mit!, nincs mit!, azt hajtogatta. Aztán összegyűjtötte az altatókat. Ő nem öngyilkos lett, őt megölték. Ez a művészeti maffia ölte meg. Tudja, kikre gondolok...

Megismerve Tivadar múltját nem csodálkoztam többé zord, elutasító magatartásán. Inkább a humorán csodálkoztam, hogy egyáltalán maradt benne készség fonákjáról is látni a dolgokat. Azon is elgondolkoztam, hogy nem tapasztalhattam benne önsajnálatot. Kíméletlenül nyilatkozott szinte mindenkiről, de korántsem úgy, mintha az ítélkező pozíciót a maga számára igényelné, megérdemeltnek tartaná. Ridegen bánt saját magával is. Én szintén hajlok az erős önkontrollra, de ha méltánytalanság esik meg velem, telesírom a világot a sérelmemmel. Tivadartól távol állt mindez, s úgy találtam, ezért még nagyobb tiszteletet érdemel, mint amit küzdelmes sorsa, sok szenvedése eleve kiváltott belőlem. Ám egyszer egy szórakozottan elejtett félmondat bevilantott Tivadar múltjának homályába, és megsejtettem, hogy az önmagával való szigornak, már-már önutálatnak megvan az oka, egy abszurd, kínos körülmény, amelyről soha nem fogunk egymással beszélni. Egy sokkal kínosabb titok, mint a bőrgomba, ami bizonyára oka lehetett a faklumpa viseletnek, s amelyről szintén nem beszéltünk soha.

Akkor is a III/III-as ügyosztály tevékenységéről volt szó. Arra jutottunk, hogy voltaképpen az adatgyűjtésnek az igazi célja az emberek megfélemlítése volt, s ezt sikerült is elérni vele. Elég volt tudnunk, hogy megfigyelés alatt állunk, hogy senki nem bízhat senkiben, ahhoz, hogy lelankadjon bennünk az ellenállás. Az ügynöki jelentésekből aránylag ritkán került elő olyan adat, amely valóban az elhárításra tartozott. Ezeknek az információknak a túlnyomó többsége inkább zsarolásra használható, kompromittáló szexuális vagy gazdasági félrelépésekről szólt, nem a politikai rendszer számára tényleges fenyegetést jelentő cselekményekről. Eleve túl sok volt a jelentés, külön részleg foglalkozott azzal, hogy kidolgozza a használható információk kiszűrésének módszerét. Mondtam Tivadarnak, hogy a volt férjem egyik osztálytársa például pontosan ezen a részlegen dolgozott magas rangban, találkoztam is vele az érettségi találkozójukon, ahová a feleségeket is el lehetett vinni, s Döme ragaszkodott hozzá, hogy elkísérjem. Ez az ember valahogy nagyon szomorú volt. Fegyelmезetten részt vett az öregfiúk handabandázásában, a röhécselésben, a szakállas poénokon igyekezett ő is mosolyogni, de láttam, hogy arcvonásai, mintha gumiból lenne a bőre, nyomban visszaugranak a mosolyból abba a zárt formába, amelyből sugárzott a rosszkedv és a magány. Azt hiszem, sok olyasmit tudott, amit nem kéne egy embernek tudnia. – Nem félt tőle? – kérdezte Tivadar. Megpróbáltam visszaemlékezni, hogy mit éreztem, amikor megtudtam, mi a foglalkozása. – Nem is tudom. Inkább örültem, hogy megismerhettem valami újat a világ működéséről. Mert addig soha nem gondoltam át, hogy mi lesz azzal az éktelen sok jelentéssel, ami befut a politikai rendőrséghez. Érdekes feladatnak találtam a feldolgozásuk módszertanának kidolgozását. Rögtön beindult a fantáziám, hogy vajon milyen kritériumok alapján lehet szűrni az anyagot. Ez az osztálytárs egyébként többször, hangsúlyosan közölte velünk, hogy ő tudományos vonalon van, semmi köze a terepmunkához. Miért kellett volna félnem tőle? Ellenben volt itt a szomszéd-

domban egy elhárítós tiszt, '90-ben nyugdíjazták, dúlt-fúlt, hogy a korhatár betöltése előtt veszítette el a jó állását. Betintázva mindig emiatt panaszkodott nekem. Azt is elmondta, hogy ők telepítették be a poloskákat a megfigyelt személyek lakásába, irodájába, nahát, ehhez azért nem kell túl sok ész. Hamar meghalt a szerencsétlen, úgyszólván mérgében, Maga, Tivadar, már nem ismerhette. Egyszer meghívta kerti sütögetésre a volt kollégákat, akik még aktívak maradtak. Tudja, van egy férfitípus, középkorú, tokás, pocakos, kopasz, mindig szűk, mert mindegyre kihízott öltönyt visel, meglazított nyakkendővel, kiöblösíti a hangját, ha megszólal, és hátradönti a fejét, ha valakire ránéz, hogy éreztesse a fölényét. Hát ebből a típusból volt ott a kerti partin három darab, teljesen egyformák. Ahogy azok hahotáztak, csapkodták egymás vállát, fölhangosították a lakodalmas rockot az autórádiójukban, birtokba vették az egész telepet, az egész hegyet, na, az ijesztő volt. Azoktól félttem.

Tivadar bólintott: – Jogos. De nem olyan ártalmatlan a maga elhárítós tudósa sem, mint kiolvastam a szomorú szeméből, kedves Zsóka. Gondolja meg: ő teszi használhatóvá az ügynöki jelentések kásahegyét. A szürke kis ügynök csak körmöli, körmöli a jelentéseket, van, amelyik őszinte rosszindulatból a környezete iránt, van, amelyik kényszeredetten, muszájból, de egyformán fogalma sincs egyiknek sem, hogy mi lesz a következménye az irományának. A maga tudósaként az, aki kitalálja, hogyan lehet ártalmára a kipécézett alanyoknak ez a sok semmi. Ő kiszúrja azt is, ha egy beszervezett ügynök szabotál. A tartótiszt általában nem veszi észre, de ő a módszertanával igen. Észreveszi, ha sorozatosan semmitmondó egy ügynök jelentése. Márpedig sokszor van, hogy egyszerűen nincs téma, nincs mit megírni. Nem történt semmi. De jön a szerda, el kell küldeni a jelentést, hát az ember összehord hetet-havat, mi mást tehetne.

Szerda? Ez volt a fényszikra, amely bevillant Tivadar múltjába.

Az ikerhúga lepergetett magáról minden tisztátalant.

Tivadarnak nem sikerült. Megvan az oka a mértéktelen ivásnak, a cukorbetegségnek, a kommunisták és rendszerük monomániás gyűlöletének.

De soha nem beszéltünk róla.

A cukorbetegség nem számított a tabuk közé. Elmondta, hogy egy ízben elfelejtette betenni az inzulint a zsákjába, jó erőben érezte magát, nagyon messzire elkóborolt, és ott rosszul lett. Étel sem volt nála, tudta, hogy rövidesen kómába esik, elpusztul, talán meg se találják. Mindenféle bogyókat látott a bokrokon, azokat marokszámra tömte magába, nem tudta, nem mérgezőek-e, de az adott esetben ez semmit sem számított, mindegy volt, miben hal meg. Sokat járt életében erdőben, mégsem ismeri a növényeket, a kőzeteket igen, a talajfajtákat igen, még a fafajtákat is, de a bogyókat nem. Megúsztá, nem esett kómába, csak éktelen hasgörcsei lettek, azok is már csak a hazajutása után. – Az ilyen történetek miatt nem voltam képes Tivadartól megvonni a részvételem. Ez a nagydarab, kalapácsfejű ember mintha egy komisz sorsisten céltáblája lett volna. Mit számít, ha jól sejtem, ő volt, akinek szerdánként le kellett adni a jelentést valamelyik ügyosztályra? Senki nem veheti meg emiatt jobban, mint ahogyan ő saját magát megveti. Akkor meg mi szükség egy szerencséje folytán ártatlannak megmaradt kívülálló erkölcsi ítéletére?

Meggyőződhettem arról is, hogy a kommunisták gyűlölete nem szájalás, a múltja kompenzálása, hanem mélyen megélt, engesztelhetetlen haragból fakad. A kommunista erőszakszervezetek áldozatai megvallhatták sérelmüket, nyíltan viselhették tragédiájuk nyomait, örülhettek a túlélésnek, megmaradt, sőt erősödött önbecsülésük. Tivadarnak azonban a szégyen, a titkolózás, az önutálat jutott a kényszerű szolgálat bűne miatt. 2006 őszén sokszor utazott Budapestre, hogy részt vegyen a jobboldali tüntetéseken.

Volt egy öreg, de működőképes kocsija, azzal ment a város határáig, mert féltette a koccanásoktól és az esetleges autóborogatásoktól is. Erről tudtam, és csodáltam, hogy vállalja a fizikai megterhelést, amit ezek az akciói ráróttak, végül is órákon, olykor éjszakákon át talpon lenni egy idős embernek már nagy fáradság. Október végén látom, hogy a karján rögzítőkötés van, és a nyakába csomózott kendőbe bújtatja. Ijedten faggatom, mi történt, tudok-e segíteni. Ami azt illeti, tudok – válaszolta –, mert jó ideje nem tud mosogatni, és a konyhájában bűzölögnek a szennyes edények. Főzni ezt-azt fél kézzel is tud, de mosogatni nem. A zoknijait is át tudja gyúrni a mosdóban, a mosogatáshoz viszont két kéz kell.

Mialatt elmosogattam, elmondta, hogy a nemzeti ünnepen is ott volt a Parlamentnél, a rendőri roham elől meg akart lépni, és nem a Kiskörút felé sodródott a többséggel, hanem a Nagykörút felé menekült, de ott is rohamrendőrök pásztáztak, és nála ott volt a kis fokosa – Tudja, Zsóka, amellyel az erdőt járom –, és mivel arra a fokosra egy nemzeti színű szalag volt kötve, a rendőrök kiszúrták, őt kiemelték a járókelők közül. A szalag egyébként mindig is ott díszelgett a fokoson, fel is tűnt nekem, már amikor először láttam.

Tivadar arcán is éktelenkedett egy zúzódás. Észlelte, hogy azt fürkészem, megsimította: – Ez akkor lett, amikor a földre estem. A fejemet nem bántották. A fokost azonnal kettétörték. Aztán a karomat is. Szándékosan. Hátracsavarták, de attól még nem tört volna el. – Többet nem mondott. Azt is csak később árulta el, hogy hogyan került haza, a telepre törött karral. Saját lábán ment be a Péterffy kórházba, a sürgősségire, akkor már a csendes melléktúrákat választotta, nehogy újra rendőrök útjába kerüljön. Közel is volt a Körúthoz, meg az is számított, hogy '56-ban legendás szerepe volt a felkelők mentésében. A kórházban megengedték, hogy ott töltsen az éjszaka hátralevő részét, kapott fájdalomcsillapítót is. – Másnap pedig hazavezettem, fél kézzel. A jobb karomat és a lábamat, szerencsére, nem törték el.

Egy későbbi beszélgetésben, egy egészen más téma kellős közepén, teljesen összefüggéstelenül azt mondta: – A fokos az apámtól maradt rám. Neki meg egy pásztor készítette. A szalagot is ő kötötte rá. Az egyetlen volt, ami az apámtól rám maradt.

Így, az út vége felé, mindig visszatérek a jelen időbe. Vége lesz a morfondírozásnak, ábrándozásnak, nosztalgizálásnak, mert amint ehhez a gördülékeny kövekkel belepett lejtőhöz érek, azzal kezdek számot vetni, hogy mi dolgom lesz a házban. Mit hagytam félbe a múltkor, vajon kibírták-e az elültetett palánták locsolás nélkül az esőtlen napokat, le kell-e engednem az eljegesedett hűtőszekrényt, maradt-e étolaj, vagy megint szalonát kell kiolvasztanom a főzéseimhez, mégiscsak el kell végre hívni a villanyszerelőt, mert nyakamat töröm a sötét pincében, ilyenek járnak a fejemben. A lejtő alján már murvával felszórt sétaút vezet be a telep házai közé. És el kell majd haladnom Tivadar háza előtt. Egy-két évig üresen állt, egy ideje már motoszkál benne valaki. Átfestették a terasz fakorlátját és a nyílászárókat egy elég rémes műanyagszínűre, kivágtak néhány fát és bokrot, felállítottak egy vasvázás hintapadot a kertben, Tivadar néhány bútordarabja a garázsajtó előtt csúfoskodik halomba rakva. Nem tudtam, hogy ki vette birtokba a házat, egy aránylag fiatal nőt láttam egyszer, lehetett Tivadar lánya is, és Natália is, de talán a vevő volt, akinek az örökös – bármelyikük volt az – eladta. Egyszer majd megtudakolom a szomszédoktól, bizonyára többet tudnak, mint én.

Én csak annyit tudok...

...azon a télen nem jöttem a telepre, gyomorműtéten estem át, egy hónapig kórházban voltam, aztán rehabilitáció, csak tavasszal lettem újra képes

a hosszú gyaloglásra. Tivadar nem mutatkozott, telefonján a géphang azt mondta, hogy a számon előfizető nem kapcsolható. A kutyás házaspártól tudtam meg, akikkel néha váltunk pár szót az esti sétáink alatt, hogy Tivadar vonat elé ugrott még az előző évben, karácsony előtt. – Nem hallott róla? Pedig még a rádió is bemondta. Pont karácsony előtt! Tele volt utassal a vonat – mondták a kutyások, szemlátomást a feltartóztatott utasokkal jobban együtt érezve, mint Tivadarral. Nem tudtam megszólalni, s pláne velük nem voltam képes tovább társalogni. A hétvégeken nyitva tartó kis söröző tulajdonosától kérdeztem meg, mit tud Tivadar öngyilkosságáról. Úgy hallotta, hogy rákja volt. Bejárt a városi kórházba, be is fektették egy időre, egy-két hónap alatt nagyon lefogyott, tulajdonképpen meg lehet érteni, hogy így döntött, csak a módja... – mondta a büfés. Szerinte mindenkinek jobb lett volna, neki magának is, ha azt csinálja, amit más: összegyűjti az altatókat.

Hát igen. Nyilvánvaló. Kényelmesebb. Csakhogy sokáig nem találták volna meg a házában. S eszembe jutott, hogy Tivadar a kómában való elpusztulás esélyével szembenézve is külön gondolt arra, hogy ott, az eldugott erdőzugban, ki tudja, mikor találánának rá. Úgy látszik, irtózott attól, hogy oszlo temként legyen jelen a földi létben. Ezt meg lehet érteni.

És értettem azt is, hogy nem számíthatván senki segítségére, nem akarta megvárni, míg teljesen leesik a lábáról, és kínok között, éhen-szomjan haljon meg az ágyában vagy lakása padlóján.

Nem kerülhettem el, fel kellett tenni magamnak a kérdést, hogy én ápoltam volna-e. Szerencsém volt, a műtét megakadályozta, hogy ténylegesen döntenem kelljen e kérdésben. Mert sejtettem, hogy nem vállaltam volna magamra ekkora terhet. Nem szerettem Tivadart, csak érdekelt, kedveltem, s furcsa módon tiszteltem is. Hiányzott, és azóta is hiányzik. A szó fizikai értelmében mindig megfájdul a szívem, elfacsarodik, ahogy mondani szokták, amikor a háza előtt haladok el. De nem kísértem volna a lassú halálba azon az áron, hogy hónapokig kelljen etetnem, itatnom, tisztába raknom, hallgatnom jajgatását, beszívnom a beteg test rossz szagát.

Valószínűleg Tivadar is tudta, hogy a barátságunk nem terjed odáig, hogy áldozatot hozunk egymásért. Visszaszámolva az időben rájöttem, hogy utolsó találkozásaink alatt Tivadar már tudott a betegségéről, és egyetlen jelzést sem adott róla. Vagy talán azt a gesztusát kellett volna helyesen értelmeznem, hogy nekem ajándékozta a környékről készült részletes térképeinek vaskos tekercsét? Most is ott állnak a szekrényem sarkában. Nem furcsálltam az ajándékozást, ő pedig csak legyintett magyarázat helyett, még azt sem mondta, hogy neki már nem lesz szüksége rá. El kéne döntenem, hogy ezt irántam való tapintatnak minősítsem, vagy bizalmatlanságnak. Kedvelt engem, vagy alapjában véve idegen maradtam számára? Nem tudom eldönteni, pedig szeretném azt hinni, hogy engem kiemelt az emberek halmazából, akiket testületileg utált. Annyira utálkozott az emberektől, hogy bosszút állt rajtuk, amennyire csak módjában állt. Bosszú volt, irgalmatlan bosszú, hogy a vonat utasai kényelmetlenül érezzék magukat néhány óra időtartamban amiatt, hogy alattuk a kerekek átgördültek az ő testén, és hosszú ideig várjanak a vonatközlő autóbuszra, amely továbbviszi őket céljuk felé, és lekéssék a találkozóikat, az orvosi rendelőben vagy hivatalban foglalt időpontjukat, magyarázkodniuk kelljen a főnökeiknek, akik természetesen nem fognak hinni nekik.

Sajnos, biztosra veszem, hogy Tivadar kajánul kiszámította ezt. És megkönnyítette az utolsó elrugaszkodását. De nem könnyíti meg nekem, hogy enyhületet találjak az elgyászolásában.

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

Mese az emberről

Petőfi Az *ember* c. versének margójára

„Nincs nevetségesebb az embernél...”

Egyszer volt,
Hol nem volt,
Valahol Kelet-Európában
Volt egyszer egy falu,
Rendes,
Takaros kis falu volt,
Mint általában minden falu
Kelet-Európában,
Szőke vagy barna,
Sovány vagy kövér,
Nyápic vagy jól megtermett lakosokkal,
Nyomortanya is volt
A falu szélén,
Mint szinte mindenütt
Kelet-Európában,
Rengeteg gyermekkel a putrikban,
Ha véletlenül megállt egy turistabusz
A falu közepén,
Mintha a földből nőttek volna ki,
Rögtön megrohamozták
A nyomortanya rongyos gyermekei,
„A múltkor is mi történt?
– Mesélte a falu egyik vezető értelmiségije –,
Alig állt meg a turistabusz,
Mint a nyüvek,
Máris ott nyüzsgött
Szegény turisták körül
A koldussereg,
Egyik gyereknek nájlonzacskó volt a kezében,
Kilógott belőle egy lóláb,
Még a patkó is ott volt a ló patáján,
Isten ne vegye bűnömül
– Vonta le a konklúziót
A falu egyik vezető értelmiségije –,
De az összes rongyost agyonlövetném,
Aztán állíttatnék nekik egy nagy emlékművet.”
Egyszer volt,
Hol nem volt,
Mondtam a vers elején,
De nem mondtam igazat:
Ilyen falu még most is van,
Nem csak a mesékben,
És éppen itt,
Kelet-Európában,
Nyomortanyával
A falu szélén,
Bárcsak mese lenne.

TŐZSÉR ÁRPÁD

Monsieur Teste – 2023

A tengerparti temető fáira rá vannak szögezve a levelek, nincs ősz, mely őket helyükről elmozdítaná. Senki se kérdi, nincs-e már kedvük hullni.

Monsieur Teste héj-sírából kibújva, elődjével, a pucér Descartes-tal találja szemben magát, aki modeltt ül Rodinnek, s azon töpreng, melyik eszméjén gondolkodjon,

hogyan azt a szobrász is lássa. Monsieur Teste unja a dualizmus hercehurcáját, egy szelet nyárvégre ráírja a dinnye képletét, s a dublőrje kezébe nyomja.

Verset rég nem ír, csak a számok poétikája érdekli, a butaság nem erőssége. A sírokban lakatlan fejek s gazdátlan gépek – Nem tudja mi, csak azt tudja, vége.

Növények esőben

Tizenkét napja esik. A növények érzékelői zavarodottan ágaskodnak a fellevelek ablakai felé: próbálnak kitekinteni a víz alól. Kollektív tudattalanjukban felrémlik ósocéáni moszatlétük, majd egy bambuszrudakból épített óriás ketrec, s valami vége-hossza nincs tengeri utazás, amely után a gyökereket, a szárazakat s a hajtásokat újra meg kellett tanítania a felfelé s lefelé irányára. A víz egyébként nem állat, amely, gyökere nem lévén, fáról hullt gyümölcsként gurul ide-oda – bejárt medrét csak akkor hagyja el, ha kényelmesebb ágyat kínálnak neki, vagy égi özön szorítja ki medréből. A mostani eső tizenkettedik napján a szorgos növényi receptorok egységesen egy új égi özön veszélyét vélelmezik, eképpen: az Isten másodszor is megbánta, hogy teremtette az embert a földön. Az érzékelők jelentései alapján a növények felszedik gyökereiket, felkészülnek az újabb hosszú tengeri útra. S kíváncsian várják, most vajon ki lesz úszó ketrecük kapitánya.

Macska maccsban

Elveszett, de nem veszett macska vagyok, nyávogja a hirdetőoszlop plakátján egy kandúr. Veszett hírem miatt senki se akar megtalálni, igaz, korábban néhány, az udvarunkba beszemtelenedő nyestnek valóban lenyestem fülét-farkát. Egyébként annyira szelíd vagyok, hogy, amint tudott, én szelídítettem meg az embert, s tőlem vette át az otthonérzés hatodik érzékét is. Ezen érzékem segítségével persze könnyen hazatalálnék, de szégyenszemre ide vagyok szögezve, erre az oszlopra, örök maccsba, a -ka reménye nélkül. Kényelmes otthoni függő ablakágyam után nehéz megszokni a szégyenoszlopot, de az úton elhaladó érett szalonnájú nőket innen is szemre tudom vételezni, s elképzelhetem, hogy melyiknek gömbölyödnék szívesen az ölébe.

A három testőr esete az Acélemberrel

A „három testőr” a Fekete Macskából távozva még nem tudta, hogy a világtörténelembe tart. A toronyórák nagy egyetértésben éjfél után kettőt ütöttek, egyedül az Acélember mögötti református imaház órája mutatott most is, mint ahogy évek óta, makacsul s következetesen déli tizenkét órát, jelezve, hogy ez az óramadár nem a Vulgatából, hanem Luther kottájából kakukkol. Az Acélember az egykori Eskü téren fogadta Athost. A bal kezénél jóval rövidebb jobbát gondosan katonablúzának nyílásába dugva, kézfogásnak és minden néven nevezendő bizalmaskodásnak elejét vette. Bezárult, mint egy szigorúan titkosított párt-akta, és csak a szeme sarkából méltatta figyelemre a kirúgott egyetemistának tűnő Athost, aki ismerve az Acélember korszakos művét a nyelv osztályjellegéről, azzal a nem kevésbé epochális kérdéssel járult a nyelvészet generalisszimusza elé, hogy vajon annak idején osztálynyelv helyett nem

rétegnyelvet akart-e mondani. Az Acélembert az igazság e pillanata annyira meglepte, hogy percekig nem jutott (se orosz, se grúz) szóhoz, s ez a néhány perc Portosnak és Aramisnak éppen elég volt ahhoz, hogy az Acélembert világlépő, sokdimenziós csizmái mögé ürítkezzen. A kapatos „három testőr” meg volt győződve, hogy éjjeli performanszuknak a teli arccal vigyorgó holdon kívül nem volt közönsége, de tévedtek. Reggel mindhárman a kijózanító állomás fapriccsén ébredtek. Évek múlva pedig azt olvasták a sajtóban, hogy a pozsonyi Sztálin-szobor* eltávolítása a város főteréről 1962-ben az ő rögtönzött éjjeli színjátékukkal kezdődött. Athos minap megint találkozott a szoborral: a Városi Galéria egyik termének sarkában állt, nyelvkönyv volt kezében, oroszul tanult.

* Sztálin = acélembert

GERZSENYI GABRIELLA

Hang, verseny

Gyanítom, a férjem készül valamire. Napok óta fecseg, heherészik, felolvassa a bulvársajtó híreit. Igyekszik, ki ne kotyogjon valamit. Derülök rajta.

Elérkezik a nagy nap. Nem szeretek felhajtást csapni a születésnapom körül, de szenvedélyes koncertlátogató vagyok. Különösen, ha Ambrosi vezényel. Antonio Ambrosi. Már a neve is kész zenemű. Figyelemmel kísérem felépéseit. Egy éve tudom, a születésnapomon épp nálunk vendégeskedik majd.

Reggel a férjem kutat a fiókban a csokornyakkendője után. Azt hiszi, még alszom, pedig figyelem. Az állólámpa búrája megfelelő szögben tükrözi a székényt. Előveszi a szmokingkabátját is; az esküvőnk óta nem volt rajta. Elegáns levelezőlapot hagy a konyhapulton. Boldog születésnapot kíván. Ezenkívül tudatja, hol és mikor találkozunk este.

Gyertyafény mellett vacsorázunk. A pincér pezsgőt tölt, gyöngyözik a hideg ital. Főfogásnak szarvast eszünk áfonyaszósszal. Most van a vadszezon. A pincér vörösbort tölt. Szűknek tűnik a szmokingkabát, feszeng benne a férjem. Derülök rajta. A magas sarkú cipőt lerúgom az asztal alatt. Desszertre kérek egy szelet csokoládétortát. A férjem semmit. Hogy újra be tudja gömbölni magán a szmokingkabátot. És heherészik. A pincér aransárga konyakot tölt. A férjem előhúzza a két jegyet. Nem Ambrosira szólnak. Visszadugom lábaimat a páncélba, és kibotorkálok a helyiségből.

•

Tapsvihar. A zenekar érkezik. Szapora léptek, cipőkopogás, ruhasuhogás. Visszafogott elegancia. Elül a taps. Abbamarad a köhécselés. Helyezkednek, igazgatják a kottaállványokat. Lapozgatás, hangolás. Utolsó orrfújás, utolsó simítás zsebkendővel a homlokon.

Csend, a közönség feszült figyelemmel vár.

Vajon hol késik a karmester?

Csend, és újra taps.

Türelmetlen mocorgás a széksorok között. Még nem szedelőzködnek, várják a karmestert, a koncertet akarják hallani, amiért pénzt adtak.

megpendül a hárfa, elkezd egy dallamot, lassan bekapcsolódnak mások, bizonytalan foszlányok röpködnek, az első hegedűs riadtan néz, szólózni igyekszik, vékony fűzérként kering a hang a teremben, kontráz a brácsa, rázendít a trombita, belekiált a levegőbe a kürt

Sutyorgás a nézőtéren, felgyullad oldalt egy lámpa, a hátsó ajtón bedugja fejét a jegyszedő.

belecsap a zongorista, a billentyűk kiszakadnak, keze alatt lángra kap a hangszer, meginog a lábazat, a három pedál kiszabadul és háromfelé repül, felbrummog a nagybőgő, az üstdobos veri az ütemet

Megérkezik a karmester.

végignézek magamon, a pódiumon állok, elegánsan, de nincs nálam karmesteri pálca, szorít a cipő, felemelem a két kezem, szemembe nevet a partitúra, száj nyílik a lapok közepén, belelátok egészen a torkáig, öblösen röhög,

izzadt tenyeremet a ruhámba törlöm, szorít a cipő, a zenészek is nevetnek, több tucat nevető száj egybeolvad, egyetlen nagy száj a színpad, duzzadtan lüktetnek kétoldalt a mandulák, lehunyom a szemem, szorít a cipő, belekapaszkodom a kottaállványba, örvénybe kerülünk, el akar nyelni az éhes torok, a közönség fűtül, az emberek elindulnak kifelé, tülekedés, két cintányér összecsörren

Kinyitom a szemem.

Világos van.

Sajog a vállam, túl sokat feküdtem az oldalamon. Nézem a mellettem alvó férfit. Sajog a lábfejem, szorította a cipő a tegnapi esti hangversenyen. Nézem az ablakot, az ablak előtt virágzó leandert.

Zsebkendőért nyúlok az éjjeliszekrény fiókjába. Benne két hosszúkás papírszelet. Koncertjegyek a születésnapomra, tavalyelőtt. Kicsit szétmállottak, amikor kimostam őket a férjem ingzsebében. Semmi mást nem hoztam magammal otthonról. Fényképet se. Ruhát se. Itt úgysem kell ruha, Olaszországban mindig meleg van – ezt mormolta Ambrosi, miközben karmesteri csokornyakkendőjét átkötötte a meztelen combomon.

BIERNACZKY SZILÁRD

Bartók: Zene húros hangszerekre,
ütőkre és cselesztára (1936)

(megjegyzés: zeneszerzés versben, vagyis a hangzáskép formája
szövegbe ágyazva)

Molnár Antal műértelmezéséből (is) merítve

I. Világkiáltás (Andante tranquillo)

(ember-fájdalom / kozmikus jeladás / remény)

(szöveg-fúga partitúra)

(nagybőgő és cselló, brácsa 1 és 2, hegedű 1–2 és 3–4)

(1) szívszavú sóhajtások / szív szemű sóhajtások / szív bontó

(2) szív szavú sóhajtások / szív szemű sóhajtások /

(3) szív szavú sóhajtások / szív szemű sóhajtások /

(4) szív szavú sóhajtások / szív szemű sóhajtások /

(5) szív szavú sóhajtások / szív szemű

(6) szív szavú sóhajtások / szív szemű

(1) sóhajtások / szív jajú sóhajtások // merre kergetődzik a szív szavú

(2) szív bontó sóhajtások / szív jajú sóhajtások // merre kergetődzik

(3)) szív bontó sóhajtások / szív jajú sóhajtások // merre

(4) szív bontó sóhajtások / szív jajú sóhajtások //

(5) sóhajtások / szív bontó sóhajtások / szív jajú

(6) sóhajtások / szív bontó sóhajtások /

(1) sejtelem – merre kergetődzik a szív szemű sérelem – merre

(2) a szív szavú sejtelem – merre kergetődzik a szív szemű sérelem

(3) kergetődzik a szív szavú sejtelem – merre kergetődzik a szív szemű

(4) merre kergetődzik a szív szavú sejtelem – merre kergetődzik

(5) sóhajtások // merre kergetődzik a szív szavú sejtelem – merre

(6) szív jajú sóhajtások // merre kergetődzik a szív szavú

(1) kergetődzik a szív bontó félelem – merre kergetődzik a szív jajú

(2) – merre kergetődzik a szív bontó félelem – merre kergetődzik

(3) sérelem – merre kergetődzik a szív bontó félelem – merre

(4) a szív szemű sérelem – merre kergetődzik a szív bontó félelem

(5) kergetődzik a szív szemű sérelem – merre kergetődzik a szív bontó

(6) sejtelem – merre kergetődzik a szív szemű sérelem – merre

(1) kérelem /// hangszerek húrjain mindennapok varázsa kavarg

(2) a szív jajú kérelem /// hangszerek húrjain mindennapok varázsa

(3) kergetődzik a szív jajú kérelem /// hangszerek húrjain mindennapok

(4) – merre kergetődzik a szív jajú kérelem /// hangszerek húrjain

(5) félelem – merre kergetődzik a szív jajú kérelem /// hangszerek

(6) kergetődzik a szív bontó félelem – merre kergetődzik a szív jajú...

(kidolgozás)

Szívszavú sóhajtasok, sűrű fájdalom
hangsorok sokhúrú létráin fölfelé kúszik,
Jajszó végig tapod a füstös álmokon
Szomorú szívünk sárba taposva, lefelé úszik

Szívszemű sóhajtasok, hangszerek húrjain
éledő mindennapok ezerlombú varázsa kavargog
vásártéren, házak öblében, tornyok csúcsain
bánatos szívű öreg-ifjú ember-lények hada sanyarog

Szívrontó sóhajtasok, bánatrontó napenergiák
Emlék: fürge ujjjaival billentyűkön pásztáz,
kihajlik az ablakon egy zongorista pozsonyi diák
Halld csak, zeneformákról csivitel a madárház

Szívjáju sóhajtasok, elsötétült torlódó bioszféra
Készülő viharok fehéren villogó jóslat-rejtélyei
Erőszak, gyilkos újra s újra szikrát fogó maradéka
Ember-torlaszok semmivé hamvadásának sejtései

(csúcspont)

A félhangok, kistercek küzdelmes siralma
mind jobban zsúfolja, űzi, sűríti, hasítja
a fúga egekbe áradó hőmpölygését
Zenit és Nadir oszlopán a teljes tér
Galaxisok mélyből és magasból
A szomszédba karolás szenvedélyét
végtagok százezerszerezik, karjuk mind elfér
A világmindenség üres oktávok
végtelenített hangtornyára támaszkodik
A hangzaskép lerombol minden korlátot
Besugározza Élhető Bolygók és a Föld
lényeinek harmóniákkal telt hangrengetegét
Szín-pompázatának fejedelme az örök-zöld
S mégis: kozmikus panasz zúdul az égre
Az emberlények dzsungelében legyen végre
mindenütt mindenkor béke béke béke béke
(suttogva: vagy a teljes megsemmisülés?)

(a látomás végleg összeomlik
a szűk pentatónia sóhajtása utóbb ostinatóra bomlik)

(hanyatt fordítva képzelj innen a hat sort – témafejek tükörben)

- (1) hanyatló sóhaj(tások)
- (2) lassuló sóhaj(tások)
- (3) lehajló sóhaj(tások)
- (4) elmúló sóhaj(tások)
- (5) elsápadt sóhaj(tások)
- (6) csöndbe fúlt sóhaj(tások)

Elcsendesedés, keserédes nyugalom
Cseleszta futambuborékok hátán úszó sóhaja
S még előbb torokszorító fájdalom

Gyötrelmes kínok vértelen hóhava
 kavargott, áramlott, örvénylett, habzott
 De most átcsap a csúcson fényt okádva
 A világ seszín fémfehér csodája
 Magába roskad, átfordul az érzés-rengeteg
 a fugato fordított világon át elvezet
 szférák selymes hangjai töltik be a teret
 mienk és egy másik bolygó lényei bókolnak
 csillagtündérek lábnyomán, és íme, holtak
 és elevenek összeütik bokájukat
 szemükben szikrázó édes ámulat
 gyermekek csokrából kivirágzik a fény
 vezetők, ész-szellemek derekán kötény
 cseleszta cseng, szívbe markol, rád lehel
 s az ember-erdő karjaiba fon, átölel...
 múlik a *Nihil fenyegetése* pusztá parázson
 Világ-varázs, csilingelő éber álom
 méltóságteljes emberjövő tárul fel,
 a kertekkel teli, lila reményű látóhatáron.

(codetta)

A cseleszta hangbuborékjai
 Jövőndő idők gyűrűibe süppedve
 Feloldanak
 Görcsös világszületést, távolba zendülő lélekharangot
 S tisztuló álmok hasadékain át
 Az ember
 Hang nélkül, megsemmisülve
 Mégis létezésébe kapaszkodva
 Belezuhan
 A mindenség végtelen fény-árnyék tengerébe

II. Világküzdelem (Allegro)

hatalmas kergetődzés
a kromatika átformálódik
 ziháló lovak, bele a vérző hajnalokba
 (alföldi betyár vagy római legionista?)
 halált lehel a porfelhő nyomukban
hatalmas száguldozás
a kromatika riadóvá rándul
 a zongora nekifeszül a távoloknak
 a timpani kegyetlenül szétveri az időt
hatalmas nekirugaszkodás
a kromatika: harci szekerek csattogása
 ember-vért öröl egy germán vízimalom
 lángok gyúlnak a dombtetőn
 karóba húzott parasztok pipáznak
 valahol németalföldi városok falánál
 Maginot-vonal: a nagy háború víziója
 egy kőmíves befalazza asszonyát
hatalmas repülés Ikárosz-szárnyakon
a kromatika: agyvelők kisülése

a kettős vonóskar pusztulást kavar
 Isonzo: golyózápor át az árkokon
 vértől bűzölög a szent anyaföld
 küzdelem a holnapi létezésért
hatalmas végső nekifeszülés
a kromatika görbe karikákat köhög
 zongora-akkordok, hang-pergések:
 fájdalmuk szétveri a faragott székely-kapukat
 a zsindelytéglákból szemezett parasztháztetőket
 cseleszta csendül: sejtelmes sóhaja elúszik
 évezredek harci riadalmán
hatalmas zuhanás a mélybe
a kromatika szétzilálódik, jajgatni kezd
 a múltnak kútja kitátja milliárdfogú száját
 repülő-géppuskák kelepelése szennyezi
 a könnyes szemű tavasz-zöld tájakat
 öntudatra ébredő erdő, medréből kilépő patak
 a királyfi legyőzi a bábut, a háborús romokon
 a virágkorona életre kel
hatalmas torzulások a térben
a kromatika groteszkbe fordul
 torz görcsbe rándul az ideális
 lány táncol gazdag kínai örömére
 megtámadják az apacsok, kifosztják,
 dunyhába fojtják, átszúrják karddal,
 felakasztják, még mindig életben van
 s a szerelem megszületik, majd elhamvad
 a csábos lány ölében
hatalmas nyári repkedések
a kromatika kinyílik a lendület erejében
 hárfa-futamok pendülnek
 a csatasorok fellazulnak
 szertefoszlik a pusztulás sejtelme
 a hangzáskép újra meg újra átalakul
 zuhanás és emelkedés
 visszapattan variációk hídján

(Epilógus)

hatalmas a világszomorúság vasereje
 az ember mégis felmerül a földalatti mélységekből
 minden arc ráncba szalad, torz vonások
 lehetetlen zsákba-futás, testek testek ellen
 mind országnyi sóhaj, világfa-kivirágzás
 mind lefosztva magáról vadvizek alga-fonadékait
 talpra áll, hörög, rugdos, verekszik, keresi helyét
 égis erő erdők, füstös városok, robajló vízgyűjtők,
 éltető virágpor-felhőket okádó sziklahasadékok,
 búza, jam, cirok, kukorica, kasszava arcú termőföldek
 birs, körte, kaktuszfüge, datolya, szilva kínálkozik
 a gyümölcsfasorok szaggatta tájon...
 ember-hordák zúdulnak át utakon, mezőkön, erdőségeken
 szemükben az újra megölt élet fénye
 reng, remeg a végtelen

III. Világtermészet (Adagio)

mítosz...
 mítosz sarjadzik...
 mítosz kereng... bennünk... a tájban...
 (xilofon és timpani)
 mítosz a tudás-raktárakban...
 hajzatos vagy őszbe borult fejünkben...
 csörgeteg csönd... susogó sejtelmek...
 fénytelen fény a seszínű sötétben...
 szentjánosbogár rajok imbolyognak,
 bozontos szakállú juhar, hárs és akác
 utunkat állják a horizont partjáig
 álomba merült búzamezők sárga táblái
 a rejtőzködő természet: titkoknak titkai
 (selymes zongora-szeptimek)
 sóhajtasok, sajdulások ,szorongások
 ember-alatti, ember-feletti szférákból...
 rózsza-tövisek szántják fel a lusta mezőket
 földre hajló árvalányhaj fájdalommal suttog
 szemünk fényesedik a kora hajnali homályban...
 elámulunk... magunkra ébredünk...
 földi és galaktikus létezés...
 ereinkben áramlik...
 Hivatásunk: örökös lázban tenni-akarás
 fausztai sors, fausztai lázadás
 (cseleszta-futamok simogatása,
 perregő vonós-effektusok)
 gyöngyözik, lábra kel a mező, az erdő
 szőlásra nyitja száját az árnyékba borult táj
 mítosz tudás-raktárainkban...
 benyomásainkat raktározó fejünkben...
 csörgeteg csönd... susogó sejtelmek...
 fénytelen fény a seszínű sötétben...
 szentjánosbogár rajok imbolyognak,
 az álmos természet: titkoknak titkai
 a titkok megnyílnak, levedlik a titkot
 a mítosz életre kel
 (cseleszta-futamok simogatása,
 perregő vonós-effektusok)
 figyelmeztetés?
 mítosz kereng... bennünk... a tájban...
 mítosz sarjadzik...
 mítosz...

IV. Világünnep (Allegro molto)

(forma: A – B – A – C – Av – D – Av)

táncra perdül az egész világ
 szinkopált ritmusok robajára
 a bizakodás fergeteges rohamában
 felkapaszkodva az élet könnyörtelensége fölé

(a kromatika, mint a vérerek, kinyílik, átfordul,
eltűnik a diatonika hangerejében)

hatalmas látótér rajzolódik elénk
 ünnepi lázban égve
 a nyakkendő viselő pislákoló csillagos ég
 látványa folytonos munkálkodásra int
 örömeinek horderejében bízva
 egy új, teljesebb létvilág lépcsőihöz vezet
 kozmosz terelő juhászként
 ránk suhintja kitérülése drágaköveit

táncra perdül az egész világ
 szinkopált ritmusok robajára
 a bizakodás fergetes rohamában
 felkapaszkodva az élet könyörtelensége fölé
 (a kromatika, mint a vérerek, kinyílik, átfordul,
 eltűnik a diatonika hangerejében)

a csillagközi ünnep elsöpri a világot sújtó
 ember-szakasztó nehézségeket
 a csillagközi ünnep elsöpri a világot sújtó
 tömeghalált támasztó összecsapásokat
 a csillagközi ünnep elsöpri a világot sújtó
 fajokat megosztó felsőbbrendűségeket
 a csillagközi ünnep elsöpri a világot sújtó
 az újra és újra rémületbe kergető emberirtásokat
 a csillagközi ünnep elsöpri a világot sújtó
 földrengéseket, kozmikus katasztrófákat
 a csillagközi ünnep elsöpri a világot sújtó
 embermilliók pusztulását okozó járványokat
 a csillagközi ünnep elsöpri a világot sújtó
 a csillagközi ünnep elsöpri
 a csillagközi ünnep

szinkopált ritmusok tombolására
 táncra perdül, énekre fakad az egész világ
 a bizakodás fergeteges rohamában
 leküzd az élet könyörtelenségét
 (a kromatika, mint a vérerek, kinyílik, szétolvad,
 felszívódik a diatonika hangerejében)

a fényre törő, vadságig fokozódó önbizalom
 energiáiból kivirulnak
 a megtermékenyített, határtalan televények,
 a meghódított, igazi derű világa
 nem helyez már nyaktilót fejünk fölé
 elmúlt csillagidők nyomasztó emléke
 kivirulnak a népi kincsesár ajándékai
 kivirul a meghódított igazi derű világa
 megújult, megmentett emberiség robog
 bele a testvéri egyesülés örömtelt réveibe
 a „Zene” üzenete máris lángra gyullad...

szinkopált ritmusok ünnepi dobogására
az egész világ táncol, és énekel
az egész világ énekel, és táncol
a bizakodás fergeteges rohamában
leküzd az élet könyörtelenségét
a bizakodás fergeteges rohamában
leküzdve az élet könyörtelenségét
az egész világ kitárja karjait a jövő felé
(a záró ütemek, mint a vérerek, bennünk lüktetnek,
körül dobognak a diatonika hangerejével)

Ligeti György: Lontano (1967)

a csöndesség a távolban
lassan emelkedik
színeződik
hangot vet felénk
világra cseng
madárrajok rebbenése
feldereng cikázva
térpontok hangfogott reccsenése
szájtátva elmereng
csillagközi portömeg sűrű pergése
zúg, kereng zsákszámra
részeg csillagok kergetése
álmodva reng a csend odabent
lélek-suhanások zihálva
egy bolygó üzen, vagy mégse?

a csöndesség a távolban
lassan fogyatkozik
színeit veszti
hullatja hangjait
világra feszeng
madárrajok szárnyvesztése
szerteleng hajnal-virágra
pontok-szegte terek elnyelése

a csöndesség a távolban
hangtalan simogat
s elpereg
homokbuckákon hentereg
legbelül
incselkedik, földre ül
a létezés sejtelme

Dodekafónia

(Arnold Schönberg zongoradarabjára – Op. 33a – 1929/1931)

Ördögárok.
Mákonyos színek szuszognak dideregve,
majd pezsegve, lomhán,
lazán, színtelenül, lenge
fehérben, s hidegen tovarobognak a ködszemű réten.
Rémült geometriák.
Szilánkká tört remény:
a zene lángja ívek, szögletek sarkába roskad,
s az éjszaka bolyongó misztikumát
dadogva szél suhog, akkordnyi szél dallamtalanul.
Az öröm vágyán átkombinált gót tetőzetek
rideg csendje pusztít.

– Óriás világ.
Őrült. Ördögi. Számok hálózatában rezeg.
Az agy itt százszor hideg,
a szív szinte jégcsapos: lélektelenül kemény.
Lázadó törvények dühe csikordul,
s a század döngő durvasága szakad ránk
a zene billegő palotáiból.

– Leszállunk!
Reszkető lábad görcsbe szorul. – Forgókarok,
lengőtárcsák, tengelyek, szíjak befonta gépezet
ránt a mélybe.

Ördögárok.
Ha leszállsz, óriás árat fizetsz. A képzelet
fogaskerekén jöttél, s akaratod súlya csak,
mi visszavihet.
De ha felkapaszkodsz az omló sziklák
végtelen meredekén, ujjongó harmat-illatot
lehel rád a föllelt ezercsóké világ
(belül, saját léleknagy kékdalú világod),
s a föld konok ritmusát dübögve körülölelnék a fák.

Győztél. Bár új ködök mákonya kísért
rád ragadva fagyott béka-szívével,
de visszataláltál önmagadba akaratod erején.
Így őrizd az ördögárok imbolygó rémületét.

megjegyzés 2008-ból: Thomas Mann regényét nem szokás tizenéves korban elolvasni, apám is azt állította, ráérek még vele. Adrian Leverkühn története (vagyis a *Doktor Faustus*) azonban nagyon izgatott, hiszen úgy tudtam, megírásában Schönberg, illetve zenéje is szerepet játszott, vagyis abban, ahogy a nagy német író beleformálta az „ördögárokba hulló” zeneszerző alakját (is).

MIKÓ-BARÁTH GYÖRGY

A találkozás

AZ ÓLOMKATONA-GYÁRTÓ

– Na, hogy ment ma? Vettek valamit?

– Vettek, néhányat.

– Laci, ismerem ezt a hangot...

– Mondom, hogy vettek. Pontosabban egy vevőm volt, de ő megvett két vi-king harcost.

– Skol... akkor ma sem raboltál bankot, szívem. Talán holnap.

– Talán holnap.

Laci született ezermester volt. Már gyerekként minikordélyt szerkesztett a biciklije mögé, azzal szállítva eleinte a játékait, majd az öccsét. Az a fajta gyerek volt, akiről már az óvodában tudták, a jég hátán is megél. A bütykölés, a hegesztés és a maszekolás mellett a történelem is nagy szerelme lett. A vonzalom itt – ellentétben a csavarok húzásával és a popszegecsek fogatásával – nem volt veleszületett, de így is megtalálta a kettő egymást. Laci édesapja olajos volt, sok időt töltött kiküldetéseken: az Alföldön, Zalában, Irakban, majd az iraki meló után a sarki Zöldsas restiben. Irakból hozott haza Lacinak egy ólomból kiöntött janicsárt. Annyira megtetszett a kiskamasznak, hogy azonnal megpróbált mindent megolvasztani, majd harcos formába kiönteni. Az apja jó néhányszor megbánta az ajándékot, főleg amikor már nem maradt kávékavargató kiskanál, mert azok is mind a házi olvasztárban végezték. Laci szerette volna ezt a hivatást mesterektől kitanulni, de azt már végképp az úri hóbortok netovábbjának gondolták a szülei. Így lett lakatos, majd műszerész, majd sorvezető, majd miután alig maradt itthon szakember, hivatalos ezermesterként kereste a mindennapira valót. Tette mindezt nem is rosszul, szépen elélt a feleségével egy közepes lakásban. De Laci nem volt az a feladós fajta, miután minden felesleges vagy annak vélt polcon katonák sorakoztak, mikor már fél Mohács ólomból állt vigyázzba, közölte Zitával, hogy ő boltot akar nyitni. Ólomkatonaboltot. Eleinte nem ellenezte az asszony, ment a szekér, ha ettől jobb lesz a lelki békéje, hát legyen. Laci így csak olvasott, öntött, reszelt és festett nap nap után. Az ezermesteri melók elmaradtak, a bolt megnyitott, és még a husziták harci szekerét is csatasorba állította. Jöttek is kezdetben a környék gyűjtői, tanárai, néhányan az osztályaikat is elhozták. De minden csoda három napig tart. Egyre ritkábban kellett feltölteni a polcokat, és egyre gyakrabban kellett a félretett pénzből fizetni a rezsit. Zita cernája sokáig kitartott. Ő vetette fel, hogy készítsen ólomautókat, hajókat, vonatokat, azokat sokan szeretik. Lacinak tetszett az ötlet, el is készült a MÁV Bzmot teljes eredeti szériája. Vittek pár kocsit, pár motort, de a vonatok árválkodtak, és Zita türelme is egyre jobban fogyott, pláne miután kiderült, gyermekeket vár. Egy szerdai napon aztán bejött egy apuka és a kislánya a boltba. Apukán piros kantáros nadrág és MÁV-os mackópulcsi volt, de ha ez nem lett volna elég, még rá is tett egy szakmai lapáttal.

– Ez Bzmot 001-es?

– Nem, a 002-es.

– Biztos benne?

– Egy '78-as eredeti gyártási könyvhöz is hozzájutottam, tehát igen, elég biztos vagyok.

Jót nevetett ezen az apuka, majd egy hanyag mozdulattal jelezte Lacinak, csomagolhatja is az ólomvonatot.

– Megy ez a bolt? – kérdezte.

– Megyeget... – mondta egy fél sóhaj után Laci.

– Ha ennyire érdekli a vasút, nézzen rá erre a hirdetésre. Nem fizet már rosszul a cég, és lenne mellette ideje a bábuk öntögetésére.

– Köszönöm..., ránézek majd.

– Köszönj szépen, kislányom... – Csókolom!

Kimentek, az apuka enyhén olajos zsebéből kivett nyomtatvány mozdonyvezetői álláshirdetés volt. Tapasztalat nem kell, a két hónapos képzést is fizetik, csak fel kell hívni ezt és ezt a számot. Laci felhívta. Valóban tisztos bért ajánlottak, heti három-négy nap munka, a többi szabad. Zita megnyugodhat, és ha kicsit csökkentve is, de a bolt is maradhat. Vegyesen fogadta szíve hölgye a hírt, de végül győzött a vállalkozói lét bizonytalanságával szemben a kevesebb, de legalább megdönthetetlen életpálya. És Zita azért azt sem bánta, hogy kevesebb idő jut az amúgy is csak ólomlábakon fejlődő boltra.

Tetszett Lacinak az oktatás, és az ottaniaknak is tetszett ő. Hogyisne tetszett volna, hiszen mindenhez értett, vezetni is megtanult, és még a kocsmát is elkerülte. A mentora éppen az a Sanyi lett, aki megvette tőle a Bzmot 002-t. Jó pár fordát mentek együtt, az is kiderült, mi lett Laci elődjével.

– Jó ember volt a Pisti, csak kicsit hirtelen. Felszállt egy tinibanda, bömböltették a zenét. Rájuk szólt a kalauz Gabi, aki, hát, igen érzékeny természet... majd megismered. Mikor másodszor ment oda hozzájuk, odaszóltak neki, hogy maradjál már buzi köcsög... Ezt meghallotta a Pisti... kiment, és két irgalmatlan nagy pofont lekevert mindkét csávónak. A baj ott kezdődött, hogy az egyiknek két foga ki is törött... aztán jött a feljelentés, Pisti meg ment.

– Vigyázni kell a tinikkel.

– Vigyázni, meg azzal is, hogy ne hagyj nyomot... – tette hozzá komor nevetéssel Sanyi.

Az utolsó közös körük a délben induló járat volt. Laci úgy érezte, jó tanítvány volt, biztos, hogy átmegy a vizsgán. El is tervezte, hozni fog mindennap pár szórólapot, amit kirak indulás előtt, hátha valakit érdekelnek az ólomkatonák. Ebédidőben Sanyi egyik szemével többségében aludt, Laci tudott már mindent, volt elég dolga délután, gondolta, rápihen. Kicsivel múlt fél egy, mikor Laci egyszer csak egy nőt pillantott meg a síneken. Elakadt a lélegzete. Meghúzta a dudát.

– Mit csinálsz, te állat? Minek dudálsz?

– Ott egy nő, Sanyi... Ott egy nő!

– A kurva életbe, vészfékezz, azonnal vészfékezz.

Már késő volt.

A SÍN

Ez a kis piroska sem volt nehéz, jó, ha ültek rajt húszan. Nem egyszerű a magyar sínek élete. Sokakat idővel felszednek, eldobnak, beolvasztanak. Megint sokan a helyükön maradnak ugyan, de hozzá kell szokniuk, hogy egy letűnt kor gyermekeiként vannak kezelve. Van ugyan néhány piros betűs ünnep, például amikor becsattog az Aranycsapat-Taurus. Akkor mégis megérzi a sín, hogy neki is övé e táj. A félházas járatok felett az autókkal megrakott tehervonatok jelentenek kihívást, amikor tényleg izzadni kell, és érezni azt, hogy van miért itt lenni évtizedeken, évszázadokon át. Akiket szerencsésebb szakasz-

ra szültek, az állatokkal is összebarátkozhattak. Így volt ez esetünkben is, amikor a kisvárosi település külső részének sín párja már névről ismert mindenkit. Oszkárt, a kidobott macskát. Születésnapra kapta egy anyuka, de kiderült, hogy allergiás rá. A férj azt ígérte, menhelyre viszi Oszkárt, de a menhely helyett a város széle lett. Azóta vacsorázott már a sín pár árnyékában egeret, de párizsis szendvicsmaradékot is, amit kidobtak az egyik szerelvény ablakán. Évente kétszer szerelmi légyottok melegágya is a sín pár és a kitöltő közúzalék. De egy pocokcsalád is lakott itt, Oszkár elől jól elbújva, kihasználva egy kis lyukat a földben a sínek előtt. Egy sín pár mindent lát, hiszen a szerencsések túlélnek a készítőiket, de még a készítőik fiait és azoknak a fiait is. Ez egyben áldás és átok. A mi sín párunk is hallott rémtörténeteket, de ő eddig megúsza annyival, hogy néhány ötvenforintost kilapíttatnak rajta. Egy sín pár némán tűr. Ez a sorsuk, viszont mindegyikük életében egyszer eljön az a pillanat, amikor azt kívánják, bárcsak szólhatnának, ordíthatnának. A mi sín párunknál sem volt ez másként. Pedig jó napnak indult. Egy ötfős özccsalád érkezett pirkadatkor. Legeltek kicsit, körbenéztek, majd futottak is tovább. Szépen szállt fel a köd. Félóránként két-két centit, mindig pár cseppet hűsítőként a sínen hagyva. Jöttek sorban az első járatok, a munkáson egész sokan voltak félhatkor. Nyolc óra után jött egy kis szünet, egy eltévedt kutya könnyített a sín felett, még a póráz is rajta volt, egészségesnek tűnt, biztosan várják haza. Ebéd tájékán megérkezett Oszkár is, aki a szokásos melegedő sziesztájára készült a sín párra feküdve. Zörejt hallott, cipők kopogását. Gyorsan elfutott, de nem túl messze, hiszen azért nem adta fel azt a tervét, hogy egy jót aludjon még az esti vadászat előtt. Egy ember érkezett, el is játszott a gondolattal, hogy megmutatja magát, hátha elviszi magával. Ahogy ránézett, megérezte a szagán: nagyon fél. Hófehér volt a tekintete, és ahogy fellépett, még a talpából is érezni lehetett a szíve minden dobbanását. Lefeküdt. Nem kelt fel akkor sem, amikor már látszott a mozdony fénye. A sín pár ordított volna: ébredj, ne tedd ezt! Oszkárnak is jött volna a parancs, rohanj oda, mondd meg, hogy menjen innen haza. De nem rohant és nem szólt.

A sín néma maradt, és sokáig azt kívánta, bárcsak őt is beolvasztanák.

AZ ADMINISZTRÁTOR

Szilvi jogot végzett. Nem volt az a született ügyvéd-jogász típus, de jó volt történelemből, magyarból, a nyelvek is ragadtak rá. Kacérkodott a pedagógusi pályával is, de a szülei arra kérték, ha már ilyen jó agya van, próbáljon belőle rendesen megélni. Elvégezte az egyetemet, mellette dolgozott, a diákhitelt ugyan így sem úszta meg, de cserébe a későbbi férjét is egy szemináriumon ismerte meg. Nagy volt az öröm a diplomaosztón, Szilvi lett a Böhercz család első tagja, aki dr-rel kezdi a nevét. Saját praxist elindítani nem volt elég pénz, de cserébe felvették a szülővárosa önkormányzatához irodai asszisztensnek, mondván, a Terike hét-nyolc év múlva nyugdíjba megy, addig jól el lesz ott, aztán lehet jegyző. Nem mondhatni, hogy Szilvi erről álmodozott, de végül belement.

– Szilvike, kinyomtatta már a segélykérő dokumentumokat?

– Igen, ahogy kérte.

– Nem hiszem el, hogy nem tudod megjegyezni... Nem ABC-rendben kérted, hanem ügyiratszám szerinti sorrendben. Komolyan mondom, nem hiszem el, hogy ennyit nem lehet rád bízni!

Csak legyintettek a többiek a jegyző megjegyzéseire, kérték Szilvit, hogy ne is foglalkozzon vele, ő ilyen.

– De hallottad te is, hogy így kérte, nem?

– Hallottam, de csak azért is beléd fog állni. Látja, hogy egyre jobb vagy, ami azt jelenti, hogy neki egyre közelebb a temetőoldal.

– Ne mondj ilyet.

Számtalanszor kérte a férje, mondjon fel, hagyja ott a hivatalt. De Szilvi megszerette, és amúgy sem volt az a meghátrálós fajta. Eleinte még elmesélt minden egyes sértést a férjének, amit a jegyzőtől kapott, aztán egy idő után úgy látta, jobb lesz csendben viselni, mert ahhoz sem volt kedve, hogy csak azt hallgassa: minek vagy még ott? Végül ezen a gyerekük érkezése segített. Jött a GYES és a két év otthonlét. Annak minden szépségével és nehézségével együtt. Szilvi férje hallani sem akart arról, hogy a felesége visszamenjen dolgozni. Szilvi azonban hajthatatlan volt, ahogy letelik a két év, újra munkába áll. Lett nagy ajtócsapkodás abból, hogy a kislányuk bölcsis lesz, persze csak olyan jól nevelt, családos módon, tehát az ajtó nem is lett becsapva, és a kiabálás is csak csendes morgás volt, hogy a gyerek azért mégse ébredjen fel. Mindig a nő dönt. Így volt ez náluk is, Évike bölcsis lett, Szilvi pedig újra visszakapta az irodai asztalát. Hetek teltek el a visszatérése óta, de csak nem látta bejönni az ajtón a jegyzőt. Pedig már szinte hiányzott neki, hogy ismét meghallja, „ha öt oldalt nem tudsz normálisan kinyomtatni, akkor hogy az istenbe szereztél jogi diplomát”. Terike legnagyobb barátnője Erzsi volt, a gazdaságis. Együtt kezdtek, együtt szereztek férjet a nőnap bálon. Még a cigiről is együtt szoktak le. Szilvi erőt vett magán, és feltette a nagy kérdést.

– Erzsi, mi újság Terikével, régen láttam

– Nagyon beteg volt, oda lett a fél tüdeje, állítólag le fogják szívalékolni. A Sanyi azt mondta, a polgi már tegnap alá is írta a papírjait. De hiába örülsz...

– Már miért örülnék én ennek, hogy is gondold?

– Ne haragudj, Szilvike, nem akartam tapintatlan lenni, de engem is megvisel ez az egész.

– Persze, persze, megértem.

Megértette, hogy hiányolja a barátnőjét, hiszen megszűntek a fél nyolctól fél kilencig tartó kávészünetek, a tizenkettőtől tizenhárom óráig tartó ebédek és a fél négy helyett már tizenöt húszkora elslisszanások, mondván, el kell érni a buszt, hiszen a következő csak tizenhat órakor jön. De az utolsó félmondata nem hagyta nyugodni.

– Mire gondolt Erzsi, mit tud szerinted? – kérdezte Petrától, aki Szilvi közvetlen kollégája volt, szintén adminisztrátor.

– Azt csiripelik, hogy a polginak van egy unokahúga, éppen most doktorál. Jogon.

Szilvinek összeállt a kép. Hazafelé elhozta a gyereket a bölcsiből, bundáskenyér volt aznap a vacsora. A sütés közben odakiáltott a férje, hogy mi ez az égett szag? Szilvi csak meredten nézett előre, mire észbe kapott, az egyik kenyér már olajpuffadtan égett kormossá. A munkában sem tudott koncentrálni, mindennap nagyot köszönt a polgármesternek, hátha egyszer előáll a farbával. Erre még vagy egy hónapot kellett várni, amikor jött a hívás, fáradjon át a szomszéd szobába. Titkon bízott benne, hogy minden jóra fordul. Hogy az unokahúg csak egy pletyka, és végre megkapja azt, amiért majd tíz évet tanult, és amiért öt éven keresztül viselt el minden sértést. De nem így lett. A polgi ugyan nagyon szép körítést adott, mondván, nem szeretne egy ilyen jó adminisztrátort elveszteni, és amúgy is, most a kormánynak köszönhetően emelkedni fog a bér, és az is nagyon jó, hogy egy ilyen kis hivatalban ketten is értenek majd a paragrafusokhoz.

– De Szilvikém, jóban lesztek ti, majdnem egyidősek vagytok. Tudom, hogy Terike már régi bútordarab volt, meg öreg iskola... de ti, fiatalok, már együtt dolgozhattok. Értitek ti ezt a tippes meg toposos rendszert, jók lesztek ti ebben együtt is, na.

Szilvi bólogatott, mi mást tehetett. Aznap este megint elégette a bundáskenyeret. Eltelt pár hét, mire megjött az új lány. Frissen az egyetemről, ájfonnal a kezében, notebookkal a zsebében, fülhallgatóval a fülében. Szilvi illedelmesen fogadta, nem kerülte el, de néhány udvarias mosolynál többet nem szánt neki. Közeledtek már az év végéhez, amikor odalépett hozzá az új jegyző.

- Szilvi, kérlek, nyomtasd ki nekem a segélykérő igényeket.
- Persze, természetes.
- És légy szíves ne felejtsd el, hogy nem ABC-rendbe kell őket rakni, hanem ügyiratszám szerinti, növekvő sorrendbe.
- Nem felejttem.

Szilvi megcsinálta. Majd dél tájékán elkéretőzött, mondván, nem érzi jól magát, hányingere van. Valóban sápadt volt, a szemei vizesek, így könnyen el is engedték, bár korábban soha nem hiányzott betegség miatt. Az utólag már sokaknak feltűnt, de akkor senki sem rohant utána, hogy miért indul gyalog haza, amikor autóval is húsz percre lakik, meg még nem is érzi jól magát, plusz ki viszi majd haza a kocsiját. Miután ezeket senki nem tette szóvá, Szilvi egy közeli vasúti töltés felé indult. Kevesen járnak arra, mert az út nem oda visz, gyalog meg minden tiszta sár, így még a kutyasétáltatók is elkerülik. Szilvi indulás előtt megnézte, 12:38-kor van ott egy személyvonat.

Ezúttal nem késett. Szilvi felmászott a sínekre, majd lefeküdt. Utoljára még elővette a telefonját, a férje és a kislánya volt a háttérkép. Hallott még valami zörejt a fűből, majd a dudaszót. Meg akarta gondolni magát.

De már késő volt.

HEGYMEGI FLÓRA

A hazugság a meg nem történt igazság

Már nem gondolok úgy rád
mintha volna kire
már nem félek eltelni a tétlenséggel
megtanultam jóllakni idővel
a csendekkel magházamba visszabújva
rájöttem a felfalt gyümölcs mindig vétlen
ahogy a sarkok nőnek össze a sötétben
összehúztam beszámozott pontjaim –
A hidegzuhany alól ha kilépek nem fázom
a küszöbön átbukó tájmoraj
patyolathiánya immár idegen ül.
Sokszor vagyok úgy
hogy bár ne lennék magamban
de semmi nem bizonyítja
hogy máshol nyugodtan lehetnék.
Mert úgy mozdulni nem lehet
hogy végleg el
pedig akár meg is történhet:
Ugyanazt a csomós téstát kevergeted
nagyanyád receptjét
majd nem figyelsz
és odaég egy pillanat –
Csak rajtad múlik el az élet.
Nincs ami nincs hiába annak
elefántfüleit legyezi a szél
ne keresd az ágyad alatt
onnan már rég kimászott.
Toldozott-foldozott viszonyaidban
felfénylik néha neve mása
bár levegős lényegén rágódni
kölnivízben érlelt méla mámor.
Minek is nevezted? Idill?

Tömés alá rohadt fog
gyökértelen is míg élsz
örökké fájni fog.

És folyton oson a szűkség
idül az állapot változás
vég nélkül járom körbe
magam maradok
közhelytartója
megkopott címkéjű
iszonyoknak
lassan kiderül

ahogy a körfolyosón
hördülő gangember
lázongó hajnal
hasadáson keresztül néz.

Legfeljebb

Szétzilált kontúrok között vagy
csak töltelék
nem tudod mikor
hagytad el magad mögötted
vannak ezek a látnivalók
mik előttérül fordulnak be
fényük szemet bántó s mégis te
hegyeket mozgatsz meg
hogyan csak téged bántsanak.
Már nem az a virág vagy mit
bárhon meggyökerezett a harmat
hagymaszoknyád alatt befúj a szél.
Hanyag férceled fonákjába
ha akarok könnyen belehurkolok
s hiába gombostűztetted fel előre
kevert anyagára a jelent
pártatlan fénytörésed
nem könnyezi tenger.
Látszólag kitisztítani
indigó-napjaid
rossz cipőben hegymenet
csak épp lényege
a közös ég alatt
állhatatlanok göngyölege marad.
Jelszavaid kimondatlan
tettek beforrnak
ami fáj belül reked újra
de a mély visszabeszél
és az sem segít
ha szemgödrödbe
fölös legek aljára
újabb számolatlan tényleget ültetsz.
Kihajt?
Mert ha csírájában öled el
később nem ölel
körül nem jár
nem törleszkedik kulcsként kezdedhez.
El kéne égni
azzal a csipkebokor-lánggal
horizontot szelni széttárt karokkal
vagy legalább
agyonmosott szösös éjbe
teljes testtel beledőlni.

Csontsűrű ködök
láblógatva ülnek hangodon
de a hang nem társ
magával nem visz dűlőre
tőle kő kövön megmarad.
Tetszélettel holtversenyt futsz
ha előbbre jutsz egyáltalán
a vasalt úton egyre feljebb
és legfeljebb
gyomrodból a követ
anyjának visszaadod
karjaiból ottfelejtett csended
most már kitépheted.

GERLE KISS ÉVA

Az apám

apám nem válaszolt a messengeren egy hete küldött üzenetemre,
amikor ő mindig ott lóg a neten,
vagy az utcákon lóg, de soha nincs otthon,
mint ahogy gyerekkoromban sem
volt soha velünk, neki a család soha nem volt opció, neki minden más
fontosabb volt, de ezen a témán már nem rugózom tovább,
beszélgettem eleget erről a pszichológussal,
innenről elméletileg fel van dolgozva a gyerekkor.
a gyakorlat meg azt mutatja, hogy rohadtul nem oldódott meg semmi,
mert ő ugyanolyan fasz, mint volt, neki se múlt, se jelen, se jövő, csak a saját maga univerzuma,
saját időzónái vannak, de nem a hosszúsági körök sávozzák,
hanem az életterek, ahol hol otthonosan mozog, hol kevésbé,
a család zónán kívüli, az iránytűje leáll arrafelé, a mágneses mező
amplitúdója a fotózás, a csavargás felé emelkedik, és a megélhetés felé lejt,
ezért aztán ő majdnem homeless, elméletileg az, gyakorlatilag meg a jóisten tenyerén
viháncol egy életen át, kiteljesítve ifjúkori álmait, életforma ez, hobó, életművész? ki minek nevezi,
egy biztos, bármi címke ragad rá, ő az apám.

Az apám 2.0

Időnként megkérdézem őt, merre jár,
időnként válaszol, ha jó a kedve,
ahogyan szokta, bő lére eresztve,
mint egy pisztoly lő, ha tele van a tár.

Nem kérdi, mással mi van, de ő kitar
minden ajtót s ablakot, s mint a medve,
ki morcosan, téli álmából kelve
kiszabadul a fényre, s ámulatra vár.

De most, mint akit meglőttek, s láza van,
elgyötört teste matracon hempereg,
oldaláról hátára, s visszahuppan,

s értene már szót, beszédet biztosan,
csak lenne legalább ember végre egy,
ki párnáját megemeli, ha moccan.

Kise őse

Hideg van. Bezárom az ablakot.
Egyszerű kijelentés és cselekvés,
nincs benne semmi revelatív.
Kinyitom az ablakot,
hideg van.

Csak a levegő áramlása,
a meglebbent függöny,
az asztal és a rajta elfekvő napsugár. A kinyújtózott idő.
A laposra kiterített élet.
Földcsuszamlás nélkül alakuló
földkéreg.
Eső esik. Kise őse. Nincs értelme.
Csak a vízcsepp hullik záporban,
hideg van. Bezárom. Meleg van. Kinyitom.
Az ablak – üveg. Felület, mi elválaszt a külvilágtól.
...

Hideg van. Becsukom. Meleg van. Kinyitom.
Csak a kézmozdulat, a megszokás,
a neurotranszmitterek szalagmunkája.
Esik eső. Kise őse. Nincs értelme.
Idő telik. Kilet ődi.
Nincs tartalma, csak terjedelme.
...

Ázott kutya sétál.
Fekete gomolyag, madártávlat.

Hologram

Anyád kék szeme, s benne kezdettől az ég,
megfigyelésed tárgya egészen addig,
míg a hologram nem esik szét, elég
darabra, felhőre, tengerre, s az alig

észrevehető különbségek még
egynek látszódnak, ahogyan a földig
hajló ég horizontján ülő kékség.
A mágikus gyermekkor mindaddig

tart, míg visszasírható emlékeit
mint szekrény aljára rejtett játékot
őrzöd. Máskülönben reményeid

hamar feléled. A világ eszményeit
amúgy sem mindig érted, elég, ha látod
a fényes horizont színátmeneteit.

TOROCZKAY ANDRÁS

Hintaló

Barna szőrű, fekete sörényű. A zabla, a kantár, a kengyel, a nyereg ragyogott a játékbolt közepén. A filmekben lövöldöző cowboyoknak volt ilyen lova. Meg a Kovács papa meséiben lövöldözőknek. Meg a regényekben ügettek ilyeneken. Egyik osztálytársamnak sem volt ehhez fogható hátasa. Nem hisztiztem, nem könyörögtem, mert tudtam, soha nem lehet az enyém. Eleve lemondtam róla. Aztán mégis ott állt a fa alatt. Kovács mama már a játékboltban látta: legkisebb cowboya megtalálta végre a neki való lovát. Emlékszem valami listára, talán rajta volt ez a ló is. Talán még neve is volt. Apa most pont úgy könyörög, hogy dobjam ki már a picsába, ne őrizgessük egy omladozó házban, abban a házban, ahol ő nőtt fel, pont úgy könyörög, mint akkor, harminc éve én könyörögtem volna érte, ha láttam volna értelmét. Nincs túl sok értelme, hogy ragaszkodom hozzá. Nincs gyerekem, a ló pedig már csak árnyéka önmagának. Lord Soth, a fekete rózsza lovagjának a lova is lehetne. A szemén a festék lekopott, a lába törött, a sörényét hangyák rágták meg. Ma már a Vadnyugat teljesen megváltozott. A hintalovas korszak után évekkel eljutottam egy lovastáborba. Utáltam minden percét, inkább szerepjátszottunk a sátrunkban, amíg a mesélő vakbélgyulladás nem kapott. Azt hittem, okosan szimulál. Bármi mást csináltam volna, mint hogy tényleg megtanuljak lovagolni. A lovak túl nagyok és túlságosan élők, saját akaratuk volt. Főleg az Apacs nevűnek, amit én kaptam folyton. És a tanárok is túl erőszakosak voltak, főleg az a felnőtt, a lovaglást oktató bajuszos huszártermetű ávós vagy nyilas, szinte éreztem a számban a vas ízét, miközben kiabált velem. Lenézett engem, miközben a lovon ültem, amit féltem lecsutakolni. Mindennap biciklivel mentünk a fürdőbe ebben a táborban, és a fürdő nagyon közel volt a házunkhoz. Bicikliztünk, mint a Butch Cassidy és a Sundance kölyökben. Létezik egy láthatatlan, de attól még nagyon is létező határ. Mikor véget ért a lovastábor, anya azzal fogadott, a testvérem már nem akar velem egy szobában lakni, mintha Butch azt mondta volna a Sundance kölyöknek, itt a vége. Enyém lett az egész szoba, ő megkapott egy másikat. Szüleim megint másikba költöztek. Magamra maradtam. Később pár barátommal eljártunk lovagolni, az órákat egy kedves lány tartotta, talán a bajszos fickó lánya?, vagy a mozi is üzemeltető (pár napja autóbalesetben meghalt) Gyuri báé? 500 Ft volt egy foglalkozás. Már a második órán vágtattunk, mint az Indiana Jones harmadik részének végén.

NOVOTNY TIHAMÉR

Határkor

Tamus István és Fátyol Zoltán kiállítása

MODEM Modern és Kortárs Művészeti Központ, Debrecen,

2023. december 16 – 2024. március 3.

Talán kezdjük mindjárt a tárlat koncepciójával, amelyet az érzékeny szenzorokkal rendelkező Áfra János költő, szerkesztő, műkritikus, a tárlat 1987-es születésű kurátora jegyez. Áfra a két hozzá képest atyai korú kiváló alkotóegyéniesség jó ismerője, hiszen többször is írt róluk. Valamint maga is kacérkodott a piktorsággal, amikor az érettségi után elvégezte a Medgyessy Ferenc Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola festő szakát, így minden bizonnyal erős vonzódást érez a képzőművészetek, a vizuális kultúra iránt.

Pontosabban szűkítsük a kört, és helyezzük az első hangsúlyt a kiállításkonceptió „hívószavára”, amelyet a szerző a következőképpen tár elénk: „A »határkor« egy komplex átalakulási folyamatot jelző időszak a saját rend alapján stabilitásra szert tevő korszakok között, átmenet, amely az előremutatás gesztusával hidat képez a meghaladottnak vélt múltból a jövő felé. Az emberéletnek is vannak ilyen – gyakran szimbolikus eseményekkel megszentelt – intenzív időszakai, amelyek lehetőséget teremtenek az eredmények összegzésére és új célok kijelölésére. A *Határkor* című kiállítás két debreceni alkotó, Fátyol Zoltán képzőművész és Tamus István grafikusművész hetvenedik születésnapját ünnepli az érett pályaszakaszukból származó művek rendszerezésével.” (Tudniillik Tamus 2023 szeptemberétől, Fátyol 2024 júniusától vendége a szépreményű „hetvenkedők” társaságának.)

És most anélkül, hogy egy kicsit is megkérdőjeleznénk Áfra János szolgálattevő és értően szofisztikált sorait, szálazzuk szét mondatainak szövetét a saját belátásunk szerint, azaz lépünk egy kicsit beljebb vagy túl, netán visszább állításainak jelentésköréin.

Kétségtelen, hogy az évtizedekben, „dekádokban” történő gondolkodásnak, a teljesítményorientált visszapiillantó számvetéseknek, az átléphető határokat húzó számontartásoknak tetszetős és vonzó hagyományával élünk akkor, amikor engedelmeskedünk az ilyesféle korszakolásoknak. Holott tudjuk, hogy az apróbb tagadásokkal, megakadásokkal, felejtésekkel, ugrásokkal, hibákkal történő átörökítés – jelképes értelemben: *másolás eredetiről* – nemcsak a sejtjeinkben, de a gondolatainkban, az érzéseinkben, a véleményeinkben is folytonos és folyamatos egészen a halálig. Sőt, talán még a fizikai halálunk utánig is az, hiszen jó esetben vannak, lesznek folytatóink, értelmezőink, értékelőink a jövőben is. De a létezésnek ez a foka vagy minősége már átvezet bennünket a művészet, a műalkotások eredetének és céljának területére, ugyanis: „élni annyi, mint hidat verni elmúló áramok fölé” – írta volt Gottfried Benn expresszionista költő.

Hamvas Béla is hasonlóképpen fogalmaz ezzel kapcsolatban a *Patmosz* II. kötetében: „Az embernek önmagából művet kell alkotnia, hogy az örökben, abban éljen. De a műnek nyitva kell állnia, hogy aki be akar lépni, befogadja. A mű lehet ház, lehet festmény, lehet ország. Akhilleusz nem írt verset, mégsem mondhatja senki, hogy nem alkotott művet, tetteivel, a heroikus élet művét. [...] A mű az emberi élet anyagából készül, mintha egyetlen, sűrű és végleges alakja lenne annak, ami veszendő. [...] A művet a hindu hagyomány karmának nevezi, valaminek, ami enyészetből készül, de megmarad.” Még átfogóbb összefüggésben a mű, a művek segítségével önmagam is alakítom, magamon a megváltás műveletét hajtom végre, amely egyben azt is jelenti, hogy a „mű ájultságától” meg kell szabadulni. De ez már a lelki üdvösség aspektusa, s ebben persze már a keresztényi gondolat is ott munkálkodik, mert az sem lehet véletlen, hogy Hamvas e könyvcímében éppen arra a kis égei-tengeri görög szigetre hivatkozik, ahol János apostol megírta a Jézus Krisztus anyaga által közvetített profetikus *Jelenéseit*.

A fentiek szellemében talán kijelenthetjük, hogy a *határkort* nem éveink száma, hanem a híd természetű műveink szabják határtalanul határosra, mert a tréfásnak tűnő *hetvenkedés* csak játékos, szelíd számsorokból álló metafora ahhoz képest, amit az életünk és létünk fölé emelkedő műalkotás-hidak – mint az átjárhatóságok szimbólumai – meg-megújuló folyamatossággal közölnek velünk.

Katonakoromban – megfosztva szabadságomtól és alkotói cselekvőképességemtől –, pontosabban sorkatonai szolgálatom kezdeti idejében sokszor képzeltem azt kinézve körletem cellaablakából, hogy az általam látott fák és objektumok tőlem függetlenül is léteznek, hiszen létezésüknek teljesen közömbös az én jelenlétem. Ezért úgy haltam meg, mintha kiestem volna a létből. Egyszerűen nem volt történetem, nem volt viszonyom a valósággal. Életemnek ebben a nyomorúságos időszakában még nem értettem meg, hogy „a történet ugyanis abban a pillanatban kezdődik, mikor több ember azonos törvényszerűségek folyamatosságában együtt él”, mert még nem is olvashattam Hamvas Béla és Kemény Katalin *Forradalom a művészetben* című könyvének idevágó sorait, és csak az egyre vastagodó üvegfalat éreztem magam körül. Márpedig ezeket az üvegfalakat a kommunikáció, a műalkotáshidak, a közös históriává váló alkotástörténetek közös nevezői bonthatják le körülünk. A *határkor* tehát jelen esetben nemcsak Tamus István és Fátyol Zoltán személyes ügye, születésnaphoz közelálló számvetése, de egy olyan történet, amely a helyi közösségen túlmutató művészeti és emberi kommunikáció része, amely nemcsak egy-egy privát, de egy lassan lezáruló szűkebb és tágabb civilizációs és kulturális korszak régi-új határát, azaz a réginek az újjal mérkőző egyetemes határkorát is jelzi, jelezheti.

Bár a két művész véleménye egyezik abban, hogy az idők során saját hangjuk megtelelése óta inkább változtak, mint fejlődtek, a kurátor határozott rendszere szerint míg Tamus grafikus szemléletének, világértelmezésének központjában a „valóságrepresentáció”, addig Fátyoléban egy „alternatív valóságmodell” áll. Tamus István „leginkább a keresztény hit és a bibliai történetek, a helyi vonatkozású és az utazások során bejárt terek, [tájak], valamint a különleges élethelyzetek [és szereplőik] inspirálta mozgalmas grafikáiról ismert”. Fátyol Zoltán pedig „a különféle anyagokkal kísérletező, az archaikus [és a modern, az avantgárd és neoavantgárd, az art brut, valamint a posztmodern] kifejezőmódokkal párbeszédbe lépve önérvényű magánmitológiát teremtő alkotóprogramjáról nevezetes”.

Azonban a feltűnő tematikai, motívumbeli, technikai, műfaji és stílusbeli különbségek ellenére vannak olyan azonosságok is, amelyek az egyéni történetek szálait fonják-szövnek egybe, közösségi létbe. Jellemző például, hogy „mindkettőjük tevékenysége a [nem elégszer hangsúlyozott!] *hagyományfolytonosság* [sic!] jegyében bontakozott ki”. S hogy például: „közel fél évszázada vesznek részt a debreceni vizuális nevelésben és a tágabb régió kulturális életében. Míg Fátyol 1991-es alapításától fogva a Vámospércsi Művésztelep és Grafikai Műhely irányítója, addig Tamus István 1996-os indulásától a derecskei [székhelyű] Hajdú-Bihari Grafikai Művésztelep művészeti vezetője, továbbá 2000-ben megalapította a Grafikusművészek Ajtosi Dürer Egyesületét (GADE), amelynek mindmáig elnöke.” S még felsorolni is sok lenne, hogy hány és hány hazai és külföldi egyéni, valamint csoportos kiállításon, művésztelepen vettek részt együtt, illetve külön-külön is, s hogy hány és hány helyi díjat gyűjtöttek be rendkívül termékeny és következetes pályájuk során. A rég megérdemelt Munkácsy Mihály-díjat azonban még egyikük sem kapta meg. Milyen kár. Bár az okok kitérőgálásával nem tudom, hogy közelebb jutnánk-e a két kiváló képzőművész díjaktól is függetlenül létező értékes életművéhez. Mert jó, ha tudjuk, hogy a *határkor* sohasem azonos azzal a *korhatárral*, amelytől számítva például cigarettát és alkoholt vásárolhatunk egy dohányboltban, vagy automatikusan megkapjuk utazási kedvezményünket, valamint a nyugdíjunkat. Ugyanis az igazi művészet, az igaz teljesítmény valójában sohasem díjazható.

De visszatérve a kiállítás koncepciójához, Áfra János felhívja a figyelmünket arra, hogy „a meghatározó helyi művészek MODEM-es kiállítása nem törekedhet teljes körű életmű-áttekintésre, ugyanakkor a fontosabb képcsoportok egymás mellé rendezésével szeretne betekintést engedni abba, milyen témák, motívumok és technikai kísérletezések határozták meg e két eltérő habitusú alkotó eddigi életútját”.

Átnézve a két alkotó katalógusait és más egyéb forrásait, bizton állíthatom, a szűkös jelenleginél jóval nagyobb kiállítóhely sem lett volna elég a munkák sokaságának ciklusos és/vagy kronologikus bemutatására. Áfra János tehát mindkét esetben néhány jól ettalált összefoglaló cím alá rendezte a Fátyol Zoltán-i és a Tamus István-i életműből kiszűrt, kiválogatott anyagot.

I. Fátyol Zoltánnak leginkább a Debrecen és környéke, valamint az Alföldi Iskola hagyományaiból táplálkozó, de 1989–90-től hirtelen új fejezetet nyitó, sok irányból táplálkozó, mégis összetéveszthetetlen egyéni jegyekkel gazdagított szenzibilis munkásságát hat jellemző ciklusban foglalja össze. Ezek a ciklusok egyenként bár önálló törekvéseket, jól körülhatárolható anyagi, technikai, te-

matikai, képi, szellemi és fogalmi entitásokat, szándékokat jelölnek, mégis majd mindegyikben külön-külön jelen van az összes többi, vagy legalább az egyik-másik ciklus sajátossága.

Az archaikus tudás újrafelfedezése című műcsoport alkotásaiban adoptálódva adaptálódnak a prehistorikus, a totemisztikus, a sumer, az óegyiptomi, a hindu, az antik görög-római és a zsidó-keresztény kultúra egyénileg átértelmezett, személyes mitológiává, „alternatív [költői] valóságmodellé” alakított képi toposzai, illetve történetei. (Nyitó képként az *Ikarosz bukása*, majd a „fordulat évétől”, 1990-től válogatva a többi vegyes technikás és olaj-vászon kép: *Emberállat II.*; *A fa-ló gyilkos veszedelme*; *Európa elrablása* [két változatban is]; *Tékozló fiú*; *Angyali üdvözlét*; *Kitaszított*; *Golgota-vázlat*; *Sumer idol védő figurákkal*; *Danaé*; *Szövetség [Triptichon]*; *Vadászok*; *József elárulják testvérei [Triptichon]*)

A **Magánmitológia** elnevezésű ciklusban régi mítoszokat szólaltat meg a saját elképzelései szerint. Például a Naphoz hasonló univerzális szimbólumok, az ősi rítusokhoz, szertartásokhoz, mágiákhoz társuló kultikus tárgyak, az ég és föld között közvetítő újraértelmezett kariatidák, próféták, varázslók, sámánok és pásztorok egyvonalas, emblematikus, sziluettszerű vagy lemezből kivágott megidézésével, valamint a rögzített és/vagy megszilárdított színezett természetes anyagmasszákat átszellemített „alkímiai” műveleteivel is szintén a világ és az ember közötti ősi rend visszaállításának szükségességéről beszél. (*Napritus*; *Két figura*; *Projekció*; *Teherhordók*; *Két pásztor emlék-jelekkel*; *Pásztor-oltár*; *Prófécia*; *Advent Babilonban*; *A mű autonómiája*; *Apokrif történetek táska motívummal III.*)

A **Létesülő és felszámolódo tájak** jelölésű fejezetben belekóstolhatunk Fátyol azon, leginkább kombinált technikájú, érzékeny lélekkel átítatott, finoman átszellemített anyagképeibe, amelyek az 1994-ben újra felfedezett Vámspércs melletti úgynevezett Malom-gát, hivatalos földrajzi nevén a Kék-Kálló-völgy ígézetében születtek. A versekkel is folyamatosan jelentkező képzőművész A *Malom-gátról* szóló egyik írásában átlékeltsült szavakkal emlékezik meg e számára szakrálissá vált helyszínről: „Rendszeresen gyűjtöttem az itt talált természeti elemeket, ágakat, megfonnyadt gombokat, madártollat, állatcsontokat, lefotóztam és lerajzoltam mindent, mikrojelenéseit is [...] Meditációs objektummá lett minden apró elem; ezeknek a tárgyaknak legtöbbjét később felhasználtam, beépíttem munkáimba: kollázsaimba, objektjeimbe, asszamlázsaimba. Vagy lenyomtatam azokat, amelyek erre alkalmasak voltak, és a grafikáimban tértek vissza újra. Ez a táj magába göngyöl mindent, amit az emberi létezés kivet rá, adoptálja, beforgatja nyomait. De nem csupán anyagi hordalékát, gondolatait is, és nem csak az emberét. Szellemmel színültig telített itt a táj, mintha lombik volna, kísérlethez használt üvegedény, amelyben modellezhető az ember, a Világteremtő Egyetemes Szellem és a közbük ékelt anyag kezdetektől áhított harmóniája.” (*Feljegyzések a Malom-gáton I–III. [Pásztorkiáltás; Felszáll egy madár; Hajnali kirajzás]; A méhek életéből VII.; A költő a Logoszt nézi; Malom-gát; Erdő*)

A **gyermeki tekintet szabadsága** fogantatású fejezet szürrealisztikus és álomszerű, az art brut, magyarul a nyers művészet elsősorban a gyermekek és a naivok világát asszimiláló, valamint a kollázs, a montázs és a transzparencia eszközeit használó festményeiben és vegyes technikás műveiben az archaikus, a prehistorikus művészettel is dialógust folytató munkák kerültek kiemelésre. (*Jelenet [Kutyasétáltatás]*; *Lokális szcénák [Triptichon]*; *Anyá és lánya*; *Anyá gyermekével*; *Két szfinx*; *Három gesztus*; *Éjszakai madarak a Malom-gáton*; *Maszk és totem*; *Növénny csírák*; *Ördögsekér*; *Totem és harcos*)

Az anyag életre keltése hívószavú részben Fátyol „gyakran olyan közösségi, rituális helyzeteket idéz fel, amelyek résztvevői organikus egységet alkotnak környezetükkel”. A művész a természet és a kultúra (a civilizáció) közti szakadás tapasztalatára reflektálva – az emberi „létrontás” műveletét megszüntetendő és felszámolandó – a funkciójukat veszített szimbolikus értelmű és jelentésű talált- és kész tárgy-töredékek, valamint értéktelenné vált hulladékanyagok kombinált, formázott képbe, kollázsba, asszamlázsa és objektbe történő újrahasznosításával, a részekből az egészre közvetkeztető gesztusával mintha a Hamvas Béla által is vizsgált és feltárt „sérült realitást” kívánná helyreállítani. A saját maga által kikísérletezett természetes töltő- és kötőanyagokból kikevert színezett massa-faktúrái, érző, emlékező, gondolkodó szerves materiái, akárcsak index-ikon-szimbólum típusú tárgyelemei és festett emblémái, szintén jelképes értelműek, rendkívül beszédesek, kifejezőek, sugárzó erejűek, szólaris szerepkörűek. (*Két figura a jelet nézi*; *Gondolatok a festészetről*; *Szentendre közel van*; *Figura tájban*; *Hosszú volt az út*; *A forrás népe*; *Mérések egy aszteroidán*)

A **szavak mágikus ereje** jelölésű blokkban a kép és szöveg – szöveg és kép, betű és jel –, firma (jelbetű, duktus) és képírás furcsa, szokatlan, asszociatív együttállásait tanulmányozhatjuk. (*Egy sherpa halálára III.*; *A római graffiti*; *Falusi graffiti*; *Dylan Thomas emlékezete II.*; *Lehet, nem lehet*)

II. A festőként induló, de „valóságrepresentációjában” alapvetően rajzos gondolkodású és beállítottságú **Tamus István** másképpen sokoldalú, elsősorban változatos és visszatérő témái, valamint drámaian groteszk, expresszív grafikai eszköztára, technikai jártassága és látszólag kusza, szertelen vonalkultúrájának kiművelt gazdagsága által izgalmas életművét Áfra János úgy közelítette meg, hogy ezúttal kizárólag sokszorosított grafikákat és néhány, a természeti környezetből kiemelt, műtárggyá avanszált egészen megkapó, finom egyszerűséggel tálalt talált tárgyat válogatott tőle. A nála felállított hívószavak szintén hat csoportba sorolják a műveket.

A **Mesterek és alkotótársak** szekcióban Tamustól gyakran meg- és felidézett művészelődöket és kortársakat, kitűnő megfigyelőkészséggel és karakterérzéssel ábrázolt korszakos jelentőségű nagymestereket és helyi kötődésű alkotókat láthatunk. Ez az *Hommage* vagy *In memoriam* műfajú empátikus grafikák csoportja nemcsak az önarcképei előtt-között ülő, az önarcképei (illetve portréi) által méltán világhírűvé vált Rembrandtot, de az álomszerű szürrealizmus festőjét, Chagallt és annak lebegő Corpusait, valamint Vincent van Gogh napraforgóit értelmezi újra, de a debreceni grafika 18. század közepéig visszanyúló öröksége előtt is tiszteleg, amikor a Debreceni Református Kollégium rézmetsző diákjait örökíti meg nyomatain. Sőt, feltűnnek grafikai lapjain közvetlen tanítómesterei is. Ezek közül szóban elsősorban Bíró Lajost, Tar Zoltánt, Félegyházi Lászlót, Móré Mihályt, Horváth Jánost, Bráda Tibort, Gábor Jenőt, illetve Renato Guttusót, valamint Hans Grundigot emlegeti. Ám a pályatársakkal folytatott közös munka és az eszmecserék fő helyszíneiül szolgáló művésztelepek jellegzetes szituációi és karakteres szereplői is gyakori témái Tamusnak, hiszen köztudomású, hogy a '90-es évek közepe óta számos alkotóközösség vezetője és a régió kulturális életének fontos alakítója. (*Telepesek; Művésztelep [Elhagyott szárazmalom]; Művésztelep I–III.; Művésztelep a reformáció évében; Derecskei anizs; Hommage à Rembrandt I–III.; Corpus I–II.; Van Gogh levelei; Napraforgó; In memoriam M. M. és V. E.*)

A **Családi örökség súlya** című fejezetben a művész megidézi a családtagokat, rokonokat és ismerősöket, a vidám vagy éppen szomorkás gyermekkori pillanatokat, a nagypapa kovácsműhelyét, édesanyja szoboremlékműként kiállított (kész tárgyként kezelt) fekete varrógépét s nem utolsósorban ráragasztva a korán elveszített édesapja egy véletlenül előkerült korabeli újsághírben felbukkanó nevét. Valamint halála előtti búcsúlevelének linóba metszése által annak soha nem látott, pontosabban a művész emlékezetében fel nem idézhető alakját: a családfő jelenlétének mindmáig hiányzó láthatatlan szellemét. (*Mária néni; Ármin; Madarak; Újra otthon; Legyen ünnep; Családi anizs és Menyegző [Illusztráció Gulyás Imre Apáink a Donnál című eposzához]; Alvó Zotyi; Álom; Levél az otthoniaknak [Búcsúlevél]; Anno 56; In memoriam mama; Szüleimnek; Sokan voltunk; Műhely; Rokonok; Siratóasszony*)

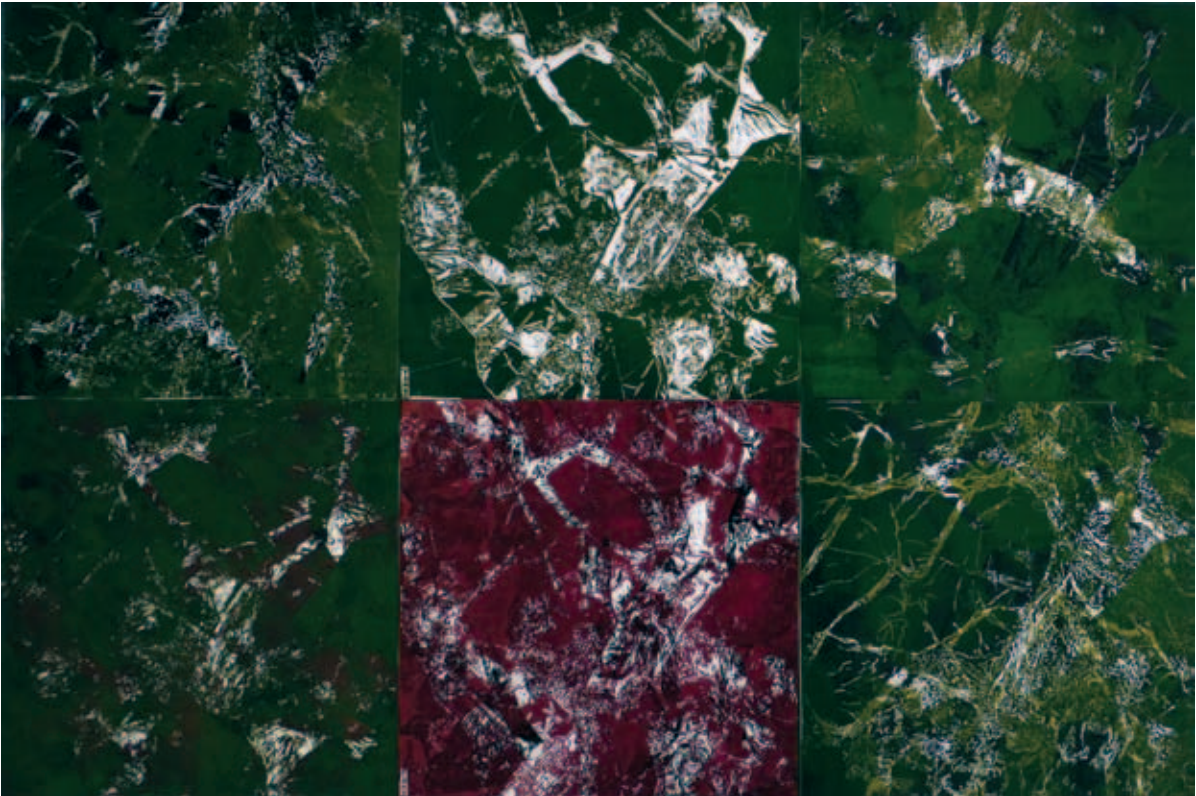
A **Hitvallás, református értékek** hívószavú ciklusban megjelennek a Krisztus-ábrázolási hagyományok drámai, ám a mai ember számára nagyon is átélhetővé tett expresszív, felfokozott szenvedélyekkel teli, brutálisan durva, ijesztő vagy éppen ironikus, gunyoros és groteszk variánsai: a félig absztrakt sejtelmes *Ikon* jelenítés; a *Stáció-* és *Golgotaképek*; a jelenbe emelt *Levétel a keresztről*, illetve a *Biblia éve* és az aktualizált *Apostolok*, illetve más kortársivá tett ószövetségi bibliai témák. „A felület teljes kitöltésére törekvő mozgalmas alakábrázolásokhoz gyakran szolgál háttérül – a »Kálvinista Róma« szimbólumaként – a Debreceni Református Nagytemplom” – fűzi címszavához Áfra János. (*Apoteózis; Messiás; Átváltozás; Betlehemesek; Templombelső; Zsuzsanna és a vének; Zsuzsanna és az ifjak; Leselkedők*)

A **Szövegek vonzásában** jelölésű blokk autonóm rézkarcai, drámai erejű fekete-fehér és/vagy szürke, de leginkább egy dúccal dolgozó, azt folyamatosan változtató, színes és mozgalmas térhatású újabb linómetszetei meggyőző erővel bizonyítják, hogy egy vérbeli grafikus nemcsak arculat- és emblématerveket tud készíteni, hanem neves irodalmi művek és szerzők szubjektív képi fordítója és önértékű értelmezője is egyben. Tamus István számos kötet képanyagát készítette el az elmúlt évtizedekben. Így születtek meg Csokonai Vitéz Mihályt, Petőfi Sándort, Arany Jánost, az ötvenegy éves korában tragikus hirtelenséggel elhunyt Borbély Szilárdot idéző lapjai, valamint Dante *Isteni Színjátékát*, illetve Gulyás Imre *Apáink a Donnál* című eposzát illusztráló metszetei. Ám Áfra János kihangsúlyozza azt is, hogy „Tamus nem egyszerűen illusztrálja a Borbély-műveket, képei sokkal inkább a keresztyén tradíció általi közös meghatározottság felismerésén alapulnak”. (*A reményhez [Csokonai]; Levél az otthoniaknak [Illusztráció Gulyás Imre Apáink a Donnál című eposzához]; Derecskei asszonyok; Családi kör; Falusi idill; Rétegek; December; – mondta Ármin [Benedek István: – mondta Krisztina című könyvének mintájára]; Töredék; Árnyék vetődik a földre; Mi ketten; A bábos*)

Az **Úti élmények** témafejezetében találkozhatunk tusrajzokra emlékeztető, kizárólag fekete-fehér grafikákban megörökített balatoni, svédországi és kárpátaljai tájakkal, hazai és külföldi nagyvárosok életképeivel és neves épületeivel. Tamus a '90-es évektől nagy számban készül, főleg az Alföldet, az alföldi táj génuszát ábrázoló, a belelátás és láttatás már-már szürreális és mágikus festői eszközeivel élő, az irányított véletlen esetlegességeit is kihasználó, majdhogynem transzcendens, hajszaal híján szakrális akvarell tájképei mellett (amelyeket a koncepciózus rendezés ez egyszer mellőzött) a védjegyévé vált szabadon értelmezett „vonalhálós” karcain és metszetein is gyakran elevenít meg természeti környezeteket, utcaképeket, különös tekintettel a templomok homlokzataira és belső tereire. *(Mi ketten, Balaton; Megálló; Hóolvadás [Svéd táj]; Monodrámá; Pávilon; Ukrán falu [Kárpátalja], Notre-Dame)*

A **Túl a figuralitás**on jelölésű részben a fókusz, Áfra János válogatásában, tálalásában és megfogalmazásában: „a technikai összefüggésekre, a vonalhálókkal megképezhető formarendre, az egymásra nyomott felületek önérvényű [olykor véletlenszerű, kettős vagy többjelentésű] hatására helyeződött át. Ez a váltás a nonfiguratív és az alakokat elfedő félfiguratív grafikák mellett az objektumok iránti vonzalmában is megmutatkozik. Bár egyik-másik talált uszadékfa-elem szobortorzóra vagy katedrálisra is asszociálni enged, a formaképzés [vagy inkább a természetes természeti formaképződés] ezek esetében már a befogadói képzeletre van bízva” *[Katedrális; Torzó; Párbeszéd; Talált művészet (Emlékműterv)]*. Megfigyelhető, hogy Tamus gyakran hagyatkozik a már Leonardo által is preferált megfigyelés és képzelődés együttes képességére. Ahogy a reneszánsz egyik legnagyobb génusza *A festészetről* szóló írásában mindezt már több mint ötszáz éve tökéletesen megfogalmazta: „állj meg néha, és nézd meg a falak foltjait, vagy nézz bele a hamvadó tűzbe, föl a felhőkre vagy le az iszapba s más hasonló helyekre; ha ezeket jól megfigyeled, a legcsodálatosabb leleményekre jutsz, amelyek a festő szellemét új invenciókkal töltik meg [...] mert a kusza dolgok a szellemet új felismerésekre serkentik”. *(Variációk egy témára 1–4.; Mutatványosok [Párizsi emlék]; Repülési kísérlet; Kőoltár; In memoriam Matisse; Egyensúly; Portré; Apokalipszis)*

Fátyol Zoltán és Tamus István kiállítása ékes bizonyítéka annak, hogy a képzőművészet sugárzó szellemének nincsenek határai, bár ott él, ott virul, ahová költözött.

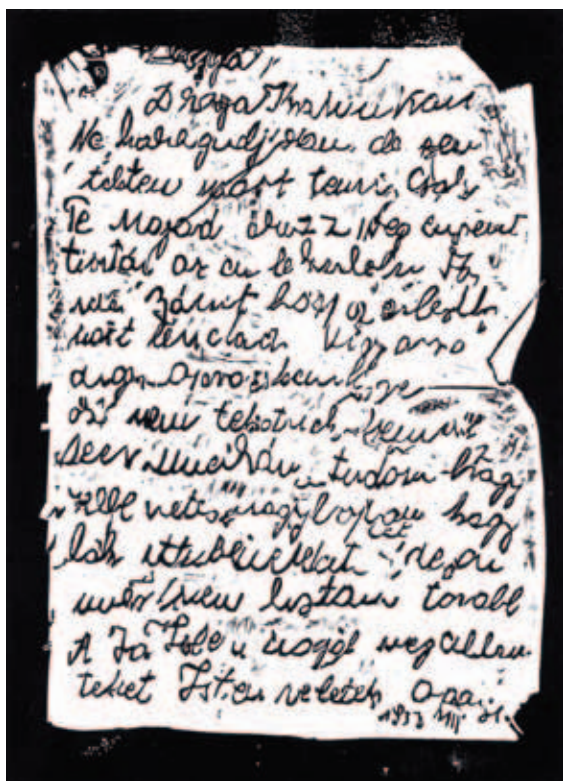
TAMUS ISTVÁN, Hommage à Rembrandt, 2006, színes rézkarc, mezzotinto, papír, 9,7x7,5 cm

TAMUS ISTVÁN, *Hommage à Rembrandt*, 2003, színes rézkarc, akvatinta, papír, 20x14,7 cm;
Corpus I., 2008, rézkarc, akvatinta, papír, 29,4x19,5 cm

TAMUS ISTVÁN, *Van Gogh levelei*, 2006, rézkarc, akvatinta, papír, 19,5x19,5 cm

TAMUS ISTVÁN, Levél az otthoniaknak (Búcsúlevél), 1992, linómetszet, papír, 40,2x29 cm;
 Ármin, 2010, rézkarc, akvatinta, papír, 19,5x14,7 cm

TAMUS ISTVÁN, Legyen ünnep, 2011, linómetszet, papír, 42,5x30,5 cm;
 Siratóasszony, 1992, linómetszet, papír, 42x29,5 cm

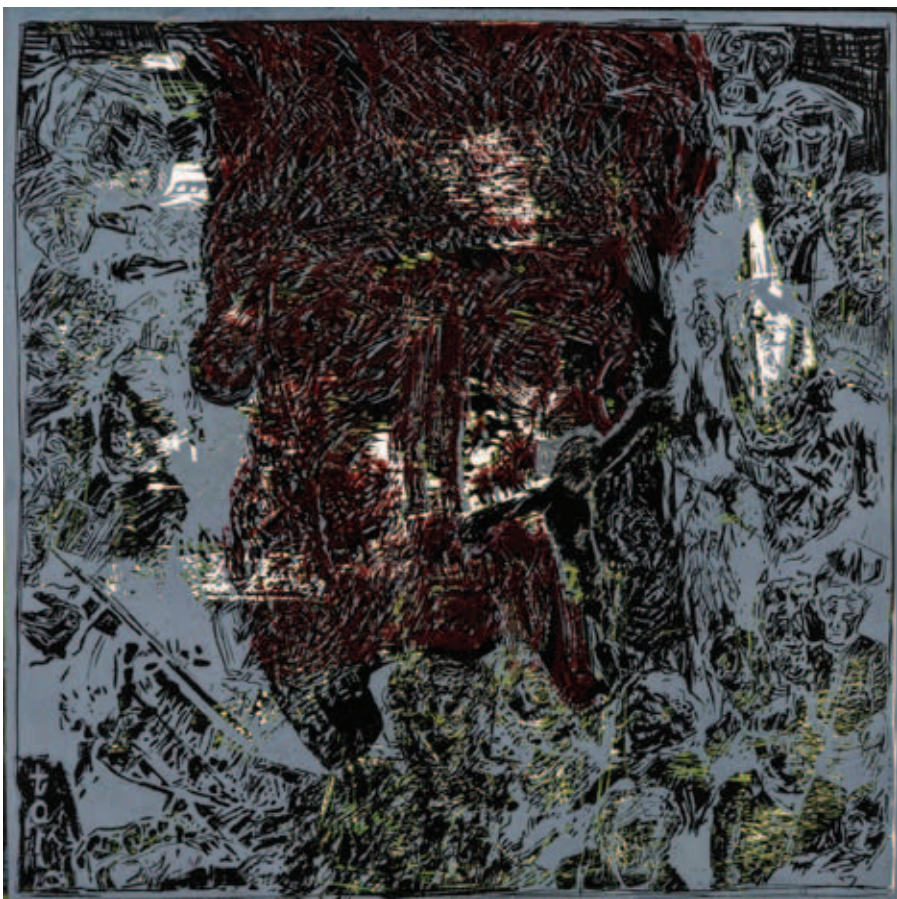

TAMUS ISTVÁN, Zsuzsanna és az ifjak, 2013, linómetszet, papír, 29,5x40 cm; Golgota (Vámospércsi Golgota), 1995, linómetszet, papír, 42x29,5 cm; Golgota, 2021, színes linómetszet, papír, 39x39 cm

TAMUS ISTVÁN, Mi ketten, 2018, színes linómetszet, papír, 50x50 cm; Isteni Színjáték II., 2022, színes linómetszet, papír, 49,5x49,7 cm

TAMUS ISTVÁN, December, 2021, színes linómetszet, papír, 50x50 cm; Isteni Színház III., 2022, színes linómetszet, papír, 51x50 cm

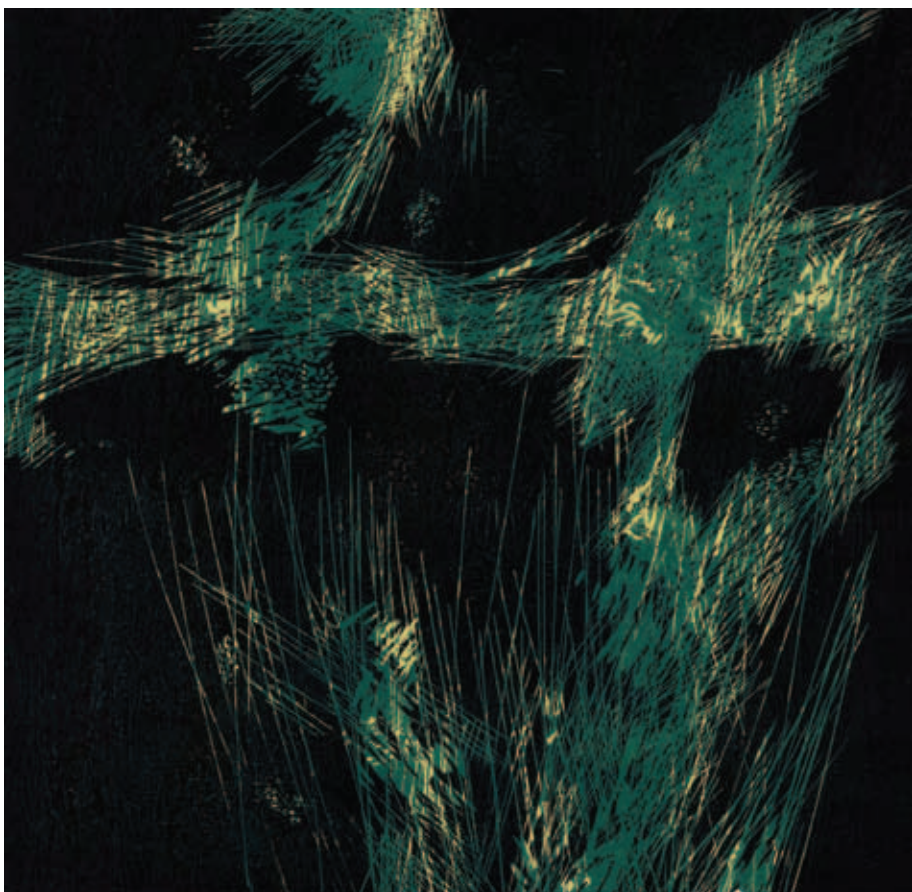

TAMUS ISTVÁN, Torzó, 2023, fa, fém, márvány, 31x14x8 cm; Katedrális, 2022, fa, fém, márvány, 30x21x12 cm

TAMUS ISTVÁN, Ukrán falu (Kárpátalja), 1991, linómetszet, papír, 42,5x30 cm;
Notre-Dame, 1992, linómetszet, papír, 42x29,3 cm

TAMUS ISTVÁN, A bábos öröme, 2017, színes linómetszet, papír, 40x40 cm; Repülési kísérlet, 2012, színes linómetszet, papír, 38,5x39,5 cm

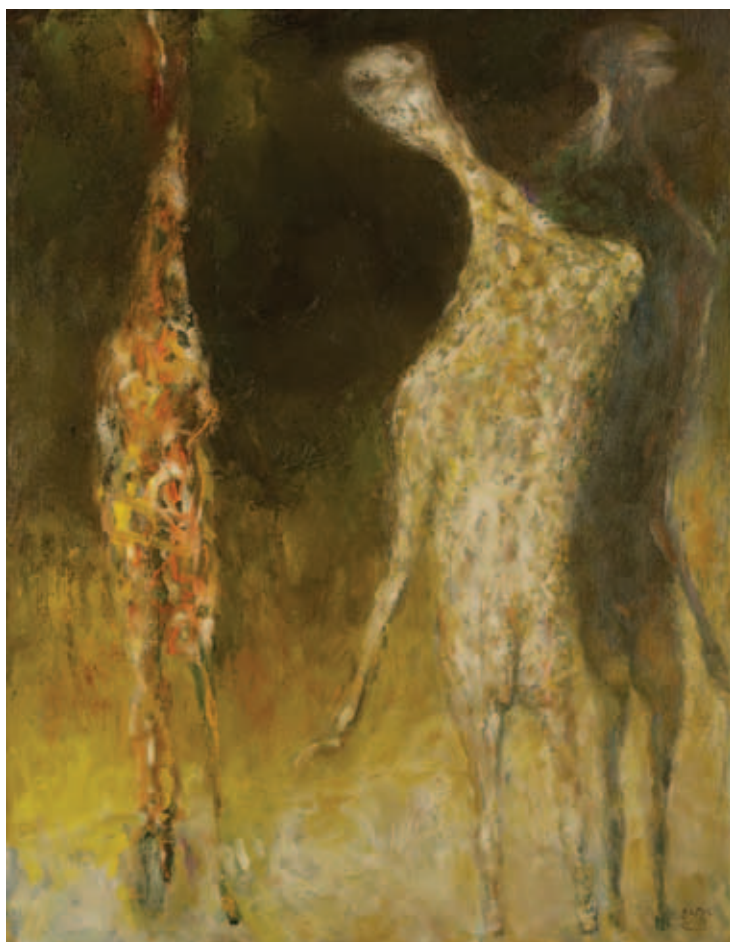
FÁTYOL ZOLTÁN, Európa elrablása, 1990, pasztell, olajpasztell, papír, 70x100 cm;
Európa elrablása, 1991, pasztell, papír, 70x100 cm

FÁTYOL ZOLTÁN, Emberálat II., 1991, vegyes technika, papír, 70x100 cm;
Tékozló fiú, 1993, pasztell, terpentín, papír, 74x103 cm

FÁTYOL ZOLTÁN, Golgota-vázlat, 2018,
olaj, vászon, 100x100 cm

FÁTYOL ZOLTÁN, Vadászok, 2020,
olaj, vászon, 90x70 cm

FÁTYOL ZOLTÁN, Józsefet eladják testvérei (Triptichon 1–3.), 2021, olaj, vászon, (3x) 120x80 cm

FÁTYOL ZOLTÁN, Két pásztor emlék-jelekkel, 1997, vegyes technika, farost, 80x60 cm

FÁTYOL ZOLTÁN, Prófécia, 2009, asszamlázs, vegyes technika, 103x88x5 cm;
Ikarosz bukása, 2007, asszamlázs, vegyes technika, 98x231x10 cm

◀ **FÁTYOL ZOLTÁN, Jelenet (Kutyasétáltatók), 2019, olaj, vászon, 70x50 cm**

FÁTYOL ZOLTÁN, Ádvent Babilonban III., 2009, asszamlázs, vegyes technika, 160x76x3 cm;
Pásztor-oltár I., 1996, asszamlázs, vegyes technika, kb. 180x60x3 cm

MÁNYA KRISTÓF

hajnalban

Ezt az erődöt sem volt érdemes lerohanni,
nincsen a cölöpkerítés mögött semmi,
csak az elpusztult törzs emlékezete.
Mindenki így érkezik meg: a rablók éhségével.
A lábak az üledékes ösztönbe süppednek.
Talán ebbe a felborult üstbe hordták fogalmaikat,
mikor őrszemeik észrevették közeledésed,
hogy tudásuk korongjait egymásba olvassák.
Most nem több már, mint visszahűlt rideg törmelék,
neked pedig még nincsenek ötvöseid és kovácsaid.

Ma sem találtál otthont magadnak
és falkába gyűlnek az önteremtés hiénái.
Zsákmányodhoz vicsorgó félelem simul.
Kivárnak a mocsárban bujkáló istenek.

amit magammal vihetek

félreeső pillanatokat egy templomkertből
szemlélődést gondos vonalakat nagyapámhoz
barázdált papírlapokat amire múltunk rajzoltam
sűrűsödő szeretetet paraszti portákat
korhadó fákat düledező boronaházakat
vörös bicikliutakat itália kézikönyvét
eldobált cigarettacsikkeket a gabonasiló peronján
nagyamám ölelését utolsó fotót vele elkészönést
szűrületi toronyházakat sötét ablakokat
tavasz végi eufóriát gömbcsendet
rendőrparát egy jégpálya némaságát
aszfaltot járdaszegély repedéseket zuzmót
kíváncsi bolyongást a kanyargó utcákon
pléhreggelt a bütykös őrfenyők között
a királyné torz emlékezetét hajnali bódulatot
elfojtott nevetéseket peronrácsokat
guruló harmattal öntözött földeket
felhőkbe takart dombokat kék eget
mozdonyfütyöt templomerődöt
a napvárost légiókat róma békéjét
a márványcsászár utolsó ütközetét
fazsindelyes háztetőket bolyhos üde lomboldalakat
teraszos havasi legelőket kaszálókat fodros felhőket
szárazságot ürességet rozsdás kamionokat

◀ **FÁTYOL ZOLTÁN, A forrás népe, 2008, asszamlázs, vegyes technika, kb. 240x190x50 cm;**
Mérések egy aszteroidán, 2016, vegyes technika, 94x74x6 cm

várákozást kíváncsi cigányokat
 unalmas filmeket térdarabokat tükröződést
 európa ligetét a város tetőtája felett a várat
 barátaim történetét nevetéseit mosolygásom
 fehér margaréta virágcsomókat
 pitypangokat a folyópartot mólót a folyón túl
 a sziklavárat téglatemplomot luther rózsáit
 építkezéseket panorámát kastélyokat
 sárga hidat zsongó szigetet a folyóközben
 ébredés előtti metropoliszt
 műfüves teraszokat mozaikutcát tekergő vascsigákat
 hálát dühöt pénzt ölelést jókívánságokat
 törődést és kötszert rozmaring krémet
 fáslit bokaszorítót ragtapaszt szemcseppet
 naptejet segítőkész gyermeköket
 még egy utolsó hazarohanást kevés időt
 remegő lábakat elköszönéseket
 jótanácsokat füvet cigit lámpákat csavarkészletet
 az otthon szilánkjait rózsaszín lila égboltot
 villanyvezetékek egymásba sodort dróttjait
 egy víztorony sziluettjét a hegyi várost
 és a pályaudvart újból ahova megérkezem mindig
 két átmeneti állapot felejtése között

panelekből

Végül megtanultad ezt is elfogadni:
 idegenek álmában ébredni a tizenhetedik emeleten,
 kilátásként szeretni a roskadozó toronyházakat.
 És az ereszcsonnak mózesi mozdulatát, ahogy esésvonaluk
 különválasztja a hajnali erkélyek beesett arcú dohányosait,
 és külön a tűzfalra ragasztott vörös mozaikképet
 szénbányászokról, űrhajósokról, földművelőkről.

Ismered már az éhség szertartását.
 Az *Ayasofia* kapujánál zarándokok sorai várnak
 korai feloldozást nyerni a mohóságban. Neoncsövek
 vezetnek vágyaid felé, de az első harapással
 nem árad szét benned szent bölcsesség,
 csak a hagymás gyros csípős szaga.

Számmisztikát tanultál tizennégy Kádár-kockától.
 Így könnyebb megérteni az utat
 államszocializmus és egy buszmegálló között:
 a te kálváriádban görnyedt hajléktalanok
 mormolnak imát hozzád felszállásodkor.
 Gennyező sebeikhez nem érhetsz hozzá,
 a te hatalmad nem az érintés.
 De ha mereven magad elé nézel,
 érdektelenséged hámja holnapra bőrükre nő.

Apám horkolása
felhorzsolja az eget.
Szemem alatt véraláfutás.
Szél lesz holnap – mondta öreganyánk.

• • • • •

Pogány hitemből testálok rátok
fekete szárnyakon fehér gondolatot
szeretni indultam
azóta Úton vagyok..

Találkozás

Rózsához

Milyen hősiesen izgató a megérkezés
és a lányok fényre szökő képe
itt
az állomásokon
a Dinoszauruszoké
miként ősmagányukból ha kilépve
égő szívünket nyaldossák.

Köszöntő

Cseresznyés
ropogású
éjjelen
a
FA
tetejében
ébredek
:
Szivárvány
ajkú
képzelet
tenyeremből
kéreget
Márikánknak
életet
:

Az úr imája 2021-ben a pandémia idején

„az emberek elhagyták Istent,
most Isten hagyja el a világot.”
(Babits modern próféciája)
„ez az a föld, amit Isten elhagyott”
(Pilinszky János)
„....az Isten meghalt!”
(Nietzsche)

Mi Atyánk, aki ma nem velünk,
aki, ma nem velem, – úgy lehet
a mennyekben is ellenünkre vagy?!
Így ne szálljon alá a te orcadnak országa;
mégis legyen a te akaratod szerint,
és szenteltessék meg a neved is;

jöjjön el végre jóságodnak ígérete,
miképpen a földiekben,
azonképpen az égiekben is.
Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma;
és bocsásd meg a mi f é l e l m e i n k e t,
miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk jövőknek,
s ne engedj minket a rosszba, kárhozatra,
de őrizz meg a jóra, igazra;
és ne vezess minket a s e m m i b e,
de szabadíts át a m i n d e n s é g b e !
Mert te vagy az az erős és igazságos,
aki, most és mindörökké megteheted.
Ámen.

„A tó reggel”

Átirat Szabó Lőrinc hévízi szonettjére

Égig érő fa:
hámlik a platán törzse
írott malasztal.

Sárkány túrta tó
bűzössár-krátere az
őszi fák alatt.

Hévízi télben,
rőt lótuszvirág nyílik,
iszap illatoz.

Hogy száll ég felé
a kék víz, a bolond víz,
hóživatarban.

Mintha tündér raj
vetné illanó ingét
szakadatlan itt.

Napszél lágy ölén
a tulipán-erdőbe
székácsgalamb hív.

Kék tündérrózsza
a tavon. Zöld levélen
vacog a január.

Platán kérgébe
vésett versemmel hívlak:
– ölelj tavasszá.

(Hévíz, 2014)

JIN – JANG & JANG – JIN

Változatok egy fogalompárra >
a tenger hangjaira és ütőhangszerekre

(Ladikának a Glavica utcába)

Hvár nappala
a Nap lánya és
a nap leányának
a lánya.

Hvár éjjele
az Éj fia és
az éjszaka fiának
a fia.

A lány és a fiú.

Hvár nappala
a Nap fia és
a nap fiának
a fia.

Hvár éjjele
az Éj lánya és
az éjszaka leányának
a lánya.

A fiú és a lány.

Hvár nappala
a Nap lánya és
a nap leányának
a fia.

Hvár éjjele
az Éj fia és
az éjszaka fiának
a leánya.

A nő és a férfi.

Hvár nappala
a Nap fia és
a nap fiának
a leánya.

Hvár éjjele
az Éj lánya és
az éjszaka lányának
a fia.

Férfi és Nő.
Egész nap. Egész éjjel.
Testvérek.

(Hvar sziget, 2003. nyara)
(Gerhard Rühm Testvérek című konkrét költeményére.)

(helyzetjelentés)

Kedves Mester!

Harmadnap múltán
engedelmére jelentem
hogymenn és fenn
hogymenn és lent
hogymenn ott ketten
Német és Pilinszky
Budapesten
az Útnak két oldalán
egymással szemben
egymásra szegezve
egymást átvérző
játékos örületben

...

Ők ott ketten
– per omnia
saecula
saeculorum
– in aeternum
Ámen!

(Bp., Farkasrét, 1981. június 4.)

ARS POETICA

(Hommage à Pilinszky)

Már semmit sem tudok.
Csak ragyogni. Tündökölni
a kirakatok előtti napsütésben.
Melegedni és fölengedni
legvégül, akár az üdvözültek.

Elnézni – mielőtt a teljes
feledést kiérdemelném.

BENKŐ IMOLA ORSOLYA

Többismeretlenes egyenlet

3.0

A sosemlátott, sosemhallott nagyapám állandóan szerelmes volt. A bárányszemmel a szeme láttára változtak női mellekké, a patak vize úgy csörgedezett, mint a lányok nevetése, a hópelyhek úgy kavargtak, ahogy a női szeszély. A női öl állt, ült vagy éppen feküdt a sosemlátott, sosemhallott nagyapám kutatásainak középpontjában. *Én vagyok az alfa és az ómega, a kezdet és a vég.* A sosemlátott, sosemhallott nagyapám ezt a mondatot csakis a női ölre tudta érteni, az istenek istenére. Azaz az istennők istenére, vagyis az istenek istennőjére, pontosabban az istennők istennőjére. Itt, ezen a ponton a sosemlátott, sosemhallott nagyapámnak gondjai akadtak a szavakkal. Nagyapám lányunokái össze is vesztek ezen a bejegyzésen: korszerűtlen, ki kell hagyni a visszamemlékeztetésekből, a női öl isteni eredetéről értekezni a nemsemlegesség korában bizarr ötlet. Apám kisebbik lánya a vita után néhány héttel újra fellapozta nagyapám naplóját, de ezt az oldalt nem találta, valaki kitépte. Örökre eltűnt, amit nagyapám írt. A testvérét okolta apám kisebbik lánya, nagyapám legnagyobb unokája viszont az unokatestvéreket, mivel szerinte ők tiltakoztak a lehangosabban.

Szóval az Ölek Öle volt az a szentély, ahová csak ünneplőben, megborotválkozva és szigorúan zokniban lépett be nagyapám, aminek felforrósodása a klímaváltozás sebességéhez volt hasonló. Ezt a sosemlátott, sosemhallott nagyapám még nem sejtette, ő csak azt tudta, mindennap be szeretne térni ide. De akkor hol maradt volna az istentisztelet, az Ölek Öle után való epekedés, zsolozsmázás, szűzmáriázás?

Nagyapám, a sosemlátott, sosemhallott, éppen ezen a létfontosságú kérdésen tépelődött, miközben kilépett a sosemlátott, sosemhallott nagyanyám tulipános ágyából, a tágas, világos hálószobában. Nagyanyám már nagyon beteg volt. *Tüdőrák*, mondta az orvos, anyám éppen a válogatott futóbolondok edzőtáborában volt, amikor szétfutott a hír a családban. Még két lábán állt a nagyanyám, de már temették. Elővették a családi kelengyék közül a legszebben hímzett szemfedőt is, amit nagyanyám anyja varrt a saját stafírunkjába. Nagyanyám negyvenkét éves lehetett aznap, amikor a sosemlátott, sosemhallott nagyapám kikelt mellőle az ágyból. Nem volt hervadt, egészségesnek tűnt, halványpiros volt az arca, és álmában mosolygott. Nagyapám nézte, nézte nagyanyámat, lábai belesüppedtek a mintás perzsaszőnyegbe, miközben azt kívánta, nyíljon meg az ég, és nyelje el a föld, őt nyelje el, aki úgyis fél lábbal a sírban van, csak az Ölek Öle, főleg a nagyanyám öle tartja itt. Öklendezve tört fel belőle a sírás, a tenyerét a szájára szorította, hogy fel ne ébressze nagyanyámat, de aztán megijedt, hogy mi lesz, ha az asszony tényleg nem kel fel soha többé. Leengedte a tenyerét a szája elől. Nagyanyám mély, gutturális, állati üvöltéshez hasonló hangokra ébredt, nézte, nézte nagyapámat, a sosemlátott, sosemhallott nagyapámat, lassan felkelt az ágyból, azaz köhögött, mozdult, köhögött, lépett, köhögött, mosolygott, köhögött, ölelt, nagyapám fejét az öléhez húzta, az Ölek Öléhez, és nagyapám megnyugodott.

Részlet az *Az arany száritókötél* című regényből.

3.1.

Ott, az ölmelegben nagyapám, a sosemlátott, sosemhallott, látta, hogy hasítanak a pipacsos réten át Kézdivásárhely felé, látta nagyanyám zöld selyemkendőjét, élénkpiros rúzsát, fehér fogain megcsillan a fény, pedig hátra sem nézett az új motorján, szorította őt a fiatal nő, akit megszőktetett. Kinyílt előtte a határ, belerohantak a búzakarászos boldogságba. Még aznap elvette a sosemlátott, sosemhallott nagyapám a sosemlátott, sosemhallott nagyanyámat, és beköltöztette a háromszobás házrészbe, amit a szüleitől örökölt. Még aznap megnyílt neki az Ölek Öle, és nagyanyám, aki még nem volt férfival, azt figyelte, hogy nagyapámnak mekkora élvezetet okoz, ami neki csak égő fájdalmat, és sehogysen értette, hogy lehet az Ölek Öle ilyen kétszínű. Nagyanyám nem bírta a fájdalmat, még azt sem, ha elvágta az ujját, vagy a tű megszurta. Ilyenkor felsikoltott, elfordult, és addig maradt úgy, amíg a vérzés el nem állt. Kérdezgette nagyapámat, hogy ez így lesz-e mindig, mert akkor ő köszöni, de nem kívánja az ölet rendelkezésre bocsájtani, és ha kell, áthívja a szomszédasszonyt, úgyis olyan odaadónak tűnt, biztosan nem tagadná meg az ölet sem a nagyapámtól. Ezen nagyapám, a sosemlátott, sosemhallott, nagyot nevetett, talán túl nagyot is, mert nagyanyám, a sosemlátott, sosemhallott, gyanút fogott.

3.2

A sosemlátott, sosemhallott nagyapám szomszédja szerint nagyapám negyvenéves volt, amikor elvette a sosemlátott, sosemhallott nagyanyámat, aki még nem volt húsz sem. *Olyan tizennyolc, tizenkilenc éves forma leányka lehetett, szépecske*, mondogatta Rézi, a zsidó szomszédasszony, aki túlélte Dachaut. Rézi látta, hogy az elmúlt tizenöt évben egyik asszony adta a kilincset a másik lánynak, nagy volt a forgalom a legénylakásban. De nagyapám nem törődött az udvartéri pletykákkal, eltökélten kutatott. Erről meg Rézi nem tudhatott. Csak a sóhajok, lihegések, csattogások, párnába vesző sikolyok kúsztak át az ajtó alatt, de láthatatlanul vették körbe nagyapámat a nők simogatásai, lehetetük, illatuk akár az akác, elkísérték bárhová ment. A titok a női öl körül egyre mélyült, többismeretlenes egyenlet vált belőle, nagyapám meg kereste az együttthatókat, kereste elszántan, mert tudta, létezésének fundamentuma lesz a megoldás. De hiába kereste, hiába ismerte az anatómiáját, napra lebontva a női ciklus Holdhoz igazított változásait, az Ölek Öle mégsem tárult fel a sosemlátott, sosemhallott nagyapámnak. Mert voltak elvárásai, még elvárési horizontjai is, de hiába olvasta azt rá a különböző tágas, szűkös, éhes és jóllakott ölekre, az értelmezései folyamatosan bővültek, és egyre csökkent annak esélye, hogy meg tudja fejteni azt a többismeretlenes egyenletet, amire vágyott. Nagyapám mellett a fal túloldalán, a szűkös, dohos szoba-konyhában Rézi is kutatott, de ő nagyapámat tanulmányozta. Érdeklődése alapos volt: ismerte nagyapám szokásait, tudta, mit eszik, mit iszik, hányszor jár a kinti budiba. Mikor fürdik, kivel találkozik. Reggelenként hogy krárog, vasalt zsebkendőit hány részre hajtja. Rézi a jelenségek mögött azt kereste, mi hajtja apámat, milyen cél felé küzdi magát. A szomszédasszony tudta, hogy a fizika törvényei, főként a felhajtóerő a legérdekesebb az életben.

3.3.

A sosemlátott, sosemhallott nagyapám eltemette az Ölek Ölet. Néhány hónap alatt elsorvad a sosemlátott, sosemhallott nagyanyám. Anyám úgy nézte az

anyját, mintha esős napon nézne ki az ablakon. Nagy vízcseppek gördültek le a szeme előtt, időnként bepárasodott az ablak, máskor a legördülő víz akadályozta abban, hogy tisztán lássa, mi történik. Járt edzésre mindennap, járt iskolába is, hétvégén versenyzett. Anyám anyja ugyanazokat a kérdéseket tette fel éveken keresztül neki: mi volt az iskolában, evett-e, kész van-e a házi feladattal? Ezenkívül nem érdekelte más, tizennyolc év telt el így, ezekkel a gyakorlatias, semmitmondó kérdésekkel. Anyám szerint az anyja soha nem ölelte meg. Anyám apja a naplójában cáfolja ezt: szoptatta, öltöztette, felemelte, elkapta esés közben anyámat a nagyanyám, mint egy porcelánbabával, úgy bánt vele. Anyám eltemette az anyját, úgy temette el, hogy nem tudta, ki volt valójában, és milyen jogon nevezte magát az anyjának. Az Ölek Öle jogán? Akin keresztül a világra pottyant, ahonnan futni kellett, futni megállás nélkül, nehogy az Ölek Öle álmában újra elnyelje, és bekerüljön abba a csendes sötétségbe, ahol a lábtempó gyakorlására nincs lehetőség. Anyám a sosemlátott, sosemhallott nagyapámmal együtt nézte, hogyan fogy el nagyanyám, halványodott és vékonyodott, egy nap eltűnt a csipkés, fehér párnák között. Hiába kereste anyám, hiába átkozódott a sosemlátott, sosemhallott nagyapám, nagyanyám soha többé nem volt látható, sem hallható, nyomtalanul tűnt el, elvitte magával az Ölek Őlét, ami nélkül nagyapám elkezdte bolyongását abban a sűrű, sötét erdőben, amit Dante is megjárt. Bolyongás közben találkozhattak volna anyámmal. De anyám csak ödögölt üres tekintettel, vagy megállás nélkül futott, hogy még csak látnia se kelljen a sosemlátott, sosemhallott nagyapámat, aki kiszámíthatatlanul motyogott, álmában le-föl járt az üres hálósobában. Az Ölek Őlét hívta, könyörgött, hogy ne vonja meg tőle magát, csurgasson mézéből, táplálja az éhes zarándokot, és az Ölek Öle időnként megjelent a sosemlátott, sosemhallott nagyapámnak, és piktogramokat rajzolt neki. Nagyapám pedig zokogott örömeiben, és ezeket a piktogramokat belevészte a falba, az ajtófélfába, és felsírt, ha nem tudta megfejtetni. Mivel soha nem tudta őket megfejtetni, a sosemlátott, sosemhallott nagyanyám halála után folyton csecsemőpózban bögött a perzsaszőnyegen, és a nagykést szorongatta a tulipános ágyban.

SPAM

egy készülő mockumentaryből

Ma tűnik el. Felszívódik. Nincs ebben semmi váratlan. A nappaliban portalanítja a könyveket, gondosan és aprólékosan törölgeti őket. A fia iskolában van, a férje most indul dolgozni. A férfi az ajtóban még megcirógatja a fülét, és úgy néz rá, mint Misike, a szomszéd fiú, akinek tegnap ellopták az egyetlen matchboxát. Külső megfigyelőnek furcsa lehet, hogy a nagyméretű, világos nappaliban a piros fotelek, fehér falak és a futurista kanapé között lebeg egy serénykedő porrongy, felette pedig egy fül. Ma reggelre mindössze egy fül maradt belőle, ami egyre sebesebben törölgeti a könyveket: érzi, egyre fogy, hamarosan kikopik innen.

Eleinte senki sem értette, mi történt. Kicsit lefogyott, ami jól állt neki, még az anyósa is megdicsérte. Megfordultak utána az utcán a férfiak. Ilyen nem történt vele szülés óta. Aztán egy nap – amikor épp egy olyan jelenetet próbált a színházban, amit utált – eltűnt a jobb melle. A technikus vette észre, amikor ráirányította a fényt. Ő pedig hiába tapogatta, a melle helyén nem volt semmi. Lyuk sem, mintha a sejtjei feloldódtak volna azon a helyen, ahol a kerek, feszes cici volt. Másnap a férje arra ébredt, hogy a feleségének eltűnt a jobb lába. Hiába próbálta simogatni, ahogy szokta ébredés után, nem volt ott semmi. Két nappal később Sárika néni, a nagynénje vette észre kávézás közben, hogy már

a teljes felsőtesteste hiányzik. A feje és a bal lába között lebegtek a karjai. Jár-tak orvosnál, javasasszonynál, csontkovácsnál, időutazónál, mindentudó mű-körmösnél, táltosnál, nyomozónál, de hiába, mindenki értetlenül állt az eset előtt. Ő pedig napról napra kevésbé volt látható, és már senki sem lepődött meg az utcán, amikor csak egy jobb kar és egy fej köszönt vissza helyette.

A kollégái biztosra vették, mindez azért történt, mert sohasem akart a földön járni. Felterjesztették különböző rangos szakmai díjakra, hátha általuk újra látható lesz. Még volt lába, amikor egyenként átvette őket. A húga szerint az ősök szölongatják a nővérét, átszívták az energiáit egy másik dimenzióba, ő pedig az időkapuban áll. Testvére azt is kijárta, hogy az egyetem falára tegyék ki híres nővére emléktábláját is, József Attila és Radnóti Miklós mellé. Koszorú is került alá, meg évszám. Még létező, agyonrúzsoszott fejével vidáman szelfiztek a hallgatók. Újságok cikkeztek róla, DNS-mintát vettek utolsó hajszálaiból, kutatók dolgoztak éjjel-nappal, hátha kiderül, mi okozza a sejtek végleges eltűnését. Bögrékre, naptárakra nyomták felszívódásának fázisait, aranyköpéseiből könyvet adtak ki. Bankszámlája szépen gyarapodott, férjének a bevétel töredékéből sikerült még a rosszmájúak száját is betapasztani. Húsvét napján, amikor már csak egy szabályos mélykék szemgolyó és egy finom, vékony fülecske volt, Pityu atya megkérte, hogy legyen a Szűzanya könyvező szeme. Aznap őszintén kisírta magát, a hívek legnagyobb örömére.

Visszakerül az utolsó leporolt könyv is a helyére. A töpörödött fül most szívódik fel sejtenként a levegőben. Magyarázat nincs.

3.4

Rézi, a szomszédasszony egy idő után nem bírta hallgatni a sosemlátott, sosemhallott nagyapám holdkóros motyogását, és egy éjszaka, amikor balzsamos illatot árasztottak a virágzó cseresznyefák, átkopogott. Nagyapám hüppögve nyitott ajtót, és hagyta, hogy Rézi tegyen vele, amit akar. A szomszédasszony először megfürdette, legalábbis a spicces kamaszok szerint, akik hazafelé benéztek nagyapám ablakán, aki nagyanyám halála után függönyt többet be nem húzott, ajtót többet be nem zárt. Szerette, ha a szellő átjárja a házat, mintha a bánatot kifújhatta volna onnan. A kamaszok szerint a szomszédasszony anyaszült meztelenre vetkőztette a sosemlátott, sosemhallott nagyapámat, beállította a kopott, alumínium mosóteknőbe, és egy fehér kendővel elkezdte csutakolni. A fürdés ráfért már az öregre, mert a gyász elvette mindentől a kedvét, olyan szaga volt, mint az ecetesedő uborkának, napról napra bűdösebb lett. Ugyanazt a ruhát hordta, hiába készítette ki anyám reggel a tiszta inget, nadrágot és alsóneműt a faragott bútorokkal telezsúfolt nappaliba, a sosemlátott, sosemhallott nagyapám hozzá sem nyúlt. Ezt a megecetesedett testet szappanozta, mosta a szomszédasszony a konyha közepén, a falvédőszövegek és a falra akasztott tányérok között. Nagyapám pedig hagyta, mint egy bábu, olyan volt Rézi kezei alatt. Kinevették a kamaszok, egymást heccelve utánózták Rézit, ahogy csutakolja nagyapámat, egyikük játszotta az ecetes uborkát, összegörnyedt és dülöngélt, míg a másik, aki a szomszédasszonyt parodizálta, addig hagyta dőlni a bűdös uborkát, amíg az majdnem pófára esett, aztán visszarántotta egyenesbe, lökött rajta újra meg újra, míg végül tényleg arcra esett az aszfalton a nagyapámat játszó kamasz. A harmadik, aki nézte, felröhögött, de rögtön abbahagyta, amikor látta, hogy az ecetes bűdösödő uborkának betört az orra. Az udvartér végébe osontak a kúthoz, lemosni a vért.

Azt már nem láthatták, hogy a szomszédasszony keze egy idő után abbahagyta a dörzsölést, csutakolást, már csak csurgatta a langyos vizet nagy-

apám fáradt, megviselt testére, és a víz csorgása először csiklandozta, majd simogatta a sosemlátott, sosemhallott nagyapámat, aki lassan leereszkedett a mosóteknőben, beleült, és átengedte Rézinek a testét, úgy tekintett rá, mintha nem is a sajátja lenne, de a szomszédasszony által birtokolható hús, szövet és csont. Hagyta, hogy feltámadjon benne a vágy az öl iránt, aminek megfejtethetlen titkát elvitte nagyanyám a sírba. Nagyapám nagyanyámmal együtt a vágyat is eltemette, legalábbis ezt hihette eddig. Így vélte anyám, de nem akart erre gondolni, nem akarta elképzelni, hogyan vette be a sosemlátott, sosemhallott nagyapám testét a szomszédasszony. Versenyen volt, tudta ezt Rézi is, amikor bekopogott nagyapámhoz. Nagyapám végre éhes lett, megkívánta a szomszédasszony húsát. Merevedése kibukott a habok közül, és a szomszédasszony jótékonyan ráereszkedett.

Hullámozott és fröcskölt a víz, nagyapám, a sosemlátott, sosemhallott, behunyta a szemét, és átadta magát ennek a puha lebegésnek, átadta magát az ismeretlen ölmelegnek, arca kipirult. A gyorsuló légzéssel úgy nyílt szét a világ, ahogy a szomszédasszony öle, és e mögött a világ mögött nagyapám előtt láthatóvá vált egy másik. Olyan világ volt az, amiről a szürkeség lepattogott, mint a régi festék az ablakkeretről. Olyan volt, olyan rózsaszín és bíbor, mint az Ölek Öle, puha és meleg fényekkel, és tavaszi frissesség áradt szerteszét, mintha onnan eredne minden, mintha abban a világban a vízesések és fiatal fák, cserjék és pompás, ismeretlen virágok közül fakadna az élet, de nem az az élet, amit nagyapám, a sosemlátott, sosemhallott, élt, hanem egy másik élet, a valódi. Legalábbis nagyapám, a sosemlátott, sosemhallott, így mesélte anyámnak később, aki egy kukkot sem értett az egészből. Nagyapám aznap este egyre húzta a coitust, lassított a szomszédasszony gyorsuló csípőjén, mintha pompás paripát nyugtatna, mert nem akart, nem tudott szabadulni abból a világból, ami befogadta, jó hazája lett, miközben a szívritmusa sűrű szinusz- és koszinuszgörbéket írt le. Nem értette, mit keres még ebben a szürke udvartérben, ahol a szenvedés és a mindennapos rettegés adja a ritmust, nem úgy, mint abban az újban. Ott béke volt és szeretet, mintha az utóbbi érinthető lett volna, felfoghatatlannak tűnő állapot, de annál gyorsabban megszokható, és nagyapám, ha visszaemlékezett azokra a percekre, miközben majd kiugrott a szíve, azon kapta magát, hogy nagyanyámat kereste, abban a fenséges tájban, ahol az emberek, mint egy képernyőn, feltűntek, sétáltak, énekeltek, táncoltak, beszélgettek a bíbor fényben, ráköszöntek vagy rámosolyodtak nagyapámra, és eltűntek. Hirtelen lett vége, nagyapám teste nem volt elég türelmes, vagy Rézi volt nagyon türelmetlen, de vége lett, sziszegő hangok között szórta magjait nagyapám, és bezárult a másik világ, kifakult a mosóteknő, és nagyapám akkor nézett rá a szomszédasszonyra, amikor az felállt, megrázta szép, hosszú, vörös haját. Nagyapám Rézi árnyékát nézte a falvédőn, és eszébe jutott a nap, amikor beköltöztette nagyanyámat ebbe a házba, eszébe jutott a sosemlátott, sosemhallott nagyanyám gyanúja.

A szomszédasszony birtokolja az Ölek Ölét, emelte fel a sosemlátott, sosemhallott nagyapám a szemét. Most értette meg, hogy mindvégig ott volt a szeme előtt a többismeretlenes egyenlet megoldása, az öl, ami átviszi a túlsó partra. Azzal leborult az Ölek Öle előtt, és úgy imádkozott, hogy a legbuzgóbb hívők is megirigyelték volna a templomban. Rézi egyáltalán nem lepődött meg, nagyapám legnagyobb unokája így képzelte legalábbis, hanem élvezte a dicsőítő hódolást. Arca kifényesedett, tekintetében gammahullámok vibráltak.

Nagyanyám pedig mosolyogva forgatta az idő kerekét, egy mozdulattal visszaporgette a nappaliba, a faragott bútorok közé, éppen ahhoz a mondat-hoz, amikor azt mondta a sosemlátott, sosemhallott nagyapámnak, hogy ha kell, áthívja a szomszédasszonyt, biztosan nem tagadná meg az ölét tőle. Nagyapám bólintott.

SÜMEGI GYÖRGY

Csontváry-jegyzetek

A *Csontváry 170* alkalmából a Szépművészeti Múzeumban megrendezett kiállítás fölvehet az életmű egyes műcsoportjaira és recepciójára vonatkozó kevésbé ismert adatokat, összefüggéseket.

CSONTVÁRY-KÉPEK KECSKEMÉTEN

A festő műveit, életművét akár behatóbban ismerők is elbizonytalanodhatnak ezzel a kérdéssel szembesülve. Hogyan kerültek oda képei? Kecskemét nem szerepelt Csontváry élethelyszínei között, képeinek egy része – sajátos körülmények között – mégis oda került, majd egyedi, különös módokon azután el is szivárgott onnét. Még azt is hozzáfűzhetem, hogy az alkotó mit sem tudhatott erről (hiszen halála utáni történet ez, s művészete utóéletébe, egyes művei sorsába enged bepillantani), akkor meglepően különösnek is tekinthető a históriájuk.

Csontváry ezen műcsoportjának históriája tulajdonképpen az Osztrák–Magyar Monarchia fölbomlásával, a háború befejezésével, Trianon következményeként a Felvidék Csehszlovákiához csatlósásával kezdődött. Ugyanis a gácsi patikát Csontvárytól bérlő¹ Székely Sándor gyógyszerész nem akart Magyarország frissen meghúzott határain kívül maradni – megpályázta és elnyerte a kecskeméti városi gyógyszerterázt (Csongrádi u. 1.). Németh Lajos művészettörténész, Csontváry monográfusa ezt a folyamatot így mutatja be: „Több képe maradt Csontvárynak a gácsi patika padlásán is. Jobbára ifjúkori műve vagy pedig olyanok, amelyeket nem érzett megoldottnak. Pedig főművek is voltak közöttük, mint az *Őnarckép* vagy a *Tengerparti sétalovaglás* stb. E képek túlnyomó részét az utolsó gácsi bérlő 1919 után Kecskemétre vitte, ahol a képeket elajándékozta, elcserélte a telepen [a művésztelepen] dolgozó festőkkel. Több képét szétvágták, valószínűleg más képet festettek rá. Több azonban műkereskedők kezébe és magángyűjtőkhöz vagy múzeumba, néhány kép Gácson a padlásról parasztok kezébe került.”²

A Gácsról Kecskemétre jutott festmények nagyjából két csatornán, két lehetséges úton cseréltek gazdát, illetve kerültek el Székelyéktől. Legelőször a Kecskeméti Művésztelepen dolgozó festők, majd vásárlók (Ernst Lajos, Gerlóczy Gedeon, dr. Petró Sándor) révén.

A művésztelepen történekről Mágócsy Eta festőművész terjedelmes önéletrajza tudósít:

„Egyik este Jóska [Csillag József] bent járt a városban, [...] a Székely patikusnál kifizetni az adósságot, amit keretcsinálásra kapott tőle. Igen szép gesztus volt Székelytől, hogy pár művésznek [...] adott kölcsönt.

Székely egyszer azt mondta a Jóskának:

– Menj fel egyszer a padlásra, ott van ennek a bolond patikus elődnek vagy 20 darab vászonra festett olajképe. Otthagytá, mikor átadta nekem a patikát. [...] Ott vannak a kémény mellé támasztva, elég tűzveszélyes. Nézd meg, hátha a vásznat el tudod használni, fessél rá. Ne kerülgessem már.

– Gondoltam, ha hibásak is, de vásznak. Festővászon, blindre húzva, elfogadtam. Mondtam Sándornak, majd adok érte tőlem egy képet, és ezeket újraalapozom, és festek rá. Még örült is neki. Én lassan pár darabot összekötve elhoztam. De olyan szakadozottak, piszkosak voltak, hogy csak maradt ott az egyik műterem sarkában, ahol Benyovszkyval együtt laktam. Benyó is nézegette, de neki sem kellett. Már én is sajnáltam, hogy elhoztam, amikor egy előbbeni modell-lány, a Marietta mesélte, hogy Pesten Kukán³ festőművésznél állt modellet, amikor jött egy férfi, és a megfestett, blindre húzott képek között turkálva kivett egy méteres képet. Leállította, nézegette. Kukán elnevette magát:

– Ezt az a bolond Csontváry hagyta itt, és nincs szívem kidobni. [...] Az a férfi kifizette a Csontváry-képet, és úgy piszkosan, porosan, ahogy volt, azonnal el is vitte.”

Csillag József pár hét múlva Mariettától megkapta a Kukán Gézától Csontváry-képet vásárló pesti férfi címét, és

„egyszer, amikor nem volt pénzem, összekötöttem két megropogtatott Csontváry képet, és felvittem Pestre a megkapott címre. [...]

Becsöngettem. [...]

– Mennyiért akarja eladni?

Én sokat mondtam. [...] Mondjuk félévi tanári fizetést.

Az orvos felnevetett: Hm! Szó sem lehet róla! Ennyi pénzért Benczúrt kapok.”

Végül is Csillag József „egy nevetségesen kis összegért” odaadta a két képet, s azután „mégis, ha nagyon kellett a pénz, kettésével felhordogattam az orvoshoz a Csontváry-képeket”.⁴

Mágócsy Eta festőművész „1923 szeptember hótól 1925 február hó 20-ig (többszöri megszakítással) volt a Kecskeméti Művésztelep növendéke”,⁵ s ez időt került közel Csillag József festőművészhez,⁶ akivel házasságot kötött. Az idősebb korában megírt visszaemlékezéseiben⁷ a művésztelepi munkáról, a kollégákról és a legfontosabb eseményekről Csillag József centrumba állításával számol be. Az 1921–25 közötti években történhetett a Mágócsy Eta által megjelenített Csillag-féle Csontváry-képarusítás – Székely Sándor padlásáról. S emögött – ha elfogadjuk Mágócsyt hiteles szemtanúnak – az a csüggesztő fölismerés is meghúzódik, hogy Székely Sándor ugyan átmentette Gácsról az alkotó által otthagyt festményeket (valószínűleg egy részüket), ám nem becsülte sokra, mert vászonnak, újabb festmények alapanyagának tekintette csupán azokat. Amitől Gerlóczy a Csontváry-műteremben maradt hagyatékot megmentette, hogy a vásznakat művészettől idegen célra fölhasználhassák, azt Székely Sándor⁸ megengedte, sőt pártolta, segítette. S egy még szomorúbb összefüggés: a konzervatív fölfogású főiskolai tanár, a volt első Munkácsy-ösztöndíjas (1882) festőművész, Révész Imre és tanítványai lenézték,⁹ semmibe vették Csontváry Kecskemétre került műveit: csak alapanyagnak vagy eladható, pénzkeresethez juttatónak tekintették. Jellemző, hogy Pestről a Kecskeméti Művésztelepre lejáráó modell, Marietta hívta föl a figyelmüket Csontváry értékére.

Székelytől az 1930-as Csontváry-tárlatra,¹⁰ majd az 1936-os *Csontváry Tivadar újonnan fölmerült képeinek kiállítására* kerültek művek. A kiállítást rendező Lehel Ferenc a katalógus bevezetőjében megállapítja, hogy „különösen az újon talált képek mind kicsik vagy legalábbis nagy képek töredékei. Igen, négy darabból kétségkívül meg lehet állapítani, hogy nem egyszerűen körülnyírt képek, hanem nagy festmények nyolcad-, illetőleg tizenhatod részei, miket valamilyen vidéki festőnövendék át akart festeni (esetleg a többi részeket át is festette). Íme nem pusztá anekdota az, hogy Csontváry alkotásait a földarabolás veszélye fenyegette, legalább kettőn ez a sors beteljesedett.”¹¹

A Csontváry-életmű javának megmentő-megőrizője, Gerlóczy Gedeon így idézte föl özv. Székely Sándornénál 1961-ben, Kecskeméten tett látogatását:

„Az özvegy még kitűnően emlékezett a gácsi időkre, Csontváry látogatásaira. [...] Kecskeméten a Művésztelep fiatal növendékei látogatták házukat, és panaszkodtak, hogy semmiképpen sem tudnak rendes festővásznat szerezni. A jószívű Székely család így odaadogatta azokat az útban lévő Csontváry-képeket, amelyeket festményeikhez felhasználtak. A nagyméretű *Paszió-jelenet* vásznát feldarabolták, és ezekből a véletlen csak egyes kis részleteket mentett meg. Székelyné szobájában Csontvárytól egyedül a keresztre feszített Jézus kisméretű fragmense volt berámázva. Csak egyes kisebb tátrai tájképeit és az *Őnarcképet* tartották meg emlékül. Az *Őnarcképet* Ernst Lajos 500 koronáért vásárolta meg.”¹²

Az 1930-as Ernst-, az 1936-os Frankel- és a későbbi kiállítások katalógusaiból pontosan megállapítható, hogy a Kecskeméti Művésztelep szemfüles művésznövendékei a gácsi padlásról előkerült mely képeket értékesítették későbbi időkben. A *Tengerparti sétalovaglást* magam is 1921-ben tőlük vásároltam.”¹³

Németh Lajos is a kecskeméti közbejöttére utal, mert szerinte Székelytől „a legtöbb [kép] – a kecskeméti festők közvetítésével – a Bedő és a Neményi Bertalan gyűjteménybe került, az utóbbi gyűjteményből később más gyűjtőkhöz. A Székely család tulajdonában maradt egy kis táj és a *Pas-sió-töredék* Corpusának részlete, ezek később a Petró-gyűjteménybe kerültek.”¹⁴ Dr. Petró Sándor gyűjteményébe ugyancsak Kecskemétről kerültek művek, és ugyancsak tőle „vándorolt két remekmű, a *Marokkói tanító* és az *Athéni sétalovaglás* – előbb Bató József festőhöz, majd tőle 1922-ben – a Gerlőczy-gyűjteménybe”.¹⁵

Fölmerülhet az a kérdés is, hogy Csontváry járt-e, járhatott-e Kecskeméten. Talán a szegedi árvízhez utazásakor érinthette a várost. Ám idős nőrokonai még haláluk előtt is élénken emlékeztek arra, hogy Csontváry egyszer meglátogatta Izsákon élő testvérét, a szőlőművelő és a perenoszpóra ellen eredményesen védekező, méltánylandó munkásságú Kosztka Lászlót.¹⁶ Az akkori századforduló közlekedési adottságai valószínűsíthetők, hogy a közeli Izsákra Kecskeméten keresztül vihetett Csontváry útja.

A kecskeméti Csontváry-festmények – Mágócsy Eta szerint húsz lehetett – azonosítása a vásznak másodlagos fölhasználása, egyes művek szétdarabolása és a Csillag József által Budapesten „értékesítettek” lappangása (esetleg a második világháború idején történt megsemmisülése) miatt nem lehetséges. Ráadásul a festmények provenienciáját is föltűntető összefoglaló sem segít pontosítani a Székely által Gácsról Kecskemétre vitt képek számát, hiába adja meg a művek tulajdonlásának az útját: „Tul. Székely Sándor, Gács, Kecskemét”. Összesen 23 műnél tünteti föl a Székely Sándor–Gács–Kecskemét származást,¹⁷ ám a *Keleti pályaudvar éjjel* kompozíciót is közéjük sorolja, noha ez a mű bizonyosan szerepelt Csontváry 1908-as Iparcsarnok-beli tárlatán és a régi József Műegyetemen rendezett (1910) kiállításán.¹⁸ Ez azt jelenti, hogy nem kerülhetett Székelyhez, mivel Csontváry nem hagyta Gácson. Ezért is alakult ki bizonytalanság abban, hogy pontosan mely művek juthattak a Gács–Kecskemét stációkon át más tulajdonokba. Hiszen ez a Csillag József által Budapesten értékesítettek és a másodlagos fölhasználásuk (ráfestések) ismerete nélkül sem lehetséges. Az 1970-es évek közepén magam is láttam egy nagyméretű, vadászt lovon megjelenítő Benyovszky István-festményt Kecskeméten, s lehetséges, hogy a lovasalakkal talán Csontváry-festményt fedett el Benyovszky, aki látta, ismerte a Művésztelepre Csillag által Székelytől kihordott képeket.

CSONTVÁRY-KÉPEK KECSKEMÉTI KIÁLLÍTÁSOKON

Csontváry Kecskemétre került munkáinak megrázóan szomorú története ellenére képei két alkalommal mégis szerepeltek ottani tárlatokon. Először 1948 őszén került a város közönsége elé két festménye – Székely Sándor tulajdonából.

A nagy háborús veszteséget szenvedett kecskeméti Városi Múzeumról Bálint Alajos¹⁹ múzeumigazgató írta: „Elpusztult épületünk, és tüzek martaléka lett múzeumi anyagunknak csaknem minden darabja.” Az 1848-as forradalom és szabadságharc centenáriuma, ráadásul a második világháború utáni első kiállításukra saját anyagból ezért nem rendezhettek kiállítást, hanem csupán a „kiállítás időtartamára átengedett műkincsekből”, magántulajdonokból kölcsönkértekből: „Egy híján száz lakást kerestünk fel, és válogattuk azok értékeit.” Székely Sándoréknál is megfordultak, és kiválasztották, majd kiállították Csontváry Kosztka Tivadar *Consummatus est* és *Hegyvidéki táj* című²⁰ olajfestményét.²¹ Talán ezen a ponton, ezzel a bemutatással fordulhatott pozitívba a Székely család Csontváry-értékelése is, ha már a múzeumigazgató a műkincsek közé válogatta és kiállította azokat. Székelyék leánya, Kabar Zoltánné 1979. február 19-én írta nekem: „a kérdéses két Csontváry-képet [...] évekkal ezelőtt eladtuk dr. Petró Sándor belgyógyásznak”.

Második alkalommal a Kecskeméten megjelenő Forrás folyóirat egy évtizednyi képzőművészeti publikációiból eredeti műveket föl sorakoztató *Forrás Galéria 1969–1979*²² kiállításra²³ a Herman Ottó Múzeum Petró-gyűjteményéből kerültek Kecskemétre: Az *öreg halász*, a *Mandulavirágzás* és a *Keleti pályaudvar éjjel*.²⁴ E kiállítást a napközis csoportjával meglátogatta Rajz Istvánné tanítónő (Kodály Zoltán Ének-Zenei Általános Iskola), s az egyik következő foglalkozáson azt a feladatot adta a csoportnak, hogy a kiállításban megismert művekből rajzolják le azt, ami a számukra legfontosabb volt, a legemlékeze-

tesebbet. A legtöbb gyermekrajz-parafrázis Csontváry *Öreg halászá*ról (aztán Nagy István *Hartai tóparton-járól* és Orosz János *Nagy László-arkképéről*) készült. Ugyanezen a kiállításon az általános iskolák felső tagozatosainak és középiskolásoknak kiírt műelemzési pályázaton a beérkezett írásos elemzésekből (összesen 46) is a Csontváry-művekről készült a legtöbb (33).

CSONTVÁRY-EMLEKTÁBLA ÉS -SZOBOR (KISSZEBEN, IGLÓ)

Csontváry utóéletéhez, emléke éltetéséhez szervesen hozzátartoznak a különféle műfajokban (film, irodalom, képzőművészet) a tiszteletére megfogalmazott művek. A 2000-es évektől több, élethelyszíneit vagy művei fogantatását megjelölő domborművet helyeztek el.²⁵ Ezeket felsorolják Csontváry szülővárosának honlapjához²⁶ kapcsolódó, Csontváry munkásságát részletesen ismertető címszó alatt, ám a festő születésének 140. évfordulója évében a kisszebeni szülőházára fölhelyezett emléktáblát nem említik.

Ennek létesítése mögött regisztrálnunk kell azt a történelmi szükségletet, amely a szocializmus politikai szobrainak megingását/eltávolítását jelentette,²⁷ illetve újak létesítésére támasztott sürgető igényt.²⁸ Ez utóbbi csoportnak, kontingensnek fontos része a határon kívüli, magyar nemzeti területekre, városokba az onnét jelzett igények szerint megfogalmazott szobrok, emléktáblák létesítése. Sorkezdő Ferenczy Béni *Petőfi*jének 1990-es ungvári fölállítása,²⁹ amelyet azután több hasonló követett.³⁰

A Csontváry-szülőház emléktáblával való megjelölésének igényét a Pozsonyi Magyar Kulturális Központ vetette föl, s egyúttal alkotót is javasoltak: Nagy János (1935–2021) Felvidéken dolgozó szobrászművészt, aki már 1965-ben mintázott Csontváry-plakettet *Nagyobb lesz a Raffaelnél* címmel, amelyen ezen körirat az *Önarckép* fordított portréját a nagy formák (szem, szakáll, homlok) tömör összefogottságában, komor-elszánt arckifejezéssel jeleníti meg. Kerékyártó István szerint a plakett Csontváry „már-már pszichotikus önmagába fordulását, eltökéltségét és a pszichózison is győzedelmeskedő alkotóerejét” példázza.³¹ Nagy János az 1965-ös plakettje mellé megmintázta Csontváry festői elhivatásakor kezében érzett cédrusmagot is. Ám az 1993-as, a kisszebeni szülőház portrédomborművén Csontváryt – vallja Nagy János – „úgy ábrázolom, ahogy az utolsó képei- nek, rajzainak egyikén, mint Árpád vezér, a honfoglaló vonul be az országba”.³² Az arcának inspirációs forrása ugyancsak az *Önarckép*, oldalfordítva: elszánt, kemény tekintetű, expresszív mintázott bajusz- és szakállviselőt, a hivatásában tántoríthatatlan hittel, már-már megszállottan egzisztáló alkotót mutat. Nagy János többek között erről a munkájáról is vallja, hogy „ne a formáról, hanem a lelkéről ismerjék föl az alkotót”,³³ ez esetben az ábrázoltra ugyanúgy gondolhatunk, mint az őt megjelenítő szobrászra. A portrédomborműves bronz emléktábla és a kétnyelvű bronz táblafőlirat³⁴ Nagy János sikeres műveként kerülhetett Csontváry szülőházának homlokfalára.

A Pozsonyi Magyar Kulturális Központ a kisszebeni városi művelődési házzal és a Csemadok Kassai Területi Választmányával közösen létesített domborművet Csontváry születésének 140. évfordulója évében, 1993. szeptember elején Fekete György belsőépítész, a Művelődési és Köznevelési Minisztérium helyettes államtitkára avatta föl.³⁵ A Csontváryt idéző megemlékezések sorában Pap Gábor művészettörténész előadást tartott Pozsonyban, Losoncon és Kiszzebenben. Kiszzeben „város szlovák polgármestere a környék iskolái részére *Hommage à Csontváry* címmel rajzversenyt hirdetett, melynek az volt a lényege, hogy a Csontváry-művek miként ihlették meg a gyerekeket. Rengeteg rajz érkezett, melyből közös kiállítást rendeztek a szlovák művelődési házban.”³⁶ Koncsol Lászlónak a műről vallott kívánsága talán megtehető valós tartalommal: „Egyszer még Csontváry Kosztka Tivadar kisszebeni emléktáblája is közös magyar–szlovák kultuszhelyként fog szolgálni.”³⁷

A Csontváryt megrögzítő képzőművészeti alkotások sorából kiemelkedő Kerényi Jenő *Csontváry-szobrát* (1961), amely az alkotó jelképes sírjára került (Fiumei úti sírkert), és egy másolati példányát a pécsi Csontváry Múzeum előtt állították föl (1979).³⁸ Akkoriban merült fel az ötlet – ugyancsak a Pozsonyi Magyar Kulturális Központ részéről –, hogy Iglón állítsunk emléket Csontvárynak, ahol patikusként dolgozott, 27 évesen, 1880-ban ott érte őt a festészethez irányító elhívás, ott határozta el, hogy festő lesz. Ezen az életútját meghatározó, fontos helyszínen szeretnünk volna szobrot emelni a tiszteletére. Az előkészítés során több tárgyalási fordulóban sikerült a szlovák partnerekkel tisztázni a szobor fogadásának mindkét fél számára megfelelő körül-

ményeit. A művek kiválasztásánál a kisszebeni domborművet alkotó Nagy János és Kő Pál szobrászművész tervei jöhettek szóba. Nagy János ülő figurát tervezett, Kő Pál pedig – a kecskeméti földarabolástól megmenekült – a *Tengerparti sétalovaglás* inspirációjára lovasként, lovon ülőként akarta megjeleníteni a festőt.³⁹ A megbízó/finanszírozó Művelődési és Köznevelési Minisztérium Képzőművészeti Főosztálya harmadik megoldást választott. Kerényi Jenő elismerten sikeres egészalakos Csontváry-szobrának fejét, pontosabban egy annak alapján másolt és öntött büsztöt, mellszobrot készíttetett a teljes alakból.⁴⁰ Csontváry *Önarcképén* a gácsi patika enteriőrjében jelenítette meg önmagát, s Kerényi szobrának e mű a legfontosabb ihletője. Ennek szellemében fogalmazott arckifejezése „törékeny és esendő”, a „benne rejlő vizionárius ambíciót”⁴¹ is képes megjeleníteni. A szobor így közvetlenül utal a gácsi patikára és a festő ott történt elhívására. Ez a szellemi, művészettörténeti beágyazottság teszi indokolttá, hogy Kerényi Jenő *Csontváryja* jelölje a festő ottani életszakaszát.

A szobor elhelyezésére a helyiek a Szepességi Művészeti Galéria (Galéria Umelcov Spisa, Zimná u. 46.) udvarát ajánlották. Az építészeti rész (posztamens, fölírtos táblák elhelyezése) kivitelezését az Iglói Városi Hivatal Építészeti Osztálya végezte, a szobor elkészíttetését a Művelődési és Köznevelési Minisztérium vállalta. 1994. március 29-én a szobrot⁴² fölavatták: Ing. Rastislav Jacák primátor és Fekete György belsőépítész, országgyűlési képviselő. A posztamensre helyezett mellszobor előtt kétnyelvű bronztábla: „Ebben a városban élt és alkotott 1874–1884 között Csontváry Kosztka Tivadar festőművész.”⁴³

A Kecskeméti Művésztelep vezető mesterének, Révész Imrének és tanítványainak értékviszása az ebből következő hasznoszerzési hajlandósága, mohósága (eladni, földarabolni, alapanyagként fölhasználni) nehezen megemészthető fejezete egy csoport Csontváry-mű – köztük bizonyosan két főmű, az *Önarckép* és a *Tengerparti sétalovaglás*⁴⁴ – utóéletének. A véletlen és a vakszerencse következtében a pusztításból megmenekült festmények magán-, majd múzeumi gyűjteményekbe kerültek. Ezekkel és a többi, hazai köz- és magánkollektívákban őrzött⁴⁵ Csontváry-képekkel a Szépművészeti Múzeum kiállítása (egy festmény szerepelt azon magántulajdonból) teljesebb és egészségesebb Csontváry-életművet mutathatott volna be.

JEGYZETEK

¹ A gácsi patika 1912-es bérletének a szerződését közli: NÉMETH Lajos, *Csontváry Kosztka Tivadar*, Budapest, 1964, 142., 173–174.

² Uo., 175.

³ Kukán Géza (1890–1936) festő, Budapesten a Benczúr-iskolában, a Képzőművészeti Főiskolán Balló Edénél és Ferenczy Károlynál tanult, továbbá Münchenben, Nagybányán és Párizsban.

⁴ Mágócsy Eta, *És mégis szép volt Kecskemét*, kézirat, 144–147. Kecskeméti Képtár Művészettörténeti Adattára, 367–85.

⁵ Révész Imre, *Igazolvány Mágócsy Etelkának*, 1925. február 20. Gépirat autográf aláírással (Mgt). Egy ceruzarajzával szerepelt a művésztelep kiállításán: *A Művésztelep kiállítása*, Kecskeméti Közlöny, 1924. november 23., Bozsay Margit, *Magyar asszonyok lexikona*, Dajkovich, Budapest, 1931, 213., *A Kecskeméti Művésztelep második korszaka (1920–1944)*, a kiállítást rendezte és a katalógust szerkesztette ifj. GYERGYÁDESZ László, OSZTÉNYI Éva, Kecskeméti Képtár, 2010. március 19–május 9.

⁶ Csillag József (1894–1977) festő, 1921–25 között Révész Imre-tanítvány a Kecskeméti Művésztelepen. Több kiállításukon szerepelt. HORVÁTH Ödön, *A Művésztelep kiállítása*, Kecskeméti Közlöny, 1922. november 9., *A Művésztelep kiállítása*, Kecskeméti Közlöny, 1924. november 23. Első önálló tárlatát is Kecskeméten rendezte meg. *Csillag József kiállítása*, Kecskeméti Lapok, 1925. április 7.

⁷ Részletet közöl belőle SOMOGYI György, *Adalékok a kecskeméti művésztelep történetéhez* (bevezető Mágócsy Eta emlékezéséhez). Mágócsy Eta, *Mégis szép volt Kecskemét* (részletek), Forrás, 1986/10, 82–88.

⁸ Székely Sándor a művésztelepi fiatalok önzetlen támogatója, néhányukat pénzzavarukban kölcsönökkel segítette. Az 1926-ban alakult Kecskeméti Műpártoló Egyesület pénztárosa volt. A Nemzeti Szalon 388-ik kiállítása. *A Képzőművészek Vidéki Szövetsége első kiállításának katalógusa*, 1928. január hó [Budapest, 1928].

⁹ A Révész-tanítvány Érchegyi Irén szerint „Csontváry Révész bácsinak nem nagyon tetszett. Axaméthysel nagyokat nevettek rajta, hogy Csontváry nem tud rajzolni”. Idézi: SÜMEGI György, *A Kecskeméti Művésztelep (1909–1944)*, Corvina, 2011, 117.

¹⁰ Az 1930-as kiállításon szerepelt a *Sétalovaglás a tengerparton*. Az Ernst Múzeum kiállításai CXIII., *Csontváry-Kosztka műveinek gyűjteményes kiállítása*, Ernst Múzeum, Budapest, 1930. október 27.

¹¹ LEHEL Ferenc, *Csontváry újonnan fölmerült képei = Csontváry Tivadar újonnan fölmerült képeinek kiállítása*, Frankel Szalon, 1936. május 3–23. Budapest, 1936, 6.

¹² A *Sétalovaglás a tengerparton és az Őnarckép* szerepelt az 1936-os kiállításon: 1936. május 3–31., Frankel Szalon, *Csontváry Tivadar újjonon fölmerült képeinek kiállítása*, katalógus, képek jegyzéke: 7., 31. Apró adalék-ként jegyzem ide, hogy a Székelyéknél járatos idősebb kecskemétiak a lakásukban (vagy akár a patikában) kifüggesztett Csontváry-Őnarcképet „ördög szeműnek” emlegették még az 1970-es évek legelején is.

¹³ GERLÓCZY Gedeon, NÉMETH Lajos, *Csontváry-emlékkönyv*, Corvina, Budapest, 1976, 134–135.

¹⁴ NÉMETH Lajos, *A Csontvárynak „tulajdonított” képekről I.*, Jelenkor, 1980/10, 883–889.

¹⁵ A két festmény kalandos történetéhez hozzátartozik, hogy „Bató Berlinben véletlenül a buszon hagyta azokat, ám a kiragasztott felhívások hatására a becsületes megtaláló visszajuttatta a vászontekercset a jogos tulajdonosának”. IBOS Éva, *Víz és tűz. Kosztka tények – Csontváry legendák*, Tiszatáj, 2011. december, 127–132.

¹⁶ KOSZTKA László *Új szőlőművelési album* címen könyvet is megjelentetett Kecskeméten (Sziládi Nyomda, 1912).

¹⁷ ROMVÁRY Ferenc, *Csontváry Kosztka Tivadar 1853–1919*, Alexandra, Pécs, 1999, 33., 37–38., 45., 50., 52–54., 58., 61–62., 65., 75–77., 80–84., 86., 94., 115.

¹⁸ GERLÓCZY, NÉMETH, *i. m.*, 117–118., 121–122.

¹⁹ Bálint Alajos (1902–1983) régész, 1949-től szegedi múzeumigazgató.

²⁰ Azonos a *Magányos ház (Dalmát vidék)* című képpel (olaj, kartonra ragasztott vászon, 40×27 cm, Herman Ottó Múzeum, ltsz.: P. 77. 61.).

²¹ A kiállításon – más műtárgyak mellett – 76 képzőművészeti alkotást mutattak be: néhány szobrot, Székely Bertalan, Mednyánszky László, Aba Novák Vilmos festményeit, a Nemes Marcell-gyűjtemény válogatott darabjait és a Kecskeméti Művésztelep alkotóinak a festményeit. A „Hírös Város” műkincsei. *Bélyeg és fotókiállítás*, katalógus, bev. BÁLINT Alajos, Kecskeméti Városi Múzeum, 1948. szeptember 26–október 3., 28. CSONTVÁRY KOSZTKA Tivadar, *Hegyvidéki táj*, olajfestmény, 29.; *Consummatus est*, olajfestmény.

²² Katona József Múzeum, Kecskemét, 1979. szeptember 2–30.

²³ TORNAI József, *Népi kultúra, képek, irodalom*, Forrás, 1980/2, 96., SÜMEGI György, *Forrás Galéria (1969–1979)*, Művészet, 1980/5, 46.

²⁴ *Az öreg halász és A Keleti pályaudvar éjjel* Németh Lajos Csontváry-oeuvre katalógusa szerint még ismeretlen helyen voltak, a könyv megjelenése után kerülhettek dr. Petróhoz. NÉMETH, *Csontváry... i. m.*, 183–194.

²⁵ Kocsis Előd emléktáblája, 2003, Budapest, XVIII., Kondor Béla sétány 10.; 2007-ben Libanonban avattak emléktáblát a 100 évvel ezelőtt ott festett cédrus-képei emlékére; 2018-ban Szentesen, az egykori Megváltó patika – Csontváry 1883-ban ott dolgozott – falán helyeztek el emléktáblát.

²⁶ hu.wikipedia.org/wiki/Kisszeben

²⁷ „A köztereken ott állnak a bronzba öntött, kőbe faragott tévedések.” P. Szücs Julianna, *Válunk – hát válogasunk! Gondolatok a legújabb kori műtárgyrombolásról*, Népszabadság, 1989. december 23. A köztéri szobrok történelem diktálta változásairól: Emlékművek Magyarországon – országos konferencia a debreceni Déri Múzeumban, 1990. március 29.

²⁸ Közülük a legfontosabb: JOVÁNOVICS György, *Az 1956-os forradalom mártírjainak emlékműve*, 1992, Közttemető, Budapest, 301-es parcella.

²⁹ SÜMEGI György, *Ferenczy Béni Petőfije Ungvárra*, 1990, Magyar Művészet, 2023/4, 16–21.

³⁰ Zömmel a Művelődési és Közköztartási Minisztérium anyagi támogatásával létrejött művekből: Körösenyi Tamás: *Petőfi*, 1991, Beregszász, Ukrajna; Hollósy Simon-mellszobor, 1992, Técső, Ukrajna; Pauer Gyula: *A Magyarországról elhurcolt zsidó áldozatok emlékműve*, Ebensee, Ausztria; Jecza Péter: *Bartók*, Nagyszőlős, Románia; Szinyei Merse Pál-emléktáblák: Szinyeújfalu és Jernye, 1993, Szlovákia; Kő Pál: *Balassi Bálint*, 1994, dombormű, Zólyom, Vár, Szlovákia; Mihajlo Beleny: *Munkácsy Mihály*, 1994, Munkács, Ukrajna. Ez utóbbról lásd *Munkácsy Mihály visszatért szülővárosába*, Kárpáti Igaz Szó, 1994. június 21.

³¹ Némi túlzással leszögezi, hogy „Csontváry Őnarcképe mellett ez a plakett a leghitelesebb arckép Csontváryról”. KERÉKGYÁRTÓ István, *Nagy János*, Lilius Aurum, Dunaszerdahely, 1997, 17., 20. A plakettet közli még *Nagy János*, szerk. TÓTH László, Méry Ratio, 2009, 125.

³² Nagy János azt is hozzáteszi, hogy „Pap Gábortól megtudtam, Csontváry Attila reinkarnációja”. NAGY János, *Memento*, Komarno, KT Könyv- és Lapkiadó Kft., 2011, 98–101. A kötetben Nagy János mindhárom Csontváry-művét közli.

³³ Több munkáját felsorolja (*Bulcsu, Niké, Csontváry, Csodaszarvas, Mártírszobor, Eszterházy, Betlehem, Emese álma, Memento, Árvízi emlékmű*), s az idézethez még hozzáteszi: „Az a munka, amely nem vált ki katarzist, nem műalkotás.” KONCSOL László, *Halemba*, 2009. március = *Nagy János, i. m.*, 23–31.

³⁴ Dombormű, bronz, 102×72 cm, magyar–szlovák kétnyelvű szöveges bronztábla: 42×72 cm és kétoldalas bronz-érem: átmérője 12 cm (ebből 30 db készült). A szöveges bronztáblán: „Ebben a házban született 1853 július 5-én a magyar festészet kiemelkedő személyisége, Csontváry Kosztka Tivadar”, alatta ugyanez szlovák nyelven.

³⁵ Az avatás napján kiállítás mutatta be a Csontváry-életműhöz kapcsolódó dokumentumgyűjteményt, Pap Gábor művészettörténész előadást tartott Csontváry művészetéről, este levetítették Huszárik Zoltán *Csontváry-filmjét*. *Csontváry-emléktábla avatása*, Pest Megyei Hírlap, 1993. szeptember 10.

³⁶ *Vonzáskör. SUNYOVSKY Sylviával beszélget DVORSZKY Hedvig*, Kairosz, Budapest, 2010, 46–47.

³⁷ KONCSOL László, *Nagy János szobrászművész, a felvidéki magyar kultusz helyek teremtője*, Honismeret, 2000/4, 79–81.

³⁸ ROMVÁRY Ferenc, *Pécs köztéri szobrai*, Kronosz, Pécs, 2014, 122. Egy további másolati példánya a szentendrei Kerényi Jenő Emlékmúzeum kertjében volt főlállítva (1978–1990 között volt látogatható).

³⁹ Tervének fényképe a szerző tulajdonában.

⁴⁰ Kerényi Jenő szobrászművész szerzői jogainak az örököse, özv. Kerényi Jenőné, Kerényi Erzsébet szívesen hozzájárult ehhez a megoldáshoz.

⁴¹ CSUHAJ István, *Szobor és képe*, Jelenkor, 2018/10, 1140–1142.

⁴² „A szobor a látogatóktól kissé elrejtve”, a Galéria kerti részében található. korkep.sk/cikkek/utibeszamolo/2019/06/28/csontvary-nyomaban-jartunk-a-felvideken-i

⁴³ Mindez szlovák nyelven is, továbbá: „Sochár: Kerényi Jenő”. E tábla alatt egy kisebb, rajta: „A Magyar Köztársaság Művelődési és Köznevelési Minisztériumának ajándéka 1994”.

⁴⁴ Az 1958-as brüsszeli világi kiállításon „az első terem első képe kedves ismerős: Csontváry *Tengerparti sétalovaglás* c. főnő kompozíciója”. OELMACHER Anna, *A brüsszeli figyelemztetés. 50 év modern művészete*, Múterem, 1958/12, 26–31. Gerlóczy Gedeon megállapítja, hogy Csontváry „a kiállítás egyik legnagyobb sikerét aratta. Pedig a belga pavilonban 364 szobor és festmény volt kiállítva.” GERLÓCZY Gedeon, *Magyar művészek a brüsszeli világi kiállításon*, Magyar Építőművészet, 1959/1–2, 68–77.

⁴⁵ A Herman Ottó Múzeum dr. Petró Sándortól származó Csontváry-festményei ráadásul jelenleg nem szerepelnek kiállításon, raktárban vannak. A kölcsönzésüknek nem lehetett akadálya.

KERÉNYI JENŐ Csontváry-szobra, 1994 (Igló, Szlovákia);
NAGY JÁNOS Csontváry-emléktábla és szlovák–magyar nyelvű fölirata, 1993 (Csontváry Kosztka Tivadar szülőháza, Kisseben, Szlovákia);
PLAKÁT, 1979;
CSONTVÁRY KOSZTKA TIVADAR, *Öreg halász*, 1902 kl., olaj, vászon, 59,5x45 cm (Herman Ottó Múzeum, P.77.66.); *Keresztre feszített Krisztus (Törödé a Passióból)*, 1903, olaj, vászon kartonra ragasztva, 18x37 cm, (Herman Ottó Múzeum, P.77.67.)

MAYER ERZSÉBET

Csak másban moshatod meg arcodat

Gulácsy Lajos életművéről

A földrajztudomány ismeri a tanúhegy fogalmát, amely egy hajdanvolt felszín eredeti magasságát mutatja meg. A tatolcai hegykoszorú önálló hegyeit – köztük a Gulácsot – is ezzel a névvel illetik. Jól lehet Gulácsy Lajos a nevét a tiszaháti Gulács község nevééről kapta, mégis jól illik rá a tanúhegy fogalma. Arról a 20. század eleji társadalmi, kulturális mélyből feldübbögő nagy erejű földmozgásról tanúskodik, melyet Ady tömören így foglalt össze a *Kocsi út az éjszakában* című versében: minden egész eltörött. Arról viszont a költő még nem nyilatkozhatott, hogy a darabokra hullott, önállósult részek milyen viszonyba kerülnek a világgal és önmagukkal. Baudelaire nem véletlenül adja kötetének címéül *A romlás virágai* metaforát, ami ráadásul pontatlanul hangzik magyarul: a *mal* szó ugyanis nem romlást, hanem rosszat jelent, értve ez alatt a sötétség, a diabolikus erők elszabadulásának rettenetét, élvezetét és következményeit. Erről a sötétségről, a bennünk és körülöttünk tátongó mély szakadékokról vall kérlelhetetlen érzékletességgel Dosztojevszkij egész életművében, aki mintegy távolról szemléli Európa félkegyelmű és sötét (utalás az *Idiot* [félkegyelmű] és *A Karamazov* [feketével bemázolt] *testvérek* című regényére) játszmáit. Ha sorra vesszük néhány 20. század eleji magyar festő – Munkácsy, Csontváry, Vajda – életét és életművét, csupa tanúhegyet látunk, akik önmagukban, a többiekől elkülönülve állnak, kiszakadva mindenfajta megtartó közösségből, s ebben az elszigetelt helyzetben próbálnak új életre vergődni, többnyire tragikus kimenetellel.

Gulácsy elsősorban festőként ismert, de nem elhanyagolható irodalmi munkássága sem, amely szintén érzékletesen tanúskodik a századelő állapotról. Irodalmi szövegei nyelvi megformálására ráillik a világismerő Shakespeare-től gyakran idézett szállóige: „Őrült beszéd, de van benne rendszer”, ami Polonius szájából hangzik el Hamlet képes/képtelen beszédét hallva. De a shakespeare-i szöveg további része még inkább eligazító Gulácsyval kapcsolatban: „Csudálatos, hogy gyakran az őrültség eltalálja, mit értelem s józan ész nem bírna oly szerencsésen megoldani.” Komoly figyelmeztetés ez az utódoknak a reneszánsz korából, amikor is az ember önmagát középpontba helyezve eszes lényként próbálja kiis-

merni és elrendezni a világ dolgait. S mint később kiderült: sikertelenül. Az sem véletlen, hogy az európai szellemi középkort lezáró Dante viszonyítási pontként jelenik meg Gulácsynál, hiszen éppen a Danténál még a szeretet által egységbe fogott univerzum elképzelése foszlik majd szét, az ember szellemi felemelkedését, a szeretet erejét hirdető meggyőződés igazsága kérdőjeleződik meg Gulácsy és kortársai számára. Az istentelen világban nem lesz az emberi ész és az oly szent akarat elegendő az emberi élet értelmképzéséhez. Megrendítően vall erről József Attila a *Kész a leltár* című versében, ahol a jól ismert evangélikus ének, a *Tebenned bízunk eleitől fogva* sorát így alakítja át: „Magamban bízam eleitől fogva”. A folytatást ismerjük: a „Külön világot alkotok magam” nagy akaratú költői célmegvalósítás helyett a költő kapcsolatok, feladatok nélkül maradva a semi ágára kerül. Ahogy ez Gulácsyval is megtörtént.

A századforduló szellemi romlása és bomlása mint jelenség mutat néhány Gulácsyra is érvényes jellegzetességet. Ha az élet értelmét veszíti azáltal, hogy nincs a világ egészét átható és átfogó eszme, szellemiség, ha a világ hétköznapijaiban nincs biztos helye a művészeteknek és a művészeknek, ha a társadalmi valóság bénító, továbbá ha valaki nem képes a hagyományos művészeti elvárásokat kiszolgálni, akkor az egyik lehetséges alkotói módszerként a festő egy képzeletvilágot teremt, és alámerül a múlt rejtelseibe. Egy ilyen helyzetben, mint az álomban is, kioldódnak a tér-idő kötöttségei, elmosódnak a határozott kontúrok, megszűnik a tér hagyományos perspektívaérezkelése, s ahol mintegy következményként egymásba hatolnak a dolgok szüntelenül változtatva alakjukat. A festészet kifejezőeszközei a 20. század fordulóján már nem szolgálnak a valóság ábrázolására, hanem önálló életre kelnek. Gulácsynál a világ egymásba csendülő zenei hangokká alakul. Az érzékszervi észleletek a zenében olvadnak eggyé, miközben az őstermészet dallamait idézik áthatolva a múlt rétegein. Mindez azt is jelenti, hogy a szigorú konstrukciók elveszítik érvényüket nemcsak a festészetben, hanem az építészetben is. Gulácsy elutasítja az olyan építészeti komplexumokat, mint például a Szent Péter-bazilika, amelyet stílustalannak tart, mert szerinte a monumentalitás csupán a pompát

szolgálja, a részemelek pedig mesterkéltan illeszkednek egymáshoz. Ebben a kontúr és perspektíva nélküli világban a dolgok nemcsak összemosódnak, hanem kifordulnak önmagukból, és elének tárják a visszájukat. A fény és az árnyék itt már nem választható szét. A szépség mellett feltűnik az ocsmány, az emberi kapcsolatok vonzóak és taszítóak lesznek, sőt, az emberek egymás kiszolgáltatottjává válnak, vagyis a szétváló, önállósult életdarabok ellentétte formálódnak. A dantei felemelő szerelem helyett a démoni csábítás, a másik alantas kihasználása, sőt szadista kiélvezése válik gyakorlattá. Nemcsak az álmokképeken, hanem a valóságban is megkezdődik a jelmezvál. A belső kohézióját veszített ember az alakmások változataiban tetszeleg és élvezkedik. Ebben a maszkabálban, ha rövid időre is, de bármi megengedett, jöllehet a játék végén a résztvevőkön úrrá lesz valami mély melankólia. A képzelet világában vágyteljesítési szándékkal bármi elképzelhető, még a legocsmányabb is, hiszen ezzel is stimulálhatja a játékos az érzékszervi gyönyöreit. A kontúrok elvesztésének szélsőséges módszere az ópium lesz, ahol a vágy és a képzelet mesteri módon együttműködik. Elérkezik az a pillanat, amikor a képzeletvilág lesz a valós tér, mígnem a kettő megkülönböztethetetlené válik. Gulácsy minden művészi megnyilvánulásában önmagára utal, nála minden önreflexióvá válik, de végül az önélvező a rafinált érzékiség csapdájába kerül. A játékos előbb vagy utóbb rajtaveszt saját játékain. Gulácsy 1914-ben megőrül, élete hátralévő tizennyolc évét zárt osztályon tölti.

Gulácsy pályája elején több írásában is jelzi ars poeticájának lényegét: ebben a létállapotban nem lehet követni a *híg velejű akademikusokat, sem a vértelen szobatudósokat*, az avult esztétika szépségelméletét pedig még akkor sem, ha az igazi tehetségeknek, a meg nem alkuvóknak, a hajlíthatatlanoknak megnehezedik ezáltal az élete. Gulácsy ugyanakkor érzékeli az újszerűség paradoxonát is: „Kanonokat faragtak a naturalisták, a szimbolisták és neoimpresszionisták önmaguk megkötésére, hogy dűlőre juttassák ügyüket a haldokló impresszionizmussal szemben.” Gulácsy elhatárolja magát azoktól is, akik kenyérkeresetnek tekintik a művészetet. Különösnek tűnhet, vagy akár önkritikának is, amit a külföldre szaladgáló ifjú festőkről állít: „meggyőződhetünk arról a betegségről, hogy a mai festőcsemeték legvérmesebb törekvései nem lépnek túl azon a fokon, amit legjobb akarat mellett is csak utánogatásnak lehet nevezni”.

Gulácsy festői maszkabálján az arcok, a ruhadarabok, az emberi testek hordoznak sajátos jelentést. Jellegzetes figurája lesz a középkori hagyo-

mánynak megfelelően a bohóc, aki cinikus torz vigyorral arcán, könnyed, fölényes viselkedésével áthághatja a társadalmi, erkölcsi szabályokat, s felszínre hozhatja a titkolt és szégyenletes vágyakat. A kalap nem elsősorban ruhadarabként, hanem inkább szimbólumként szerepel a festményeken. Egyszerre jelképezi az ember társadalmi hovatartozását, anyagi háttérét, de jelzi az aktuális testi-lelki állapotot is. Gyakorta van jelen a képeken a folyondár, ami nem csupán díszítőelem, hanem kapcsolatban állhat azzal az áttűnéssel, metamorfózissal, amit a figura átél. A Gulácsy-vásznakon gyakorta feltűnő virágok is kettős természetűek, egyszerre csábosak és bódítóak, de a gyorsan elillanó élet szimbólumai is. Gulácsy szavaival élve, a halál penészes keze minden virágot letép. Jellegzetes Gulácsy-motívum az emberi testen fel-feltűnő púp, ami a torzság vagy akár a belső tisztátalanság kifejezője. Nem véletlen, hogy Thomas Mann Cipolájának, a varázslónak is púpos a teste.

A Gulácsy-féle maszkabál alkalmas a hagyományos férfi-női szerepek megkérdőjelezésére, valamint az elfogadottnak tartott férfi-nő kapcsolat felülírására. Gulácsy az európai kultúrtörténet szintén valamennyi korszakának jellegzetes szerelmes párját vagy szerelmi állapotát megidézi festményein. A csodálatos kevercs – ahogy Madách definiálta a nő lényegét – változatos mintázatokban áll elénk: az ártatlan liliumtól a kéjvágytól duzzadó elszánt, pusztító erejű asszonyig. Ez a női különlegesség egyszerre izgató, ugyanakkor félelmet keltő. A 20. század fordulóján a nő már nem tartható benn a három „K” (Küche, Kinder, Kirche) kalodájában. Kiszabadulva onnan egyre inkább kiszámíthatatlanná és bebírhatalanná válik. Kiszolgáltatottsága taszítja, kielégületlensége kínozza. Gulácsy képein az ókort a látnoki képességű, a jóstehetségű nők, a sybillák képviselik. Ők a látható és a láthatatlan határait bármikor átlépő teremtmények. Az *Őszövet-ségből* megjelenik a Keresztelő Szent János fejét kérő Salome, aki a Holofernész fejét levágó Judittal együtt az agresszív női szexualitás mintapéldányai lesznek. Ők azoknak a fagocita nőknek a képviselői, akik vérrel és kéjjel, a férfiember felfalásának kiélvezésével akarnak győzni. Kellő motivációjuk ehhez a sértett női hiúság, a kielégítetlen szexuális vágy. Gulácsy hiába ismeri fel ezeket az irtóztató asszonyi képességeket, festői ereje kevés ezek kifejezésére. Az állapot bonyolultságának megragadásához nem rendelkezik kellő kifejezőképességgel. Ellenpéldaként Richard Strauss *Salome* című operájából a kéjvágyó és elégtételt nyert Salome sziszegését ideidézem: „Ah! János, János! Gyönyörű voltál. Teszed elefántcsont-oszlop volt ezüst foglalatban. Kert

volt tele galambokkal és ezüstliliommal. Semmi a világon nem volt oly fehér, mint a tested. Semmi a földön nem volt oly fekete, mint a hajad. Az egész világon nem volt semmi oly vörös, mint a szájad. Hangod tömjénes szelence volt, mikor rád néztem, furcsa zenét hallottam... (*János fejét nézi áthatón*) Ó, miért nem néztél rám, János? De engem, engem, engem soha nem láttál! Ha láttál volna, szeretnél volna. Szomjazom szépségedre. Sem bor, sem gyümölcsök nem csillapíthatják szenvedélyem... Ó! Miért nem néztél rám, János? Ha rám tekintettél volna, szeretnél volna. Tudom, hogy szeretnél volna. S a szerelem titka nagyobb a halálénál. (*Megcsókolja János száját*)" (Mérő Aliz fordítása).

A középkort többen is képviselik Gulácsy vászna: Paolo és Francesca, Trisztán és Izolda. Ez a két szenvedélyes szerelmespár a kor erkölcsi tilalma ellenére éli át a szerelmi szenvedély hatalmát. Gulácsy a tabudöngető érzések pártolója lesz. Nem véletlenül ismert és népszerű a *Paolo és Francesca* című képe, melynek festői megoldásában a kép sikerű, a figurák anyagtalanok. Inkább a lélek lebegéséről, az eggyé válás misztériumáról szól, mintsem egy konkrét tér-időben zajló eseményről.

A nő-férfi kapcsolatok megváltozása érinti a férfiszerepek módosulását is. Felerősödik a varázsló Cipolla és a csábító Don Juan szerepe. Cipolla igazi mutatványos, a maszkabálok közkedvelt figurája, aki kívülállóként, a helyzet élvezőjeként az em-

berek szórakoztatására varázsol, miközben a hipnotizált ember rejtett vágyait meggyalazza. Don Juan viszont csupán ámít, csábít, érzékileg felfűti a kielégülésre vágyó nőt, de sem megtartani, sem tartósan boldoggá tenni nem képes őket. Esetében és követőinél a vágyfokozás céljából újabb és újabb ingerek hajszolására kényszerül, ami értelmezhető akár az impotencia jeleként vagy a beteljesüléstől való rettegésként.

Gulácsy képi világa bizonyítja, hogy hiába a könnyed szórakozás, a felszabadító kacaj, a trágár, gúnyos hangnem, az ember a karnevál után a semmibe zuhan, hiszen az átváltozás csak kívül, a kellékek szintjén zajlik. Hiába a személy megsokszorozódása, hiába az időkeretek szétfeszítése, a személy belső átalakulása elmarad. Nem segít ebben a modern kábítószeres tudatmódosítása sem, ahol a tudatszint módosításával az érzékszervi gyönyörök együttese vonja ki a realitásból az élvezőt. Ebben az állapotban, a narcisztikus hajlamok felerősödésével az ember önmagára ismer ugyan, de nem képes megismerni önmagát. Ahogy József Attila figyelmeztetett: „Hiába füröszöd önmagadban, / Csak másban moshatod meg arcodat.”

Shakespeare *A vihar* című színművében Prospero, miután megbékélt ellenségeivel, a feleslegesé vált könyveit a tengerbe vetette, varázspalcáját pedig eltörte. Csak sajnálhatjuk, hogy Gulácsynak ez nem adatott meg.

ACSAI ROLAND

Vörösmarty Abonyban

Az irodalomtörténet gyakran érintkezik a helytörténettel és magával a történelemmel, ahogy eme írásmóban is, amiben a Pest vármegyei Abonyról, Ágai Adolfról és Vörösmarty Mihályról lesz szó, és egy velük kapcsolatos irodalomtörténeti adalékról.

Abonyi származású lévén örömdetes számomra, hogy ehhez a viszonylag kis városhoz ennyi híres író vagy íróhoz kapcsolódó személy kötődik – a kortárs alkotókat itt most nem említem –: Kazinczy Ferenc többször időzött itt, amikor öccsét, Kazinczy Miklóst meglátogatta, Petőfi is megszállt itt a levelei szerint, Arany János *A tetétleni halmon* című versében is megjelenik a város („Nem, nem, Csak a szomszéd Abony vagy Törtel / Kanásza múlatá magát a kürttel”), illetve Illyés Gyula *Ifjúság* című verses regényében is találkoztam a város említésével, valamint az 1800-as évek második felének népi írója, Abonyi Lajos is itt lakott, ahogyan Petőfi István felesége, Gaylhoffer Antónia is... De az már kevésbé köztudott – persze, nem is teljesen ismeretlen tény –, hogy Ágai Adolf (1836–1916) író, újságíró, a Borszem Jankó című élcslap szerkesztője is itt nőtt fel. A Porzó álnéven írt *Új hantok* című könyvében Abonyi Lajosról, azaz Márton Ferencről is megemlékezik, aki gyermekkori barátja volt. Ágaiék Dabaszról költöztek ide, és itt Simonffy Kálmán – a későbbi jeles dalszerző – is barátjuk lett. Ágai több helyen ír az 1800-as évek második felének Abonyáról, és fontos kortörténeti dokumentumoknak számítanak sorai. Ő az az alkotó egyébként, akiről el szoktak feledkezni, ha Abony hírességei kerülnek szóba. Ágai abonyi kötődése nekem is mostanában „esett le”, amikor elővettem legrégebbi könyvemet, az 1892-es kiadású *Por és hamu* című, nekrológszerű arcképeket tartalmazó Ágai-könyvet, amiben a *Vadász Miklósné asszonyságnak Pesten* című emlékezésében egy egész írást szentel a városnak, és ezzel elérkeztünk tulajdonképpeni tárgyunkhoz.

Ágai írásából ugyanis az derül ki, hogy apja Abony orvosa volt (eredeti néven Rosenzweig Józsefnek hívták, és Abonyban halt meg 1864-ben), és egy őszi este, a világosi fegyverletétel után egy különös idegen állított be abonyi házukba – jó lenne kideríteni, hol is állt ez az épület –, aki Ágai apját kereste: „1850-nek egy bus őszi estéjén megzörgették az abonyi házunk kapuját. Nagyon félős idők jártak

akkoriban...” A „kissé előmlő termetű, sötét tömött szakállú-bajszú idegen” Vadász Miklós álnéven mutatkozik be (feltűnő, hogy Vörösmarty olyan álnevet választott magának, amelyikben a V. M. monogramot megtartotta), és „bujdosó magyarnak” titulálja magát, aki az apával szeretne beszélni. A vendég náluk tölti az éjszakát, majd másnap távozik, de az este folyamán felfedi kilétét, és kiderül róla, hogy nem más, mint a nemzet nagy költője, Vörösmarty Mihály (1800–1855), akinek a kormányban betöltött szerepe miatt 1849-után bujdosnia kell, és hogy Vörösmarty János – a költő öccse és az Ágai-Rosenzweig család barátja –, a szomszédos település, Újszász egyik gazdatisztje küldte hozzájuk. Vörösmarty egy levelet bízott rájuk, amit az akkor még gyermek Ágai Adolfnak kellett eljuttatnia Csajághy Laurának, a költő feleségének Pestre, amit Ágai meg is tett, hiszen akkoriban oda járt iskolába. (Egyébként Ágai Nagykörrösre is járt gimnáziumba, ahol Arany János tanította.) Csajághy Laurát Ágai „bánatos arcú szépasszonynak” írja le, „egy barna fiúcskával s két bájos szőke kis leánykával”, aki nyájasan viselkedett vele.

Ennyi a történet, ez a kordokumentum, aminek valóságosságát kevés okunk lehet megkérdőjelezni (néhány apróbb részlet kivételével). Teljesen hitelesnek és logikusnak tűnik az írás, és ezek szerint Vörösmarty Mihály is járt Abonyban, méghozzá Ágai Adolféknál. E tény természetesen nem felfedezés – én is találtam rá utalást máshol egy lábjegyzet erejéig, amikor utánanézttem, mennyire közismert –, mert akik olvasták Ágai műveit, azok ezzel tisztában vannak, de én szeretném egy kicsit közelebbről is elemezni ezt a nekrológot.

Ágai így írja le a jelenetet, amelyikben apja felfedi előtte a vendég kilétét: „Fiam, kezdé ünnepiesen, tudd meg, hogy az az úr, aki vendégünk volt, s itt a mi földünk alatt hált meg, senki más, mint Vörösmarty Mihály [...] A Vörösmarty Pista bácsi testvérbátyja, aki Újszászon az Orczyék tisztartója.” Azonban Ágait ebben a passzusban kétszer is megcsalja az emlékezete, mindjárt ki is mutatom, hol. Először is: a dolog biztosan nem 1850 őszi történhetett, mert Gyulai Pál monográfiája, a *Vörösmarty Mihály életrajza* szerint is 1849 augusztusára, szeptemberére, novemberére és decemberére eshetett a bujdosás korszaka: „Szegedre, Aradra együtt uta-

zott Bajzával, a világsi katasztrófa után vele menekült Nagyváradra, s onnan Szatmár megyébe. A két költő négy hónapig bujdosott és rejtőzött e távol eső megyében [...] Gebén, Csanády Jánosnál mintegy három hétig mulattak.” Végül Vörösmarty Fegyverneken találkozott a feleségével „1850 elején”, aki rábeszélte, hogy adja fel magát Pesten, ami meg is történt, és Vörösmarty bujdosásának ezzel vége szakadt. (Gebét egyébként ma már Nyírkátának nevezik, és a versdatálások szerint Vörösmarty október tizedikén itt írta az *Emlékkönyvbe* című költeményét, ahogy valószínűleg az *Átok* címűt is, vagyis október elején még ebben a megyében tartózkodott.) A másik tévesztés még feltűnőbb: „Pista bácsinak” hívja Vörösmarty testvérét, pedig Jánosnak nevezték. Ágai valószínűleg teljességgel a gyerekkori emlékére hagyatkozott, és nem nézett utána a neveknek, vagy Jánost valamiért Pistának (is) hívták, de ez a kevésbé valószínűbb, bár előfordul ilyesmi. A visszaemlékezésből még az is kiderül, hogy Bajza József ekkor nincs Vörösmartyval, amiből arra lehet következtetni, hogy vagy Újszászon maradt, vagy ekkor már nem együtt rejtőzködtek. Ágai egyébként ír még Vörösmarty Mihály és testvére, János (nála Pista) feltűnő kinézeti hasonlóságáról is, míg Gyulai monográfiája a személyiségük eltéréseit hangsúlyozza.

Ám Gyulai Pál sem egészen részletes a bujkálás helyszíneinek tekintetében, és ő is tévedni látszik, mivel teljességgel kihagyja, hogy Vörösmarty Újszászon is rejtőzködött a saját öccsénél, ez pedig – ahogy utána néztem, úgy látom – elég közismertnek számít manapság. Illetve valószínűleg nem négy hónapig bujkáltak a Gyulai által említett Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében, hanem kevesebb ideig, mert késő ősszel Ágai írása szerint Vörösmarty már Újszász környékén tartózkodott (Újszász és Abony távolsága légvonalban mindössze 12 kilométer, Fegyvernek pedig – ahol Vörösmarty a bujdosása végén a feleségével találkozott – 34 kilométerre esik Újszásztól). Hogy Gyulai Pál Újszászt és Vörösmarty Jánost kihagyja a monográfia adatai közül, az azért is érdekes, mert Gyulai könyve arról tudósít, hogy Jánossal levelező kapcsolatban állt, és hogy Vörösmarty gyerekkoráról éppen ő szolgált számára érdekes adatokkal. A kihagyásnak esetleg óvatossági okai lehettek, pedig Gyulai monográfiája már 1866-ban jelent meg (Vörösmarty János 1876-ban hunyt el).

Ezzel a kevésbé ismert Ágai-írással tehát még jobban felfedhetjük Vörösmarty Mihály bujdosásának útvonalát, és vele Abony városa egy újabb híres alkotó – ha Ágait is bele vesszük, akkor mindjárt kettő – emlékével gazdagodott.

MOSONYI KATA

A napló mint autofikciós önéletrajzi „regény”

Tózsér Árpád: Akhilleusz beéri a teknőst

Az *Akhilleusz beéri a teknőst* a Kossuth-díjas szlovákiai magyar költő, irodalomtörténész, kritikus Tózsér Árpád naplófolyamának hatodik s talán utolsó része, amely a 2013–2020-as évek történetét fogja egybe. Ezzel a címmel a filozófiát olyannyira kedvelő szerző egy huszárvágással megoldotta a zénóni paradoxont, az évezredek át feloldhatatlannak tűnő apóriát. Ugyanakkor a címmel személyes s egyben Italo Calvino vágyát is megvalósítani szándékozott: az írás és olvasás egyidejűségének létrejöttét. Tőzsérre revelációként hatott I. Calvino egy 1979-es regényének (*Ha egy téli éjszakán egy utazó*) naplót imitáló fejezete, melyben Calvino azt „kezdte bizonygatni, hogy az autentikus és reprodukált valóság közötti különbség eltűnőben van, azaz a kettő egyidejűleg lehetséges”. Tózsér egy 2013. decemberi feljegyzésében visszaüt erre az élményre, egyben az olvasó számára ott derül ki, hogy ő már nyolc-kilenc évesen kezdett naplót írni. Az első szerelem hatására, meglesve a szomszéd kislány udvari jövés-menését, azt szinkronban lejegyezte. Az egyidejűséggel akkor sok évvel megelőzte az olasz szerzőt. Azóta a szándék módosult: *Naplók naplói* kerültek ki a keze közül, azaz a múlt reflektált, átszilárdított, önreflexív írásai, melyek kulturális értékörzést hordoznak, s a napi történeteken túl tartalmazzák a közéleti eseményeket, a szerző olvasmányélményeit, olykor éles kritikáit, valamint saját egzisztenciális problémáit, az időződő emberre jellemző szubjektív emlékezés-mozzanatokat. Ez utóbbi főképp az *Időcsapdáiban* (2019) tűnt fe, de most erőteljesebben. Jelen kötetben azonban a szerző végre beért a jelenbe. Tózsér 1992-vel kezdte el írni a *Naplók naplói*t, és harminc év alatt hat kötetben sikerült azokat közzétennie.

Időközben az irodalomtörténetben és -elméletben változások álltak be. Egyrészt amiről Illyés Gyula még az 1956–1957-es *Naplójegyzeteiben* (MMA, 2016) így vallott: „A naplók naplóját írom: az események egyidejű ábrázolását”, az – mint láttuk – Tőzsérnél már nem ugyanazt jelenti. Másrészt, ahogy azt Németh Zoltán is írja a Tőzsérről szóló *Életmű mint irodalomtörténetben* (Kalligram, 2011): „a hetvenes–nyolcvanas évek posztmodern intertextuális játékaiban a nyolcvanas évek végétől az irodalomban újra a szubjektumról, illetve az elbeszélés újradefiniálásáról szükséges beszélnünk”. Sorra jelentek meg a naplóval rokon műfajú önéletírások, memoárok és az autofikciós művek. Ezek sorát – Tózsér szerint – az 1977-ben Serge Doubrosky *Fiának* című regénye indította el, és a műfaj eleinte főképp a franciáknál hódított. Szerzőnk megemlíti Roland Barthes önéletrajzi regényét is, megjegyezve, hogy „legérdekesebb, ahol a homoszexualitásáról ír, amelyet nem sikerült fikcionalizálnia”. Barthes műve nem kronologikus beszámoló, „gyakran él az emlékezés Proust által kanonizált madelaine-süteményes módszerrel”. Ez indította el Tőzsérben is a szubjektív emlékezetsort. Néhány oldallal később beismeri, hogy ő elég későn (2000 körül) kezdett ismerkedni az újító franciákkal: Philippe Sollers és Robbe-Grillet autofikciós műveivel.

Ugyanakkor örömmel üdvözlö a fikciókkal tarkított önéletrajzi regény begyűrűzését a magyar irodalomba is, ő konkrétan Bereményi Géza *Magyar Copperfieldjé*t említi, de kiemelhetjük Nádas Péter *Világoló részletek-jét* vagy Tolnai Ottó szinte teljes életművét, illetve az irodalomba a tudatfolyam-regényeivel berobbanó norvég Karl Ove Knausgård *Harcom* kötetét. A posztmodern szövegirodalom után szinte kiszakadt az alkotókból a szubjektum emlékidézésének szükségszerűsége. Az autofikció az önéletrajz és a fikció határmezsgyéjén mozgó műfaj, amely rendkívül alkalmas a múltfeldolgozás, a traumatikus tapasztalatok megjelenítésére. Mindezek mellett az irodalomtörténész Tózsér nem rejti véka alá, hogy Jonathan Franzen nagyon rossz véleményen van az autofikció műfajáról. Ám ő mégis neki köszönheti az év legrevelálóbb mondatát: „A szólás-szabadságot kormányon kívüli erők fenyegetik – kiváltképp a közösségi média és a többi online platform kényszerít alkalmazkodásra.” A szerző több szempontból is reflektál *Naplóiban* korunk összetett problémáira.

Már az első, a 2008-as *Szent Antal disznaja*, majd a 2011-es *Érzékek csőcseléke* is méltán viseli a *Naplók naplója* alcímet, mivel már ennek az új autobiográfiai paradigmának tesz eleget. Ezek tulajdonképpen metanaplók, amelybe nemcsak a múlt, hanem az adott jelen meglátásai is beleíródnak, sőt átíródnak az emlékképek; a szerző mintegy eljátszik az önéletrajzzal, új szempontok szerint vizsgálva azt. A naplóíró nemcsak szerző, de narrátor és főhős is egyben. Ugyanakkor, mivel érzékeli, hogy fegyvert tart kezében, „cézárként ítélkezhet elevenek és holtak fölött [...], eleven embereket boncol: este, mikor kinyitja a naplóját, még meleg a napközben látott emberek szíve, veséje, mája. S ő könyörtelenül beléjük vág tollával, szikéjével” (*Érzékek csőcseléke*, 118–119.). A naplóíró pozíciója bonyolult, de a napló kritikusának helyzete még összetettebb. Hiszen a „metafikatív napló többszörösen önreflexív olvasói helyzetet követel magának”. Mindezek tudomásulvételével vizsgáljuk meg a legújabb *Naplót*, amelyben nem a kronologikus előrehaladás a fontos, mert – Németh Zoltán szerint is – ez a napló felfüggeszti a lineáris olvasást. Valójában a tematikusság alapján érdemes vizsgálni, mert általa nyílik meg a szerző gondolkodásmódja, világlátása, tárulnak fel módszertani eszközei, s az alkotó mint ember általa jut el a gondolkodás mélystruktúrájáiig, szinte lecsupaszítva önmagát, szellemiségét.

Mindenekelőtt röviden vázoljuk fel a könyv szerkezetét. A 2013–2020 közötti évekre bontások mellett alcímeket is kapott. Ezek közül kiemelkedően értékesek a következők: *Ipse dixit; Vlagyimir Duda, Ronsard Péter, Monsieur Vénus és mások; Hoaxok; Az irodalom láthatatlan szíve; Valentin Balaša; Akhilleusz beéri a teknőst és A napló mint autofikciós regény*. A könyv végén található névmutató pedig (518 névvel) most is a szerző intellektusára, olvasottságára és tág érdeklődési körére utal.

Tekintsük át, miről is van szó ezekben a fejezetekben! Az *Ipse dixit*-ben először is a „*Litera tévében*” hallottak stílusán háborodik fel a nyelv tisztaságát őrző Tőzsér: „Van a mai magyar irodalomban valami furcsán Sturm und Drang-os: a szerzők a populáris és (népi) kultúra ürügyén a »népi« vulgarizmusokhoz sülyednek, de magát a népi kultúrát magasról leszarják (hogy én is stílszerű legyek).” Visszaütal a korábbi évekre, amikor még becsülete volt a népköltészetnek, egy polcra kerültek „*Homérosszal*” és „*Ossziánnal*”. Majd érdekfeszítő szófejtésbe kezd a magyar szeretet és szerelem szavakat illetően, összevetve más nyelvekkel, melyekben csak egy szóval fejezik ki a két jelentést; visszaütal az ősi magyar nyelvemlékekre, illetve Pál apostol *Szeretethimnuszára*, végül leszögezi, hogy nálunk a szerelem a testiségre és lelkiségre vonatkozó szóhasználat, míg a szeretet az agapé jelentésben állandósult. És találunk itt egy filmkritikát is: az Oscar-díjas *Mindenkit* című filmről, szerinte „valószínűbb lett volna, ha a gyerekek nem a premieren lázadnak föl a karvezető tanárnő ellen, hanem mondjuk a főpróbán – gyerekekről ilyen nagy, szervezett, egységes ellenszegülést nehezen lehet feltételezni”. A további fejtegetést érdemes elolvasni! Majd Tőzsér nemtetszésének ad hangot Sipos Balázs ex cathedra ÉS-beli kritikájával kapcsolatban, ahogy Vajda Mihályt bírálja. Egyben felidézi Siposnak az ő 2. *Naplóját* kritizáló hangnemét is. Az április 28-i bejegyzés az Írószövetségben történt, *Imágók* című verseskötetének bemutatását használja fel annak a gondolatának a kifejtésére, mely szerint „minden szépírónak (legyen az prózaíró, költő vagy kritikus) ajánlatos egyetlen élő, működő szervezetként megélni, s a saját eszközeivel (valamint saját élete hozzáadásával) újraírni a világirodalmat”. Tőzsér elégtétellel fogadja a moderátor Mirtse Zsuzsa megjegyzését, hogy „ő ennek a folyamatnak a kezdetét 1995-ben, a *Leviticus* c[ímű] kötetben” már látta, mert Tőzsér szinte minden „könyve egy-egy ablak a világirodalomra, világmítoszokra, filozófiákra, történelemre, de az ablak [...] mindig vers alakú”.

A *Vladimir Dada, Ronsard Péter, Monsieur Venus és mások* című fejezet első érdekes bejegyzése az Illyés Gyula és Tristan Tzara összeveszéséről, valamint a dadaizmus anekdota jellegű szófejtéséről szól. Tőzsér kellő humorral fűszerezi az egykori svájci eseményt. A június 10-i feljegyzései Márai *Naplóival* kapcsolatosak, Tőzsér itt rögzíti, hogy a „naplókönyvnek (akár az egyetemes időnek) nincs eleje, közepe, vége, olvasását bárhol, bármikor el lehet kezdeni, bárhol abba lehet hagyni”. Ezután a Balassi-kortárs P. Ronsard származását veszi górcső alá, és érdekfeszítő kutatás eredményeként jut el oda, hogy Ronsard valószínűleg bolgár eredetű volt, és nem magyar, ahogy Márai állította. „Honnan vehette Márai az értesülését?” – kérdezi a mindenre kíváncsi szerző. Majd egy kicsit a kákán is csomót kereső nyelvészkedéssel oktalannak tartja József Attila „Dongó ödög az erdő szélén” verssorát, holott az a poétikai képalkotásban megállja a helyét. Aztán sötét képet rajzol az emberről mint teremtett vagy evolúciós lényről (a két ontológiai állítást összemosva), megállapítja, hogy az ember agyafúrtságával „saját éltető közegét (a Földet) s önmagát is legyőzi, megsemmisí-

ti: saját művei, úgy mint a nanorobotok, a genetikailag módosított élőlények, a természeti-ökológiai katasztrófák, a belőle származó új betegségek, vírusok letörlik a föld színéről a Föld eme legkártékonyabb élősködőjét”. Ezzel már napjaink problematikájának kellős közepébe juttatja el az olvasót. „Beteljesül az írás, eljönnek János *Jelenéseinek* szörnyei [...] nem a büntető Isten vezérli őket, hanem maga az ember. Önmaga ellen.” Tózsér felháborodása ezután egy újabb apropót talál: „[az] eget nyalják a kulturkampf hullámai, leckézteti a jobboldal a balliberális oldalt”, most épp Radnóti Sándor körül zajlik a csetepaté, melyet Tózsér sommásan így zár le: „a magyar kultúra elsősorban azért magyar kultúra, mert nemzeti, sőt: miért ne lehetne egy liberális elveket valló író egy időben s bizonyos vonatkozásokban akár konzervatív-nemzeti is? Ahogy például a reformnemzedék nagyjai általában ilyenek voltak.” További fejtegetésén érdemes elgondolkodni.

A *Hoaxok* is a szellem embereként mutatják be Tózsért, aki mindent igyekszik kitisztázni. Jelen esetben Alain Delon antiszemitizmusa forog kockán. A szerző rákeres az eredeti Delon-interjúra, idézi is franciából: „[utálom ezt a kort, hányhatnékom van tőle. Vannak lények, akiktől egyenesen undorodom.” „Tegyük a kezünket a szívünkre: nem fortyanunk föl időnként magunk is hasonlóképpen?” – teszi hozzá végül. Vagy egy másik felborzoló eset: „Strasbourgban az ún. Sargentini-jelentésről tárgyaltak. Az Európai Parlament ülését a tévé élőben közvetítette. Hát, ha ez Európa, akkor én inkább ázsiai vagyok.” Az egészet Tózsér egy falusi pártgyűlés szószátyárkodásaihoz, ólvégi visítózásához hasonlította. Kritikai érzéke, igazságérzete és csípős nyelve soha nem hagyják cserben. A december 22-i bejegyzésben Grendel Lajos („a legiróbb hazai magyar írónk”) temetése kapcsán olvashatjuk: „kétszertátú volt a gyászoló sereglés, a felek között az egyetemes megrendülés ellenére is érezhető volt a feszültség. [...] Aki mindenkit megért, az végül egyedül marad: a tudommal ateista Grendelt végül egyetlen szál pap búcsúztatta.”

A 2019-es *Az irodalom láthatatlan szíve* című fejezet tartalmilag talán a leggazdagabb, bár eddig is szerteágazónak láttuk Tózsér érdeklődését. Sajnos éppen csak érinteni tudjuk azt a témérdek izgalmas témát, amit a szerző felvet. Egy Masarykról szóló szlovák film kapcsán nyomoz a politikus magánélete után, amiről különös dolgokat tudhatunk meg. A fejezetcím egyébként Alain Lance-tól származik, aki költőként a Lettre-ben arról panaszkodik, hogy marginális pozícióba szorult a költészet. Igen ám, de „évente megjelenik 500 verskötet”, és reneszánszuk van a versantológia-áknak. „Ezek után mit szólunk mi, Pozsonyban, Budapesten, Kolozsvárott és Újvidéken?” – teszi fel költőnk a kérdést. Ezután Tózsér megfogalmazza a költészettel kapcsolatos nézetét: „Nem én mondom először, hogy a költészet az egyetlen lehetőségünk létünk (egzisztenciánk) megérintésére, érzékelésére. De ez az axióma fordítva is érvényes.” Majd sajnálkozva jegyzi meg, hogy „jelenkori költőink gyakran a ma divatos ideológiákból merítik ihletüket (testiség, feminizmus, LMBTQ, antirasszizmus), s így nem esztétikai értéket, hanem valami új sematizmust teremtenek. [...] Nem a létről, hanem a létidegen ideológiákról szólnak.” A 2019. december 25-i feljegyzésében Illyés kapcsán az új realizmusról, majd a ma létező „spekulatív realizmusról, az antropológiai posztmodernről (= testiség-ábrázolás), a nonhumanizmusról” elmélkedik, végül fölteszi a kérdést: „lesz-e új lélek-vándorlás, új túlvilág?” Ezt ironikusnak tekinthetjük, hiszen a keresztény kultúrkörben élő Tózsér számára egyértelmű lehet, hogy az idők végén feltámadás lesz, az örök életre vagy örök halálra. Ezen is érdemes eltöprengeni. Tandori Dezső halála után Tózsér egy rövid, de velős és világos magyarázatát adja annak, hogy miért nem értik igazán Tandori költészetét. „Főleg azért nem kell a mai irodalmi mainstreamnek, mert szubjektumhívő.” És még ebben a fejezetben van szó arról, hogy a szlovákok – mivel Balassi zólyomi születésű – ki akarják sajátítani maguknak. Tózsér nyersfordítása alapján készült el egy kisebb Valentin Balassa-kötet, amit a pozsonyi Nemzetközi Könyvvásáron, a Bibliotékán mutattak be, ahol természetesen Tózsér megvédte Balassi magyarságát. A 2020. június 6-i bejegyzés szinte vetekszik a *Vagyonos apáink* kultúrtörténeti elemzéseivel: Tózsér öt pontban vezeti le, hogy Balassi Bálint (Shakespeare kortársaként) talán már korábban vetette papírra a Shakespeare-motívumokat.

A költészet témakörében még megtudjuk, hogy rá Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Eliot és Ezra Pound voltak nagy hatással. Majd följegyzi, hogy Czesław Miłosz öregkori verseit fordítja, mely intenzíven megérinti. Többen szemére vetették Tózsérnek, hogy a saját költészetét erősen befolyásolják a világirodalmi és egyéb olvasmányai, mire ő már korábban megfelelt azzal, hogy „könyvember vagyok”. Számára az olvasás jelenti a szellemi inspirációt, általa jut el újfajta meglátásokra. Például Esterházy *Hasnyálmirigynaplóját* lapozgatva, valamint Takáts József ÉS-beli, *Várakozás a realizmusra*

című írása nyomán úgy véli, hogy Margócsy Istvánnal azonos a véleménye, amely szerint Esterházy inkább a kritikában hozott fordulatot. Ez akár irodalmi vita tárgya is lehetne.

A folyóiratokat böngészve a szerző mint olvasó hiányolja, hogy a Litera ugyan tele van az Új Symposion ünnepséssel, de miért nem írták még meg a Sympo-monográfiát. Erre az lehet a válasz, hogy 2018-ban a veszprémi szerkesztők felkérték rá Brassai Zoltánt, de az ő november 16-i halálával az nem valósulhatott meg.

Tőzsér, mint minden íróember – jól tudjuk ezt Szív Ernő *Az irodalom ellenségei* (Magvető, 2017) című tárcagyűjteményéből –, sóvárogja az elismerést. Ezen nincs mit szépíteni. Saját műveinek recepciójára rendre reagált naplóiban. Ő maga ugyanakkor élesszemű kritikus, ebből a *Naplóból* érdemes kiemelni a Borbély Szilárd *Nincstelenek* című regényéről írottakat, mivel az szinte teljesen szembemegy az állításokkal. Azt elismeri, hogy Borbély jó költő volt, de ez a regény – szerinte – tele van ellentmondásokkal. Érdemes elolvasni vélekedését. De Darvasi *Virágzabálóját* is elhibáztatnak tartja, akárcsak Radics Viktória.

Mindeközben Tőzsér önkritikát is gyakorol, még a szubjektum lecsupaszításától sem riad vissza. Valahogy úgy van önmaga megítélésével, mint Cyrano: mások ne sérteggessék, de ő számos esetben kineveti önmagát, főképp öregkori tehetetlensége, memóriájának gyengülése miatt. Feledhetetlen a mankós sztori; hetvennyolc évesen „kitöltik betegségei”. Tulajdonképpen a könyvekkel élesztgeti magát. 2012-ben, mikor 14 kritikát kapott, tréfásan jegyezte meg: „Mi ez? Végkielégítés?” Az Artisjus Nagydíj körüli bonyodalmakon (hogy a Népszava Gerőcs Péternek jegyezte a díjat) csak nevetett, ugyanúgy a Forbáth Imre-díjon, amit tulajdonképpen még ő alapított, amikor a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának elnöke volt. Persze annak örült, hogy az MMA filmeseivel bejárták szülőföldjét, Gömörországot, mert portréfilm készült róla. 2018 novemberében „elhülyült vénemberként” mégis keres magának feladatot: „meg kéne írni a demencia hiteles nyelvét, stílusát”. Megindító az önironikus bejegyzés 2019. március 16-án: önmagát a TESCO előtti hajléktalanokhoz hasonlítja, „hazaérek, s én is kezdek ácsorogni az íróasztalom előtt. Üres a fejem, s úgy érzem, az egész 84 éves életem is kong az ürességtől [...], egyelőre magam is csak ihletettebb pillanatokban ismerem be a szomorú valót. Valahogy úgy, hogy bevillan a fejembe egy olvasmányélmény, s valós helyzetet keresek hozzá a saját életemből. Íme az öregség hübrisze: még most is csak a metafora, a forma kedvéért adom fel a fiatalság, az egészség dölyfét.” Mindez nem elég, rémálmok is gyötrik, főképp egy rögeszme, „hogy az élethez tkp. nem azért ragaszkodunk, mert az valami csudajó dolog, hanem azért, mert ez legalább ideig-óráig képes elfeledtetni velünk azt az ismeretlen szörnyűséget, ami halálunk után vár ránk”. Ide kívánczik Dosztojevszkij egy gondolata: „Vagy elfelejtetted, hogy az ember a nyugalmat, sőt akár a halált is többre becsüli, mint a szabad választást a jó és a gonosz megismerésében? Nincs csábítóbb az ember számára, mint lelkiismeretének szabadsága, de nincs gyötrelmesebb sem.”

Egy író naplójából nem hiányozhatnak a rendezvények sem. Ebben a *Naplóban* a 34 eseménynek pontosan a fele szlovákiai történés, a többi magyarországi. Ezek író-olvasó találkozók, könyvbemutatók, interjúk, folyóiratestek, könyvheti alkalmak, ünnepségek, temetések. Vagy épp a 65. komáromi érettségi találkozó. Ezeknek a sorát a koronavírus-járvány kezdte megakasztani. Ezek az alkalmak lehetőséget teremtenek az írókollégákkal s az olvasókkal való találkozásra, eszmecserére. Tőzsér kivételes örömmel emlékezik meg Térey Jánosról, akivel kétszer beszélgetett kedvére, illetve Szvoren Edinával szófejtésbe bonyolódtak a Szvoren név kapcsán. Emlékezetes volt a szlovákiai Magyar Intézet ünnepsége, amikor a hatvanéves Irodalmi Szemlét köszöntötték (2019-ben), amelynek kapcsán Tőzsérben felidéződött egy 1968-as Fészek Klub-beli emlék, amikor is Nemes Nagy Ágnes a bárpultnál hőzöngő Vladimir Reisel szlovák költőt azzal csitította le, hogy „könnyű maguknak ott, a szabad nyugaton (értsd: Pozsonyban) és folyóiratukban, az Irodalmi Szemlében, abban a kis Nyugatban, de itt, nálunk, Bp.-en még mindig füle van a falnak”. Tőzsér lelkét újra megmelengette az emlék, legfőképp a lapjuknak szóló elismerés.

S ha már szó esett a COVID 19-ről, és ezzel már az *Akhilleusz beéri a teknőst* fejezetben, a mában járunk, mit tesz egy mindenre nyitott költő: szófejtésbe kezd. Végül a „bogáncsnál” állapodik meg, majd leírja a tüskefehérje pontos működési mechanizmusát. A *karantén* szó miatt már hosszabb utat fut be: a *Halál Velencében*-től egészen Raguzáig, ahol tényleg negyven napig, azaz „quarantine”-ig tartott a város vesztégára.

Tőzsér Árpád életműve bármennyire is a filozófia és a létkérdések ihletésében született, szerzőként mégsem vonhatja ki magát teljesen a közéletből, a politikából, holott ő függetlennek tartja

magát. Számára identitás-gondot jelentett sokáig (talán mindmáig) a szlovákiai magyarsági létforma. Kiváló tanulmányokban igyekezett menteni a magyar irodalmi értékeket, s közben megmagyarázni a kisebbségi lét keserveit. Manapság inkább rezignáltan veszi tudomásul, hogy Pozsonyban megszűnt a magyar nyelvű könyvesbolt, nem kapható magyar folyóirat sem. Ő magyar könyvekért átjön a határ menti első nagyobb városba. De már annak is örül, ha például a Zichy-palotában zajló ünnepségen szóba állnak egymással a magyar és a szlovákiai írók. De az jobban elkésérti, hogy a globalizáció folytán az új nemzedék már világotutazó, nem odahaza gazdagítja az irodalmi életet.

Tapasztalhattuk, hogy Tőzsér valóságos szellemi szeizmográfként érez rá a világeseményekre, amelyekre természetesen irodalmi példákon keresztül mutat rá: például a *Halál Velencében* az első, a *Pestis* a második világháború beharangozása volt, a mai járvány féltő, hogy a harmadik beköszön-tét jelenti, írta ezt 2020. január 13-án. Azóta – mint tudjuk – sajnos elszabadult a világban a pokol.

Ha valamikor, akkor korunkban van a legnagyobb tisztánlátásra szükség. Idén a Kárpátia Stúdió újra megjelentette Szécsy János 1943-as esszéketét, *Az erőszak korát*, amelyben ilyen sorokat is találunk: „Mára a velejéig romlott, önző, önmaga jövőjét elpredáló átlag alatti ember jutott hatalomra úgy, hogy elvesztette életének az alapját.” Nála kulcsfogalom a „vallásos ateizmus”, s a szekularizációnál még nagyobb káoszt jelent az álkereszténység. Az eredeti emberiségnek szánt törvényt (2Móz 20) rég megmásították, sőt sutba dobták. Talán ez az oka, hogy Tőzsérnél az önmagának feltett létkérdések sok esetben afféle „onto-libikókák” maradnak. Pedig éles meglátásai vannak: Európát „az ördög konyhájának” nevezi, mely „a 19–20. sz.-ban három pokoli receptet szült: Marxot, Nietzschét és Freudot. A kommunizmus, a fasizmus az életet vették el, a jelenkori diktatúrák a lelkünket célozzák.” Ugyanakkor meglepődik azon, hogy egyes íróink (Esterházy, Szilasi László, Grecsó Krisztián) a halálos betegségük során tértek meg, találtak rá Istenre. Holott ez szinte evidens.

Tőzsér világunkról megállapítja, hogy már 150-200 éve haldoklik, utalva Schopenhauer, Spengler pesszimizmusára, Baudelaire és Lautreamont halálkultuszára, ő is megkongatja a világ-vég-vészharangot, mondván, hogy civilizációkat a „disznófejű Nagyúr ölné meg”. Figyelmeztet a hightech veszélyeire, a gender-ideológia ártalmára. A világjárvánnyal kapcsolatban volt egy igen világos meglátása: „A világhelyzet a koronavírussal annyira ránk szűkült, hogy az napjainkban már egyre inkább »személyhelyzet«, amelyben nem lehet többé lébecolni, mindenkinek színt kell valla-nia. Kicsit már az utolsó ítélet pszichózisát idézi állapotunk: tetteink azonnal megméretnek.” Utal Jean Baudrillard szimulákrumára is, mondván, mit nekünk a valóság, elég nekünk a valóság szimulációja. „Ha ez a világ állandósul, akkor az emberiség beszorul az internet, a digitális, a médiumok szimulakrumára”, ami elszakít a természetes életformától, táptalaja a neurózisnak és az amoralitásnak (2020. augusztus 7.). Lásd az elszaporodó iskolai lövöldözéseket, Tőzsér is megemlíti egy pozsonyi általános iskolai vérengzést.

A *Napló* nagy témaköre a halál, amely Isten nélkül előbb misztérium, azután rémület és szorongás. Vele azonban természetes folyamat. „A világ Teremtője nem halt meg, mint sokan állítják róla, csupán elrejtőzött az erőszak elől – véli Szécsy János –, megvárja, míg az új hős esztelen önhittségében elpusztítja önmagát.” Jelenünkben ez a folyamat gyorsult fel, de a *Napló* 2020-szal lezárult, így Tőzsér a mostról már nem adhat számot. Ellenben abban a hét évben mintegy 34 halálesetről tudósít. „A bűn zsoldja a halál”, erről így vall: „egy kamionnyi bűnt húzunk magunkkal”. De soha nem késő beismerni, hogy „másképp kellett volna élnem”, ahogy ezt tette L. Tolsztoj Ivan Iljics a halálos ágyán. Az *Akhilleuszban* hosszú a leltár, számos neves írónk, művészünk távozott, csak néhány fedhetetlen név: Borbély Szilárd, Kertész Imre, Körösi Zoltán, Esterházy Péter, Szegedy-Maszák Mihály, Dobos László, Varga Lajos Márton, Kántor Lajos, Tarján Tamás, Grendel Lajos, Tandori Dezső, Térey János, Bertók László, Szócs Géza. Szinte beláthatatlan veszteséget jelentenek irodalmunkban. Tőzsér mindenkihez kapcsol valamilyen emléket, Bertók Lászlóval majdnem azonos korúak voltak: „bátyámozták és öcsémezték” egymást. Egyes személyekhez kritikai megjegyzést fűz.

Ő, aki – André Gide-hez hasonlóan – Spektátorként kihajol a jelen ablakán, hogy szemlélődjön és véleményezzen, valamint a „finomhangolt univerzumban” megállapítsa, hogy az élet körül sok a staffázs (ahogy ezt írta legutóbb Pomogáts halálakor), váratlanul az olvasó elé gördít egy szívszorító kulcsmondatot: „Várok valamit. S magam sem igen tudom, mit. Valami olyan élményt, megvilágosodást, ami legalább részben visszaigazolná, hogy nem hiába éltem le ilyen hosszú életet. Minden reggel úgy veszek le egy-egy könyvet a könyvespolcra, hogy hátha ma megtudom belőlük, miért éltem.” Olykor kezébe akad a Könyvek Könyve is, s belőle idézi Simeon szavait: „Bocsásd el, Uram,

a te szolgádat, mert látták az én szemeim a te üdvösségedet." Aztán naplója végén még eljátszik a gondolattal, hogy jó lenne megírni az 1992 előtti éveket is, de ahhoz újabb harminc év kellene, míg megjelenének. És az már esélytelen. De felvázol egy egészen kiváló tervet is a megírás mikéntjére nézve, majd belátja, hogy „marad tehát a Barthes-féle modell, az autofikciós, regényes összefoglalása fiatalok” éveinek. S mivel eddigi *Naplóit* is kicsit fikcionalizálta, „[h]isz a lejegyzett esemény és a feljegyzés között eltelt idő bekapcsolja az emlékezést is, amiről pedig tudjuk, hogy egyrészt önző/részrehajló, másrészt objektíve is megbízhatatlan; ilyen alapon a naplókönyvek egy kicsit fel-foghatók akár autofikciós önéletrajzi regénynek is”. Hát fogadjuk el a szerző állítását: „Igen, ilyen regény az én hat kötetemnek tudatfolyama is!” (*Kalligram, 2022*)

FÁTYOL ZOLTÁN, A római graffiti, 2006, akvarell, papír, vegyes technika, 77,5x55 cm

BUDA ATTILA

Monostori Imre: Kéve és kereszt

Nap, 2020

Monostori Imre 2020-ban megjelent kötete 1995 és 2019 közötti írásokat tartalmaz, zömmel az utolsó évtizedből. A közreadás gesztusával azonban nem érezte mindet befejezettnek, Csoóri Sándorról szóló tanulmánya például, amint az a kötet végén olvasható lelőhelyjegyzékből kiderül, első megfogalmazás. Tovább akarta tehát folytatni ezt a témát, sajnos erre már nem került sor, az Új Forrás egykori szerkesztője, a Kortárs megbecsült munkatársa 2021-ben elhunyt.

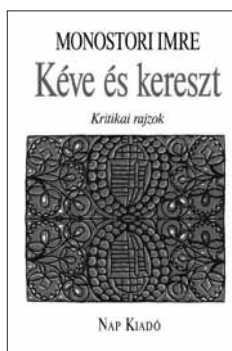
A kötet írásai – ahogy a hátsó kötetstáblán szerzőjük meg is fogalmazza – a személyiségrajzhoz közelítenek, függetlenül attól, hogy terjedelmesebb tanulmányok-e, vagy kritikai jellegű, rövidebb írások. Szabó Dezső áll az egyik póluson, Gyurácz Ferenc, Szőnyi Tamás a másikon; a közelmúlt és a jelen szereplői. Módszertani szempontból a szerző itt összegyűjtött íásaiban központi helyet foglal el a recepció vizsgálata. Monostori Imre ebben már korábban is jeleskedett; több kötet tanúskodik a befogadáshoz fűződő affinitásáról. Utolsó hasonló tárgyú, Németh László életművének fogadtatástörténetét feltáró összegzése 2021-ben jelent meg. Ebben a *Kéve és kereszt* címmel közreadott gyűjteményben megfigyelhető egy érdekesen tükröződő, a szerző által is megállapított, „recepció a recepcióra” jelenség – vagy a kritikairás kritikájának a kritikája: Domokos Mátyás írt Németh Lászlóról, Gróh Gáspár Domokos Németh-képéről, Monostori Imre pedig Gróhról. Most pedig e sorok írója Monostori Imre életében megjelent utolsó kötetéről.

A *Kritikai rajzok* alcímű válogatás írásai sokszempontúak, megállapításai gondolatébresztők. Első részében összefoglaló jellegű, egy-egy témát körüljáró, hosszabb tanulmányok olvashatók, a második részbe inkább bírálat és ismertetés jellegű írások kerültek. Két alkotó szellemi kapcsolatrendszer (Szabó Dezső–Németh László), a népi mozgalom krónikása és egyik előhírnöke (Borbándi Gyula–Jászi Oszkár), az első világháború utáni magyar állam egyik vezető köztisztviselőjének (Magyar Zoltán) utazása a sztálini Szovjetunióba, illetve

Supka Magdolna és Féja Géza levelezésének ismeretése jelentik a kötet gerincét. Ezek az írások problémaérzékenyek, s árnyaltan vizsgálják a felvetett témákat. Másfelől Monostori Imre beszámoló – mert beszámolókat, olvasmányélményeket írt, nem szimpla recenziókat – Salamon Konrád könyvéről, amely az 1956. október 23-tól november 4-ig tartó napokról szól, Király István naplójáról, Tamás Attila, Gálfalvi György, Vasy Géza, Gróh Gáspár, Olasz Sándor köteteiről, Nagy Gáspár életművéről, illetve Szőnyi Tamás igen tanulságos és elgondolkodtató forrásközléséről a kádári állambiztonság, valamint az irodalmi élet találkozásairól kiegészítik, magyarázzák a kötet első részében olvasható tanulmányok megállapításait, például a Gyurácz Ferenc kötetéről szóló ismertetésében magukba foglalják Monostori Imre liberalizmus- és populizmusfelfogását.

Mind az első, mind a második rész írásainak erőssége, hogy elolvasásuk után gondolataik folytathatók a befogadóban is. Ezt talán a kötetkezdő íráson lehet bemutatni legjobban. Érdekesséítő nyomon követni ennek egymásra sorakozó részfejezeteiben, amelyek az időben egymást követő, kölcsönösen egymással foglalkozó, egymásra reagáló kapcsolatot tárják fel, a Németh Lászlóban élő, változó Szabó Dezső-képet, ugyanakkor szembesülni a másik oldallal is, azzal, ahogyan Szabó Dezső reagált Németh László írásaira. A két alkotó elképzelései s ezekkel párhuzamosan Monostori Imre kommentárjai árnyalt bepillantást engednek irodalmi és társadalmi elképzeléseik világába.

Jól mutatja ezt például a katolikus vallás (felekezet) minősítése, amely Szabó Dezső szerint Magyarországon az idegenvéreket (germánok, tótok) érdekeit szolgálta, a „mohó”, leigázásra „éhes és ügyes idegen fajok” hódítását. Ezt az 1927-es országos protestáns kongresszus alkalmával írt röpiratában jegyezte meg; vajon ő vagy olvasói észreveték-e, hogy ezzel visszavonta a magyarság Európába lépni kívánó és a magyarságot Európába befogadó gesztust: elsősorban Szent István ke-

reszténységet felvevő szándékát, amivel nagymértékben hozzájárult az államalapítás sikeréhez? Nem mintha a katolikus felekezetiesség történelme során nem csúszott volna bele egyszer-egyszer a nem katolikus világ megbélyegzésébe, de vajon a kongresszus résztvevőiben tudatosult-e, hogy a magyarság azonosítása a protestantizmussal (a kálvinizmussal), a protestantizmus mint nemzeti önvédelmi reflex a hagyományfelmutatás mellett kirekesztés is, és élesen szemben áll a kereszténység eredeti, minden különbséget befogadó, testvériszeretetre alapozott felfogásával? Eszébe jutott-e valakinek, hogy a germán és tót nemzetek emlegetése és főleg minősítése nem más, mint bűnbakképzés? Vajon senki nem gondolt arra, hogy a „germánok” és a „tótok” is adtak elmagyarosodott, magyar érzelmű – katolikus és protestáns – állampolgárokat a magyarságnak: talán elég az aradi vértanúkra vagy Petőfire utalni. Igaz, ők Németh László terminológiája szerint csak „jöttmagyarok” voltak, „gyüttmentek”, ahogy néhol vidéken a nem honos idegenekre mondják. Arról nem is beszélve, hogyan lehet egy ezer éve gyakorolt vallás „idegen vérűek” érdekeinek védője, s annak a múlt században négyszáz éves hittársa pedig „nemzeti”. Amelynek a gyökerei egyébként német és francia nyelvterületen voltak. De ha így volt, akkor vajon a magyar nemzet is csak a kálvinizmus magyarországi megjelenésével jött volna létre? Vagyis előtte „idegen vérűek” érdekeit szolgáló vallás/felekezet bűvöletében élő „pogány” volt? És nem is szükséges neveket említeni, kezdve az Árpád-házi királyokon a sort... A tiszántúli és az erdélyi magyarság körében valóban erősen terjedt és élt a kálvinista protestantizmus, de nem kizárólagosan, vallásgyakorlata egyáltalán nem azt hozta, hogy ne lettek volna református németek, szlovákok vagy éppen cigányok. S a „nemzeti” vallás, amely ezen a két vidéken a többihez képest magas hívőszámmal bírt, a magyarság más lakóterületein kisebbségbe szorult. Monostori Imre árnyaltan tárgyalja ezt a kérdést, rámutatva Szabó Dezső önmagát értelmező kifejtésére is, csak az a baj, hogy hármass különbségtétele, amelyekben pontosítja előbbi megállapítását, nem teszi el nem hangzottá a „éhes és ügyes idegen fajok mohó hódításáról” szóló kifejezést. Németh László protestantizmus-fogalma Szabó Dezsőénél közvetlenebb, „egyház nélküli vallásos érzés” volt, s nem másokkal szemben mutatkozott meg vallási azonosságtudata. Érdekesség ugyanakkor, hogy a Szabó Dezső által a vallásos érzésben egymással szembeállított „mély magyar” és „idegen vérű” fogalmak továbbfejlesztett alkalmazása később Németh Lászlónál is feltűnt.

Mindkét életmű figyelmes olvasása, illetve az előbbi példa közvetve azt is megmutatja, hogy bármennyire magától értetődő egy társadalmi-művelődéspolitikai program, nagyon óvatosan kell bánni azzal a nyelvvel, amelyen ez megfogalmazódik. Különösen akkor szükséges a nyelvi empátia, ha maga a társadalmi valóság nyilvánul meg zaklatott nyelven. Mivel még a spontán társadalmi változások, mint például a városiasodás, az iskolázottsági szint növekedése, egy-egy szakma – napjainkban például az informatikusok – felbukkanása, megerősödése is érdeksérellemmel járhat, fokozottan vigyázni kell a valamilyen céllal, külső erővel végrehajtani kívánt társadalmi változásokkal. Utóbbi bármennyire jogos is, esetleg már hosszabb ideje aktuális, azaz elkésett, mégsem mindegy, hogy milyen közvetítéssel jelenik meg. A szavak türelmetlensége ugyanis csak fokozza és magasabb szintre viszi az ellenállást. A szavakba persze könnyű belekapaszkodni, mást érteni és másként értelmezni, mint az, aki kimondta azokat – mégis mindig a kimondó felelőssége, hogy amit mond, azt hogyan mondja. Nem lehet akármilyen ígéret, főneveket használni, értve azok konnotációs értelmét, főleg akkor nem, ha a beszélő, szándéka szerint, jóvá szeretne tenni valamit. Nem bizonyos szavak tabusítására kell gondolni, hanem a kifejezések összefüggéseire. Türelmetlenségre sem lehet türelmetlenség a válasz, a közbeszéd türelmetlenségéhez nem érdemes csatlakozni, arról nem is beszélve, hogy más a védekező és más a helykereső türelmetlenség. Társadalmi hiányt nem lehet egy létező társadalmi jelenlét azonnali, gyors megszüntetésével orvosolni. Mindemellett egy nemzeti és társadalmi szempontból is támogatandó, régóta aktuális társadalmi-szellemi program nem alapulhat kizárólag az akart szándékokon, a felemelni szándékozottaknak is kívánniuk kell azt. És főleg nem lehet általánosító, a kifogásolt jelenlétet helyére szorító akarat következménye, ahogy Németh László gondolta, mert mi a biztosíték arra, hogy egy későbbi, hasonló akaratnak nem éppen az előző által felemelt társadalmi osztály, réteg lesz a kárvallottja – például visszacsapásból. Egy távlatos, a felemelni kívántban bízó elképzelésnek inkább a mobilitáshoz szükséges szellemi és gazdasági helyzet megteremtésére kell törekedni, attól várni, hogy elősegíti, létrehozza a kívánt helyzetet; vagyis személyes szándékot és nemzeti célt egybeillesztve – nem pedig erőszakkal új teremtenei, amelyben a réginek már nincs helye, az új pedig még nem találja azt (és magát sem). Szabó Dezső *A forradalmas Ady* című írásában így látta: „Kapitalizmus és szabadverseny halál a versenyre képtelen magyarnak, faji túlekedés, halál az

erős gyűlöletre és összetartó szeretetre képtelen, oldott akaratú magyarnak.” Megint az általánosítások – de most tekintsünk el ettől. Felvetődik ugyanis: ha a látlelet helyes, azon kellene-e töprengeni, hogyan lehet helyet keresni a „versenyre képtelen” magyarnak, vagy inkább azon, hogy miért ilyen? És

hogyan alkalmazkodhat a változásokhoz, amelyek nem fognak elmaradni senki kedvéért? Tagadhatatlanul nehéz kérdések ezek, de valószínű, hogy Szabó Dezső és Németh László szelleméhez akkor jut közel az olvasó, ha ezekre is megpróbál napjainkban érvényes választ adni.

BARÁTH TIBOR

Zalán Tibor: Reménytelenek

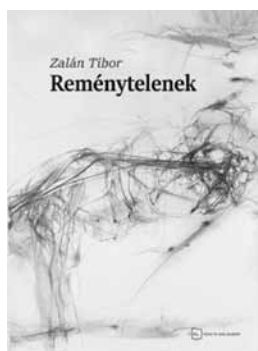
Fekete Sas, 2023

A hangjáték műfaja, annak ellenére, hogy néha ma is belefuthatunk egy-egy jobban sikerült darabba, Magyarországon az előző század végén élte virágkorát. Zalán Tibor és a Fekete Sas Kiadó vállalkozása így legalább két izgalmas kérdést felvet. A *Reménytelenek*ben helyet kapott legfrissebb hangjáték szövege tizenöt évvel ezelőtt készült el, így szinte magától értetődően merül fel a kérdés: releváns-e megjelentetni ma, a techno-kulturális forradalmak után (?), ha körünkben már a könyv is egy leértékelődőben lévő médium, nemhogy a rádiós hangjáték. A kötet tizenegy, keletkezési sorrendben közölt drámai szövegét mégsem nevezhetjük történeti jelentőségűnek csupán, mert az archiváláson túl a kiadás rámutat arra, hogy digitális korszak ide vagy oda, a magas esztétikai értékkel rendelkező művek képesek fennmaradni azáltal, hogy a nagybetűvel értett Emberről közvetítenek. Szinte mindegy, hogy az embert háborús idők formálják, screenagerként nő fel, vagy éppen az antropocén korszak árnyékában alakul ki identitása – gondolkodásának középpontjában saját létezésének rejtélyei állnak. A másik felmerülő kérdés, miszerint egy hangokra íródott színházi darab képes-e működni papíron, a csendes olvasás dacára, éppen ehhez a jellegzetességhez kapcsolódik. Az olvasás kezdetén szkeptikus voltam e tekintetben, de már az első darab meggyőzött, hogy Zalán Tibor játékai el tudnak szakadni eredeti műfaji kötöttségeiktől, autonóm irodalmi szöveggé is megállják a helyüket. Nem mindegyik tökéletes, de színészek nélkül is katartikus élményben részesítik a befogadót, nem egy megérdemelné a vastapsot.

A kötet legerősebb hangjátékai a lélektani drámák közül kerülnek ki, elsősorban az *Anya, te vagy?* és a

címadó *Reménytelenek* érdemel említést ebből a típusból. A legrégebbi, 1983-as darabban egy fiatal férfi vonaton hagyná el szülőházát, ám a szerelvény a határon rostokol. E szimbolikus helyszínen eltöpreng traumákkal terhes életén, meghasonlókkal telített belső monológja adja a dráma szövegét. Habár a szerző három szereplőt nevez meg, az instrukciók kulcsot adnak az interpretációhoz: „a rendezőnek tisztában kell lennie azzal, hogy az egész leírt szöveg a fiú gondolataiban jelenik meg [...] az anya nem létezik, a kisfiú szövegei pedig átítatódnak a felnőtt férfi összefüggéseket kereső tapasztalataival”. Refrénszerűen tér vissza a címbe emelt kérdés, mindig egy-egy gyorsuló, impulzívabban, néhol szinte hisztérikussá váló gondolatfutam lezárásaként, ám a felcsattanó kérdés egyszersmind hangulati csúcspontot és értelmezési választat is jelöl. Az „Anya, te vagy?” mondat kétféle módon értelmezhető a színdarabon belül. Egyrészt visszhangzik benne a magára hagyott gyermek, aki az ajtónyitást hallva bizonytalanul firtatja, ki lépett a házba, szobájába: „Anya, te vagy [az]?” – másrészt a férfi kétségeit halljuk benne: „Anya, te vagy [a valóságban / számomra is]?” A dráma szerkezete az állandó fokozásra épít, minden „jelenet” egy feszültséggel telített pontban összepontosul, majd a

szöveg visszavesz a tempóból, és újra indul az ördögi kör. Halk vádakkal épülnek fel traumatikus események, a kisfiú érzelmekkel tölti fel a monológot, majd kulcs fordul a zárban, „Anya, te vagy?”, majd a kisfiú és a férfi újból egyedül marad. A főszereplő szempontjából jobb így: viszonyuk a mérgező kapcsolatok mintaképe, egymás démonjaiként lépnek színre, legnagyobb félelmeiket kény-

telenek átélni a beszélgetés alatt. Az anyára és (kis) fiúra egyaránt illik a könyv legerősebb drámájának címe. A *Reménytelenek* már a szerzői előszót követően izgalmasnak ígérkezik. Az időben visszafelé haladó, egy gyilkossági ügy nyomozására épülő hangjáték a balladai homály szándékos kiaknázásával operál elsősorban. „Nem akarom, hogy egyértelműen kiderüljön, az apa, a családi másodvonalba degradálódott férj teszi-e el láb alól tulajdon gyereket” – olvasható a szerzői tézis. Finoman fonódik egybe a férfi bűnösségét feltételező vádbeszéd (a nyomozó és a feleség szájából érkezvén) a férfi néhol irreálisba hajló tudatfolyamával, ami a férj ártatlanságát és a gyilkosság előkészületeit egyaránt ismertetheti. Visszatérő kép gondolataiban a kezét segítségért nyújtó kislány, aki a vízből, a föld alól kéri az apai segítséget, de megmenekülése – mint ahogy egy vitából kiderül – a házasság fennmaradásának esélyeivel egyenlő. Szinte nulla. Ketts halál, apáé és lányáé egyszerre: „olyan, mintha én haltam volna meg. Vajon ez a büntetésem valamiért? Lehet, hogy ő én voltam háromévesen. Háromévesen, ártatlanul, nemtelenül, szókén, kékeszöld szemmel.”

Nagyjából hasonló színvonalat képviselnek az illetlen szerelem drámái, amelyek közül *A gyöngyház fénye* és a *Front* emelkedik ki. Előbbi egy olyan hangjáték, amelynek lejátszását az aktuális politikai közegben nem engedélyezték erkölcsi okokból, így olyan szűz szöveg, amit a művészetszerető közönség mindeddig nem hallhatott. A darabban fiatal lányok és érett nők beszélgetnek szexualitásukról, illetve a férfiak jelleméről – egy szóval: csalódásaikról. „Nem kellett neki több belőled, mint amennyit elvett. Ó, csak az első együttlétek fontosak! Az új hús illata, az új harapások [...] Még, még, még! – hát így fogysz ki szép lassan magadból.” A szerző ambivalens érzelmeket domborít ki a nők vitája alatt, egyszerre hajtja őket ugyanis a rezignált lemondás és a vágyakozás. Úgy érzem, a szerelemről való gondolkodás horizontja kitárul a hangjáték során, így nem tűnik problémásnak a szerzői intenció transzparenciája. Köszönhető ez főként annak, hogy a darab színtere – amire a szereplők is többször kitérnek – megfoghatatlan, ugyanúgy a semmiben lebegünk, akárcsak Sartre *Zárt tárgyalásában*, és kíméletlenül haladunk a darab premisszája felé, ami ez esetben, átfogalmazva kissé a francia elődöt, így szól: „a férfi a nő börtöne”. Bár a *Front* a szerelem egészen más felfogását járja körül, mégis találunk hasonlóságot: mindkét darabban nyíltan vállalják fel a karakterek testi örömeiket és a szerelemről vallott nézeteiket. Ám a *Front* egy tanár és egy diák között létrejött viszony történetét meséli

el, és mindarról szól, ami ezt körülveszi: tantestületi ülésekről, bullyingról, családi életéről. A dráma értékét mégis az adja, megítélésem szerint legalábbis, hogy az alapvetően kényes témát moralizáló szándéktól mentesen próbálja elének állítani, nem hoz (és nem sugall) ítéletet, minden karakter nézőpontjának érvényt szerez. Az igazgató fenyegetései, a tanári kar elhatárolódása, a feleség megvetése, a tanár őszinte szerelem iránti vágya, a fiatal lány öntelt és felelőtlen viselkedése – a maguk szintjén mind védhetők. A dráma ereje abban rejlik, hogy megbélyegzés helyett (miközben pontos képet ad a probléma társadalmi megítéléséről) inkább azt a kérdést teszi fel: van-e joga ítéletet hoznia bárkinek is, eldöntenie, melyik a végső igazság? A keserű tanulság az, hogy hamarabb vernek agyon valakit, mint hogy ez a kérdés eldőlhetne...

A jó premissza nem más, mint a színdarab szinopszisa dióhéjban, ragadja meg Egri Lajos nagy hatású könyvében, mi teszi halhatatlanná a drámákat (és ezen túl minden történetmesélő szöveget). Elméletének másik kardinális pontja a háromdimenziós karakterek kidolgozását írja elő. Úgy érzem, hogy Zalán transzcendensbe hajló hangjátékai azért nem működnek jól, mert a premisszáit és a karakterek modelljét másként képzei el. E darabok alapkonceptiói ígéretesnek tűnnek, de rendre félresiklanak a dráma előrehaladtával. A *Hagyd magára a Napot* egy intim beszélgetést rögzít, a női és férfi résztvevőt különböző oldalról kell hallanunk az előszói utasítás szerint, ami hatásos is lehetne – de dramaturgiai szempontból nincs tetőpont, szinte nincs cselekmény, a párbeszéd pedig elfáradnak. Az *Amíg szeretsz* hangulatát az elmúlás melankóliája hatja át, de lényegében fogódzó nélkül marad az olvasó (feltételezhető ugyanakkor, hogy a színészi játék esetleg képes lett volna működtetni a színdarabot). Zalán művészetére az egzisztencializmus, főleg Sartre, nagy hatást gyakorolt, a francia író és filozófus szabadságról vallott nézetei legalábbis rokoníthatók a *Szavak, kék alkony, szavak* vagy a *Ne lőj a fecskére!* című hangjátékokban a rabság fogalmával. Az előbbi középpontjában a *semmi* áll, és egy olyan hibrid karakter, ami egy archaikus mítoszról is előléphetett volna, plasztikusan ábrázolva, mit érthetünk a „homo homini lupus est” szóláson. Utóbbi egy bohózatként induló létdráma, amelyben a főszereplőt kizsákmányolják és abszurd logika alapján fogva tartják, ám a valódi vesztesége ön maga: lassan semmivé foszlik róla mindaz, ami addig identitását meghatározta. Bár a két hangjáték a fabula alapján izgalmasnak ígérkezhet, túlságosan absztrakttá válnak, ami – véleményem szerint – a dráma műfajában könnyedén disszonánssá vál-

hat, és tompíthatja a befogadó esztétikai élményét. Legalábbis szövegirodalomként, színészek és előadás nélkül nehéz utat találunk hozzájuk.

Ezek alapján azt sejthetjük, hogy a történelmi színjátékokra jellemző metafikciós vonás is inkább árt, mint használ, ez azonban éppen fordítva igaz. „Úgy írtad át, ahogy kértelek rá?” – teszi fel a kérdést *A vak* című dráma főszereplője Vak Béla krónikásának. Az egész színdarab akörül forog, hogyan íródik a történelem, miként lesz két történetből, amelyek igazságtartalma eleve bizonytalan, egy olyan hitelesnek kikiáltott szöveg, amit majd Történelemnek neveznek. A király büntudata és öncsalása miatt egyre komikusabb történet kerekedik, mindjobban torzíva a megtörtént eseményeket, és megkérdőjelezve a fennálló uralom legitim mivoltát. A másik két, e körbe sorolható hangjáték kevésbé szórakoztató. Az *AnyÁtokföldje* parttalanul árad, a tipizált szereplők (olyan emberek, akikkel a történelem során mindig találkozhatunk) fő konfliktusa az, hogy a saját érdekeiket védve civakodnak, míg a rendező és az író a mű irodalmiságára reflektálnak mint szereplők. Ez olykor szerencsétlen formában tárul elénk: „szabadna érdeklődnöm, mi a lófasz lesz az igényléssel, ha az író úr a műsoridőt monológózással megint el...” *A Vereség-képek* szín-

tén metafikciós keretre épít, itt már Zalán Tibor neve el is hangzik, majd az ígéretes kezdés után a szabadságharc focimeccsként való közvetítése olvasható, ami, annak ellenére, hogy a szerző humorosnak szánta, nehezen bírt mosolyra. Egyértelműen érezni, hogy ezek kísérleti jellegű darabok, kiadásuk indokolt, ha azt vesszük tekintetbe, milyen széles spektrumát mutatják be Zalán hangjátékainak, más aspektusból viszont egyenetlenné teszik a kötet esztétikai színvonalát.

Pedig a *Reménytelenek* több olyan hangjátékot is tartalmaz, amely – a világosan kifejtett és konzekvensen követett premissza révén, illetve a pontos karakterrajzok (és tegyük hozzá: a szerzői világ egyedisége) által – kivételes irodalmi rangra emelkedik. Nem vitás, a szerző maga is megjegyzi, hogy a hangjátékok nélkül szerényebb drámaírói tevékenységet fejthetett volna ki, életműve is egészen máshogy alakult volna, sőt, művészi fejlődése is nagy hatással voltak ezek a darabok. Hangjátékai nemcsak saját művészetébe engednek betekintést, hanem ízelítőt adnak egy olyan rádiós irodalmi műfajból, ami nagyfokú hasonlósága ellenére mégis egészen máshogy működik, mint a színházi darabok, és ami félig már a múlt homályába veszett.

OLÁHNÉ KISPÁL ANITA

Lövétei Lázár László: Zákeus fügefája

Kalligram–Bookart, 2023

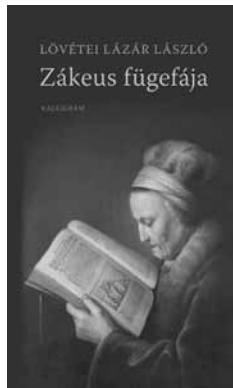
Tövestől csavarja ki a hitét kereső ember példázatát, Zákeus fügefáját Lövétei Lázár László idén megjelent kötetében. Úgy formálja át a mottóul használt Lukács-evangéliumi parabolát, hogy darabjaira aprítja és oldalhajításoktól sem mentesen újranöveszti a vonatkozó ígerészt. Noha a könyv címe *Zákeus fügefája*, nem a jerikói fővámszedő alakja áll a fókuszban, még csak nem is a fa, de valóban az eredetihez hasonló példabeszédet, valamint annak magyarázatát lehet összeolvasni a közölt szövegekből. A hátsó borítón olvasható önértelmező leírás szerint a kötet téje nem feltétlenül a keresés, inkább az, hogy képes-e az ember hitének megélése folyamán egy sztoikus, belenyugvó állapotot elérni. Megelégedni abban, hogy örök keresésben marad, tudva, hogy ez a számára elérhető hit legteljesebb módja.

A néhány keltezett vers arról tanúskodik, hogy 2019 adventjétől 2021. március elejéig, az istenfiú születésétől pünkösdig, a mennybemenetel utáni vigasztaló ajándékig íródtak a szövegek, bár Lövétei egy interjúban arról beszélt, hogy miként a *Feketemunka* (2021), úgy a tárgyalt kötet verseinek gyökerei is régre nyúlnak vissza. Ha csak érintőlegesen is, visszaköszön a természethez, faluhoz való viszonyulás kérdése, amely a *Zöld* (2011) meghatározó problematikája volt. Leghangsúlyosabban a *Halotti beszéd* címűben. „Miért nem hagyom a falut annak, / Akinek tényleg kell?” Az eddig szinte kötetről kötetre, mind témában, mind poétikai megoldások téren megújuló líra a *Feketemunka* (2021) kísérletezésével párhuzamosan mintha elkezdett volna viszszevázni és az eddigi diverzitásból meríteni. Az életmű sokfelé szerteágazó darabjaiból a *Zákeus*

fügefájában kiemelődött a vallás újra megtalált és megoldandó kérdése, amelyet először a *Két szék között* (2005) kezdett megfogalmazni. A kötet utolsó részében erre az időszakra referenciális utalás is van: „Hogy igen, 29 éves koromban műtöttek már rákkal.”

A verseskönyv nemcsak az életművön belül, hanem azon kívül is keresi csíráit. Ferenczes István költészetét jelöli ki egyik fő vonatkozási pontjaként az ajánlásban, egyúttal megköszönve a tőle kapott *Bibliát*. Forrásanyagát emellett a szerző, rá jellemző módon, több helyen szövegszinten is jelöli mottókkal és idézetekkel. A bibliai idézetek aránya a legnagyobb és legfajszúlyosabb, de a *Filantrópia, avagy régi újsághírek nyersfordításai* címűben például az internetről veszi mottóját, és két vershez is Bruegel képeit evokálja. Lövétei egyik nyilatkozatában említi, hogy a kanonizált és apokrif vallási szövegek mellett használt történeti forrásokat (Flavius, Plutarkhosz), és párbeszédbe lépett hasonló bibliai szöveghelyeket feldolgozó szerzőkkel (Mészöly, Kazantzakis, Auden) és más, az ókorban játszódó irodalmi munkákkal is (*Iliász*). A képzőművészet (vizualitás) és a mindennapok szóbeliségének beemelése a kultúra több területét igyekszik átfogni a kötet világábrázolása. Ennek azért lehet jelentősége, mert a hit értelmezése ebben a könyvben a kulturált emberen keresztül szűrődik át. A hit megélésének nehézségét a vele szemben könnyebben megtapasztalható anyagi világ bemutatása domborítja ki.

A kereső, kutató attitűd szerkezeti szinten is megmutatkozik. Öt-öt favers fogja keretbe a középső ciklust, amely 29 költeményt tartalmaz. Ezek folytatólagosan, egymást kiegészítve, több szemszögből, közvetve beszélnek el Zákeus történetét. Az elbeszélő személye legtöbbször egy Tektón nevű hellén adósrabszolga, Zákeus szolgája vagy az ő ismerősei, mint az *Isten születik* című versben, ahol Arisztophanész beszél, de a fügefafa és egy fejsze is szót kap, előbbi *A fügefafa válasza Tektónnak*, utóbbi a *Fejsze-komment* címűben. Zákeus mindössze hat versben tesz valamilyen megnyilatkozást. A fák látzólag szimbolikus szerepbe helyezkednek. Leginkább a „nem látja a fától az erdőt” szólás kifordítása mutatkozik meg ebben a vegyes társításban. Ám a több fajta (vörösfenyő, nyír, kőris, cédrus, tövis, balzsamfa) és közöttük/középen a füge – Tektón története általi – sokszori szerepeltetése nem jelenti azt, hogy a kötet közelítene a biopoétikai irányzat felé, inkább a felcserélhetőséget hivatott jelezni.

A záró vers szerint: „Várjunk hát türelemmel holnaputánig, / S errefelé is / Lesz fügefánk. // De ha mégsem: / Megteszi bármilyen falevél:”. Tektón, a Zákeus helyett középpontba léptetett figura, a hellenisztikus kultúra tipizált alakja is ezt a helyettesíthetőséget erősíti. A középső verscsoportban, a tulajdonképpeni példabeszéd parafrázisban a keresés az átvitt történet témáján és az elbeszélő változtatásán felül a formák változatossága szintjén és hangzásbeli sokféleségben is megmutatkozik.

Található benne enciklopédikus leírás (*A fügefafa Európában*), episztola (*Levél Gadarába*) és minikomédia is (*Isten születik*). Időmértékes verselésű (*Zákeus kérése, Vacsora Zákeusnál*) és szabad vers (*Tektón Ámos próféta könyvéből olvas fel*) éppúgy, mint ütemhangsúlyos (*Tektón rigmus-tervezete egy emléktáblához*).

A közölt szövegek a formai sokféleséggel azzal játszanak, hogy mily módon lehetséges a látni és tapasztalni vágyott Istenről beszélni. A kötet

első és középső részének verseiben a humor és az irónia társítása a Lövéteitől megszokott mértékben van jelen. Ez a versek legtöbbször derűssé oldja, viszont például a fentebb már említett fejsze-vers funkciója a humoros replikában ki is merül. A *Biblia*- és az *Iliász*-idézetek sorába ékelt, antik szereplők szájába adott köznap, mai szavak azonban egészen új értelmet adnak a keresztény értelemben vett „boldog” jelzőnek. „Nem is értem / Jeruzsálem / Lazaságát / Ez irányban, // De a belvár / Szalonok már / Kinyomozták, / Ki az apja”. Ez egyszerre erénye és negatívuma is lehet a könyvnek. Egyrészt a könnyedebb versekben kevésbé tud érvényesülni a láttatni kívánt hitbeli bizonytalanság, mint a kötet komolyabb darabjaiban. Másrészt a nyelvi regiszterek párhuzamos használata feszültséget növelő, idősíkokat eltávolító hatása miatt jól kidomborodnak a korábbi és mai korok kultúráinak párhuzamba állítható visszasságai. Ilyen az *Egy pénzérmére* is, amelyben az egydolláros két oldala, a szabadság és a gyarmatosítás azonos anyagon, felületen szerepel. Lövétei – eddigi poétikáját figyelembe véve, tőle nem szokatlan módon – olykor trágár kifejezéseket is használ. Ezek helyét és arányát például a lelki szegénység leírása esetében, leleplezve a kulturált ember állati természetét, jó érzékkel találja el. A *Majomszöveget* bűnbeesés utáni nyelve: „Úristen, miket hordok itt össze, mi az, hogy »kurva« ... ki érti / ebben a Kertben a Te szavadat, Uram?” Ugyanebben a versben az is megfigyelhető, hogy mely esetben ér el nagyobb hatást ennek a regisz-

ternek a kihagyásával. „egy ilyen jóképű ménnel még én is / Szívesen bűnbe esnék... Bűnbe esnék... Bűn... Mi is az.”

A keretként szolgáló versek alanyibbak, bennük a középső Zákeus–Tekton történetből csak a fa/fák és a belső istenkép megértésének, feltárásának vágya van jelen. A keretes részek első olvasásra kiesnek a játékból, csak a mottóul használt bibliai allúzió tartja bent azokat; a mottók hiányában nem igazán férnének bele a szorosan értett Zákeus-konceptióba, azonban a kötet mondanivalója ezáltal tud érvényt szerezni. A váltakozó szerephelyzetekből kilépve talál rá a versbeszélő, kilépve a rengetegből, az alanyiség és helyenként a confessio hangjára. „Nem hogy eltakarni a bűnt!, hanem / Direkt fügefás lobogó alatt / Hajózni esővizeken, hogy értse az Isten: / »Megbántuk, Uram«”. A kötet végére az általános hellén (egyetemesnek, globálisnak tekinthető?) többségi kultúrában szocializált embertől eljutunk a referencialitással együtt az egyénig. Az egyén által, hihetően önazonos, nem megnyugtató, de szükségszerű válasz megfogalmazásáig. „Sok darab élete volt... / Él, hiszen élnie kell: /

Várja a hinni valót” – állítja a *Születésnapomra*. A hangnembeli váltás – azáltal, hogy már nem Tekton, az egész zsidó–keresztény kultúra szócsöve beszél – megtöri az elbeszélés lendületét, véget vet a beékelt történetnek. Egyúttal a szerző, azzal, hogy levedli Tekton–Zákeus álarcát, szerepét, hangsúlyosabban irányítja az olvasó figyelmét a kifejezni kívánt belső feszültségre: a hit tökéletlenségének belátására és arra, hogy a vallás rítusai bár egyetemes és közösségi tevékenységek, a hit leginkább egy bensőséges lelkiállapotban tud igazán működni. Ez az önmagában közhelyesnek is hatható problematika a költői megoldások sokfélesége révén egyedi belátásokat/felismeréseket is sarjadhatsz az olvasókban.

Lövétei Lázár László ebben a verseskötényében is meggyőzi a közönségét arról, hogy nincs híján a mesterségbeli tudásnak, és ami még fontosabb, arról is, hogy költészetének legújabb darabját, minden derűltségével és oldalhajításával, érdemes komolyan venni és ismerni, valamint az is leszűrődni látszik, hogy eddigi pályájának mely témái dolgoznak benne még ma is termékenyen.

KUZMA GRÉTA

„Nézzd a' Magyar!”

Tanulmányok Kazinczy Ferenc Tübingai pályaművéről

Reciti, 2022

Az 1808-ban Tübingenben kiírt pályázatra a pályázóknak három fő kérdésre kellett választ találniuk. Az első arra vonatkozott, hogy a magyar nyelv hivatalossá tétele sértené-e, és ha igen, milyen mértékben a Magyar Királyság területén élő nemzetiiségek jogait. A második kérdés arra kereste a választ, alkalmas-e a magyar nyelv arra, hogy az ország hivatalos nyelvévé váljon a latin és a német ellenében. A harmadik kérdés az esetleges jóváhagyás következményeire vonatkozik, amelynek értelmében a pályázóknak fel kellett vázolniuk a döntés lehetséges pozitív és negatív forgatókönyveit politikai, kereskedelmi és tudományos szempontból. A pályázat győztesének kihirdetésére végül sosem került sor, de a magyar irodalom- és kultúrtörténet szempontjából a legjelentősebb munka Kazinczy Ferenc (1759–1831) nevéhez köthető, aki *Tübingai pályamű* (1808) című dolgozatában a ma-

gyar nyelv ügye, hivatalossá tétele mellett foglalt állást. Kazinczy ezen vállalkozása azért is érdemel kiemelt figyelmet, mert benne következetesen érvel a magyar nyelv létjogosultsága mellett, logikusan felépített gondolatok mentén bizonyítja hivatalossá tételének szükségességét. Kazinczy nyelvújítói munkásságának, a magyar nyelv ügyéért tett fáradozásainak egyik legjelentősebb dokumentuma pályaműve, amelyet az évtizedek során többen több szempont alapján vizsgáltak már, ilyen például Ajkay Alinka 2018-ban megjelent *„Inkább magyarul”*. Az *1808-as tübingeni pályázat és a magyar nyelv ügye* című könyve, amely minden eddiginél alaposabban járja körül a témát, és értékes forrásként szolgál a *„Nézzd a' Magyar!”* című tanulmánygyűjteménynek is. A jelen kötet célja a már ismert elemek új nézőpontú megközelítése, valamint a korábban nem vizsgált témák elemzése.

A pályamű vizsgálatát középpontba állító konferenciát 2021. november 30-án tartották a HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézet XIX. Századi Osztályának szervezésében, amelyen Kazinczy művének és részleteinek új szempontú kutatási eredményeit prezentálták az előadók. A konferenciához kapcsolódó kötet Kiss Margit szerkesztésében, 2022-ben jelent meg a Reciti Kiadó gondozásában. A mű a HUN-REN BTK ITI XIX. Századi Osztálya *Hagyományfrissítés* elnevezésű könyvsorozatának hetedik megjelent kötete. E könyvsorozat célja olyan 19. századi magyar irodalmi szövegek vizsgálata és feldolgozása, amelyek hatása napjainkig is érzékelhető, a jelenkori önértelmezés alapszövegeivé váltak, illetve akár a kánonon kívülről hozzájárultak a hagyomány alakulásához. E hagyományfrissítési törekvésbe kapcsolódik be a Kazinczy tübingai pályaművét új perspektívák mentén megközelítő kötet, amelyben a tanulmányok szerzői irodalomtörténeti, irodalomelméleti, filológiai, politikai, társadalomtörténeti és a nyelvhasználat kérdéseinek szempontjai szerint közelítik meg Kazinczy művét, a 18–19. század nyelvpolitikai eseményeit és a felmerülő kérdéseket.

A kötet szerkesztésében Kiss Margit mellett többek között közreműködött a könyvsorozat szerkesztője, Főrizzs Gergely, valamint Káli Anita, Sarankó Márta, Szarka Szilvia és Szilágyi Emőke Rita is. A könyv jól szerkesztett, logikus felépítésének köszönhetően az olvasó nemcsak a tanulmányok végkövetkeztetéseivel gazdagodhat, hanem betekintést nyerhet a konferencia menetébe. A kötetnek köszönhetően a Kazinczy művéhez és korához kapcsolódó új vizsgálati eredményeket ismerheti meg az olvasó. A *Bevezető*ben Kiss Margit kitér arra, miért éppen a *Tübingai pályamű*re kíván fókuszálni a kötet, hogyan kapcsolódik az irodalmi hagyományba Kazinczy alkotása, valamint milyen innovatív, a hagyományfrissítést célzó megközelítések segítették a vizsgálódásokat a magyar nyelv ügyére összpontosító mű kapcsán.

A kötetben az olvasó megismerkedhet a 18. századi magyar rendiséggel az orszáfgfogalomhoz és a közjogi helyzetéhez való viszonyulásával, illetve a hangsúlyok eltolódásával, amelynek következtében elkülönülni látszott a király és az ország szolgálata, miközben alapvető fontosságúvá vált a rendi diskurzusban a magyar ősi alkotmány megléte és a nemzet mint eszme feltűnése – elemzi részletesen Szijártó M. István. A *Tübingai pályamű* nyelvpolitikai vizsgálata Daniela Haarmanntól újabb értelmezési módot kínál nemcsak Kazinczy írása, hanem a korszak és a térség nyelvpolitikai feltérképezése szempontjából is. Ennek következtében az olvasó képet kaphat a latin, a német és a magyar

nyelvek állapotáról a 18–19. századi Magyarországon, a bécsi udvar hozzáállásáról és intézkedéseiről, valamint Kazinczy véleményéről a bécsi nyelvpolitika és a jövőbeni lehetőségek és tervek kapcsán. Nagy Noémi tanulmánya, a neoabszolutizmus előtti magyar nyelvi szuverenitási tervek és a magyar államnyelv bevezetésére fókuszálva szintén új megközelítésből vizsgálja a korszakot és a magyar nyelvvel kapcsolatos, legitimáló törekvéseket. A magyar nyelv pártját fogó korabeli közszereplők dilemmáját ismerhetjük meg, miszerint a magyar nyelv hivatalos nyelvként való bevezetésének, elfogadtatásának nem szabadna erőszakos módon végbemennie, s figyelembe kellene venni a nemzetiségek jogigényeit is. További fontos elem a katonaság nyelvére való kitérés, valamint a korabeli oktatás és a magyar nyelv helyzetének kapcsolata

A 1830-as évek magyarosítási törekvéseinek részletei is megismerhetők a kötetben. Völgyesi Orsolya több vármegye magyarosítási tendenciáinak részletes bemutatására vállalkozik. Mindez, a közölt országgyűlési részletek és idézetek mellett, azért is nagyon érdekes, mert betekintést enged a nemzetiségek sérelmeibe, a folyamat nehézségeibe az 1830-as évek első felében, abba, miként jelölik meg a korabeli értekezések az oktatást és az egyházat a magyar nyelv terjesztésének fontos közvetítőiként. Az olvasó mindemellett a magyarosításra adott reakciókat is megismerheti

A *Tübingai pályamű* a magyar irodalomtörténet hagyománya szempontjából is igen fontos, ennek mentén vizsgálja Szilágyi Márton a szubjektív érdekűvé tett korszakképzést Kazinczy kapcsolódó munkájában. A tanulmányban a *Fogságom naplója* című írással veti össze a vizsgált pályaművet, s a szövegek egyezései mentén bizonyítja az utóbbi munka személyes vonatkozásait. Kazinczy ugyanis saját életéből vett példákon, ismereteken, tapasztalatokon keresztül értelmezi művében a magyar irodalomtörténet alakulását, benne saját munkásságát is elhelyezve. Mindez például azt is jelenti, hogy az őt megelőző irodalomtörténeti korszakot pályája előzményeként jelöli meg. Szilágyi Márton tanulmánya összefoglalásában arra a következtetésre jut, hogy Kazinczy munkája irodalomtörténeti szempontból igazodik a kor gyakorlatához, ugyanis a magyar irodalom történetét összefoglaló korabeli munkák, írások, bár törekedtek a szakszerűsége, erőteljesen alanyi érdekeltségű szövegek voltak, amelyek nem tagadták azt a tényt, hogy az elmondottnak maga a szerző is részese, szereplője. Kazinczy pályaműve is ebbe a sorba illeszthető be.

A pályamű filológiai vizsgálatára is található példa a könyvben: Hegedüs Béla azt vizsgálta, Ka-

zinczy miként rendezte át, csoportosította a pályázatban kiírt kérdések sorrendjét. Emellett a széphalmi mester évrendszere is megismerhető a magyar nyelv használata mellett, ezen belül találhatunk bizonyításra nem szoruló (amelyekből kiderül, hogy Kazinczy számára a *magyar* és a *hazafi* fogalmak egymás szinonimáinak tekinthetők), jogi, közrendi-teológiai és történelmi érveket is. Emellett fontos kiemelni, hogy a magyar nyelv nemcsak mint a nemzet jele vagy mint eszköz, hanem együtt értelmezendők, élő nyelvi volta és folyamatos fejlődése szintén hivatalossá tételének szükségességét erősítik a holt nyelvnek számító latinnal szemben.

A kötetben Tóth Orsolya tanulmánya arra világít rá, hogy milyen történelmi tapasztalatokra hagyatkozva határozta meg Kazinczy a magyar irodalom és kultúra fejlődését, ideális alakulását, meghatározva mind a követendő, mind az ellenpéldák halmazát, más nemzeteket (főként a németeket), egykori idegen és magyarországi uralkodókat, történelmi eseményeket (pl. háborúkat) hozva fel példaként.

Kazinczy művének bizonyos magyar nyelvű részei hiányosak, töredékesek, másrészt régóta fennálló gyanú, hogy egyes részeket nem ő írt. A kötetből az is kiderül, hogy valószínűsíthetően a másik szerző, a német részletek fordítója nem Szemere Pál, hanem Kazinczy Gábor lehetett. Kiss Margit, a tanulmány szerzője alapos elemzéssel bizonyítja állításait, többek között táblázatos formában ismerteti az akadémiai kéziraton belül a német és magyar nyelvű részek összehasonlítását, valamint a különböző kézírások eltéréseinek bemutatását, illetve a négy magyar nyelvű szövegváltozat (az akadémiai; az Erdélyi Múzeumban megjelent; a debreceni; a Kis János szövegközlése önéletírásának B-toldalékában található változat) hasonlóságait és eltéréseit. Mindezen túl a szerző a szókészlettant és a nyelvhasználatot érintő elemzéseknek is alávetette a művet.

Kazinczy kortársa, Kölcsey Ferenc a tübingai pályairás harmadik részéből vett jelentős részletet jegyzetelt ki, amely a magyar nyelvi műveltség korabeli állapotára vonatkozó kérdést válaszolja meg, s amely forrásként szolgál Kölcseynek, aki a nyelv képezhetőségét, „képzékenységét”, vagyis a (magyar) nyelv természetének lényegét kívánja bizonyítani, alátámasztani. Onder Csaba, az EKKE Irodalomtudományi Tanszékének kutatóprofesszora tanulmányának további érdekessége, hogy mellékletben közli Kölcsey szövegkritikai jegyzetekkel ellátott másolatát.

A kötet utolsóként Ajkay Alinka tanulmányát közli, aki a Kazinczy melletti többi húsztübingai pályázóhoz köthető adatokat, eredményeket elemzi. Ez azért is jelentős, mert nemcsak megismerhetjük név szerint (vagy álnevük alapján) a többi pályázót, de értékes információkhoz juthatunk életükkel, iskoláikkal, lakhelyükkel, foglalkozásukkal kapcsolatban is. A szerző emellett pontos adatokat ad a pályázók felekezeti megosztottságáról, származásáról is, valamint hogy milyen nyelven (latin vagy német) adták be munkáikat, és milyen nyelvet preferáltak volna az ország hivatalos nyelveként (latin, német vagy magyar). Mindemellett jelentős eredmény, hogy kiderül, a pályázók egy része az egyik legkorábbi irodalmi-tudományos társasághoz köthető, amely Szkálnokon jött létre Solennia néven. Ajkay Alinka megállapítása alapján e társaságot a tübingai pályázat hívhatta életre. A társaságnak sokan tagjai lettek, s irodalmi üléseik is rendszeresek voltak, a tagok előtt felolvasott művek a következő évben nyomtatásban is megjelentek négy nyelven (latin, német, szlovák, magyar). A társaság egyik alapító tagja, Holko Mátyás szintén benyújtotta munkáját a tübingai pályázatra. Ugyan művéről nem sokat tudni, de Ajkay más, a Solenniában megjelent írásai alapján képet alkotott Holko nézeteiről, amelyeket latin eredetiben is közöl a tanulmányban. Eszerint Holko egyik legjelentősebb fogalma a *Hungarismus*, amely a kényszerített magyarosítás ellenében fogalmazódik meg, s a magyarságtudatot a lelkületben, az ősökhez méltó hazaszeretetben határozza meg.

A tanulmányok stílusa végig befogadható, olvasmányos. A kötet érthető és logikusan felépített módon vezeti végig az olvasót a hipotézisek megfogalmazásán és a feltáró munkák, elemzések megkezdésén át a következtetések levonásáig. A témával vagy a tudományterületekkel behatóbban foglalkozó olvasók, kutatók számára a kötet anyaga segítség lehet új kérdések megfogalmazásában, s ezzel a tudományos párbeszédet tovább gazdagíthatja. A szakemberek is több ponton utalnak a jövőbeni kutatási lehetőségekre, ilyen például a *Tübingai pályamű* német nyelvű kézirat szövegének vagy a fennmaradt kéziratvariánsok keletkezés- és alakulástörténetének átfogó tanulmányozása. Emellett a kötetben megismerhető számos, a pályaműhöz kapcsolódó, kevésbé ismert szövegrészlet eredeti (latin vagy német) és magyar nyelven is, amely a jövőbeni kutatások további értékes forrásául szolgálhat.

Közös nevező
a Kortárs Online új podcast-műsora

Meghallgatható
Spotify-on, YouTube-on, Apple Podcaston
és Soundcloudon

„Nagymamánk egyszer egy sapkát kötött Dezsőnek,
aki annyira örült neki, hogy aztán mindig azt kapott –
innen vannak Dezső sapkái.”

Közös nevező 2. – Tandori 85

Beszélgetés Tandori Dezső örököseivel

„Véleményem szerint a *Bors Örmester* volt az a pillanat,
amikor a populáris zenét a Beatles együttes olyan
szintre emelte, hogy már együtt lehetett említeni őket
a világtörténelem legnagyobb művészeivel.”

Közös nevező 4. – Út az Abbey Roadig
A Beatles-jelenség a KO Közös nevezőben

„A haditudósítóknak a politikai vezetés szerint
az lett volna a szerepe, hogy a háború mélységét
és magasságát mutassák a hátszág felé, azonban ők
a véres valóságot megragadva a háború
értelmetlenségét közvetítették.”

Közös nevező 5. – Ecsettel és ceruzával a háborúról

